

ศึกษาวิเคราะห์แก่นเรื่องที่ค้นเรื่องมนุษย์ในพุทธศาสนาเถรวาท

พระหมื่น ปสนุโน (นุกอง)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธศาสนานิตยปริวรรต

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พุทธศักราช ๒๕๕๘

ISBN ๙๗๘-๓๐๕-๗๑๔-๘

ศึกษาวิเคราะห์หมโนทัศน์เรื่องมนุษย์ในพุทธศาสนาเถรวาท

พระหมุน ปสนุโน (นูกอง)

๗๖๑๗

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พุทธศักราช ๒๕๔๘

ISBN ๙๗๔-๓๙๕-๗๑๔-๘

ศึกษาวิเคราะห์หมโนทัศน์เรื่องมนุษย์ในพุทธศาสนาเถรวาท

พระหมุน ปสนุโน (นุกอง)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พุทธศักราช ๒๕๕๘

ISBN ๙๗๔-๓๕๕-๗๑๔-๘

THE CONCEPTS OF HUMAN BEINGS IN THERAVĀDA BUDDHISM :

AN ANALYTICAL STUDY

PHRAMOON PASANNO (NOOKONG)

A THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS

FOR THE DEGREE OF MASTER OF ARTS

DEPARTMENT OF BUDDHISM AND PHILOSOPHY

GRADUATE SCHOOL

MAHAMAKUT BUDDHIST UNIVERSITY

B.E. 2548(2005)

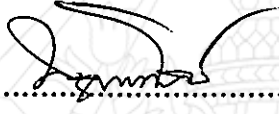
ISBN ๙๗๔-๓๙๙-๗๑๔-๙

หัวข้อวิทยานิพนธ์ : ศึกษาวิเคราะห์หมโนทัศน์เรื่องมนุษย์ในพุทธศาสนาเถรวาท
ชื่อนักศึกษา : พระหมุน ปสนุโน (นุกอง)
สาขาวิชา : พุทธศาสนาและปรัชญา
อาจารย์ที่ปรึกษา : ดร. สุวิญ รักสัตย์
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม : ผศ. ดร. เฉชา ใจกลาง

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย อนุมัติให้รับวิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วน
หนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต

.....คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(พระครูปลัดสัมพิพัฒนวิริยาจารย์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ
(พระสุทธิสารโสภณ)

.....อาจารย์ที่ปรึกษา
(ดร. สุวิญ รักสัตย์)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม
(ผศ. ดร. เฉชา ใจกลาง)

.....กรรมการ
(พระครูปลัดสัมพิพัฒนวิริยาจารย์)

.....กรรมการ
(ดร. สุกิจ ชัยมุสิก)

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Thesis Title : **The Concepts of Human Beings in Theravāda Buddhism :**
An Analytical Study

Student's Name : **Phra Moon Pasanno (Nookong)**

Department : **Buddhism and Philosophy**

Advisor : **Dr. Suvin Ruksat**

Co-Advisor : **Asst. Prof. Dr. Decha Jaiklang**

Accepted by the Graduate School, Mahamakut Buddhist University in Partial
Fulfillment of the Requirements for the Master's Degree.

..... Dean of Graduate School
(Ven. Phragrupaladsampipattanaviriyajarn)

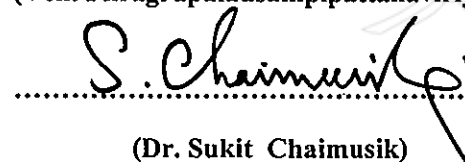
Thesis Committee

..... Chairman
(Ven. Phrasutthisarasophon)

..... Advisor
(Dr. Suvin Ruksat)

..... Co-Advisor
(Asst. Prof. Dr. Decha Jaiklang)

..... Member
(Ven. Phragrupaladsampipattanaviriyajarn)

..... Member
(Dr. Sukit Chaimusik)

หัวข้อวิทยานิพนธ์	: ศึกษาวิเคราะห์หมโนทัศน์เรื่องมณุษย์ในพุทธศาสนาเถรวาท
ชื่อนักศึกษา	: พระหมุน ปสนุโน (นูกอง)
สาขาวิชา	: พุทธศาสนาและปรัชญา
อาจารย์ที่ปรึกษา	: ดร. สุวิญ รักษัตย์
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม	: ผศ.ดร. เดชา ใจกลาง
ปีการศึกษา	: ๒๕๔๘

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์หมโนทัศน์เรื่องมณุษย์ในพุทธศาสนาเถรวาท เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ ผู้ศึกษาวิจัยได้วิเคราะห์และรวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎก เฉพาะประเด็นที่เกี่ยวข้องกับหมโนทัศน์และวิวัฒนาการของมณุษย์ วิทยานิพนธ์นี้ได้แบ่งเป็น ๕ บท คือ

บทที่ ๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

บทที่ ๒ ทฤษฎีกำเนิดมณุษย์

บทที่ ๓ มโนทัศน์มณุษย์แนวพุทธปรัชญา

บทที่ ๔ การศึกษาวิเคราะห์มณุษย์ในแง่ญาณวิทยา

บทที่ ๕ บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษานี้พบว่า มโนทัศน์เกี่ยวกับวิวัฒนาการของมณุษย์ในพุทธศาสนาเถรวาทมณุษย์สามารถประพฤติปฏิบัติตามและดำเนินชีวิตในแนวทางที่ถูกต้องได้ หลักวิวัฒนาการคำสอนเรื่องญาณวิทยาของมณุษย์ในพระพุทศาสนาเถรวาทนี้เป็นหลักความจริงตามธรรมชาติ ทำให้เกิดองค์ความรู้เกี่ยวกับมณุษย์ บทพิสูจน์ความจริงระหว่างวิทยาศาสตร์และพุทธศาสนามีความคล้ายคลึงกันถ้าบุคคลใดได้ปฏิบัติตามด้วยความศรัทธาที่บริสุทธิ์มีใจเป็นกลางในการศึกษา มีสติปัญญาสามารถพิจารณาให้เห็นความจริงและเพื่อให้ได้ประโยชน์อย่างสูงสุดในกระบวนการศึกษาและจักมีความสำเร็จทุกประการ

Thesis Title : **The Concepts of Human Beings in Theravāda Buddhism :**
An Analytical Study

Student's Name : **Phra Moon Pasanno (Nookong)**

Department : **Buddhism and Philosophy**

Advisor : **Dr. Suvin Ruksat**

Co-Advisor : **Asst. Prof. Dr. Decha Jaiklang**

Academic Year : **B.E.2548 (2005)**

ABSTRACT

The purpose of the thesis is to analytically study the concepts of human beings in Theravāda Buddhism. The data for the study are mainly collected from the Tipitaka and the concerned documents on the topic referring to the concept and evolution of human beings. The thesis contents are divided into 5 chapters :

- Chapters I : Background of the study
- Chapters II : Theories on human beings
- Chapters III : Buddhist concepts on human beings
- Chapters IV : Human beings in Epistemology, and
- Chapter V : Conclusion and suggestion

It is indicated from the study that, on the concept of evolution in Theravada Buddhism, human beings can develop themselves to the right way when they have been correctly trained. The teaching on epistemology in Theravāda Buddhism is the natural law. The fact-finding procedures between science and Buddhism are quite similar. If ones follow the rules with full faith and unbiased mind, they will be tangible the truth of things with their own wisdom.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลงได้ด้วยดีเพราะได้รับความเมตตาอนุเคราะห์จากคณาจารย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ดร.สุวิญ รักษ์ศักดิ์ ที่รับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาและ ผศ.ดร. เดชา ใจกลาง ที่รับเป็นที่ปรึกษาร่วม ช่วยแนะนำแก้ไขด้วยดีเสมอมาและขออนุโมทนาขอขอบคุณ ดร.สุกิจ ชัยมุสิก อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ประจำบัณฑิตวิทยาลัยที่ได้กรุณาแก้ไขเพิ่มเติมรูปแบบวิทยานิพนธ์ตามระเบียบของบัณฑิตวิทยาลัยจนสำเร็จด้วยดี และขอขอบคุณพระมหาสิทธิพิพัฒน์ สิริบุญโญ ที่ช่วยพิมพ์คอมพิวเตอร์และตรวจทาน ขอขอบคุณคณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ทุกท่าน

ขออนุโมทนาขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ประจำบัณฑิตวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ดทุกท่าน ที่ช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกผู้ทำวิทยานิพนธ์ ขออนุโมทนาคุณพ่อ คุณแม่ และญาติพี่น้องทุกท่านที่ช่วยเป็นกำลังใจและที่ช่วยให้ทุนในการศึกษาในการทำวิทยานิพนธ์ครั้งนี้

ขออนุโมทนาในกุศลเจตนาในคุณความดีของญาติพี่น้องทุกท่าน ที่ให้การสนับสนุน และให้กำลังใจแก่ผู้จัดทำวิทยานิพนธ์ บุญกุศลคุณความดีและประโยชน์อันใดในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ผู้จัดทำของน้อยถวายเป็นพุทธบูชาผู้เป็นบรมครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เพื่อเป็นแสงสว่างแก่มวลมนุษยชาติ ขออุทิศส่วนกุศลนี้แด่ ครู อุปีฆมาชัย อาจารย์ทั้งหลายของข้าพเจ้า และขออุทิศความดีนี้แด่ญาติพี่น้องผู้มีอุปการคุณทุกท่าน ที่ให้กำลังใจและให้การสนับสนุนด้วยดีเสมอมา บุญกุศลอันใดของหนังสือเล่มนี้ ขออุทิศให้แก่เปรตปิณฑกคนดีทั้งหลาย ทั้งที่เป็นญาติและมีโชติญาติทั้งหลายของข้าพเจ้า จงมีความสุขความเจริญทั้งปัจจุบันชาติและอนาคตชาติตลอดไป

พระหมุน ปสนุโน (บุญกอง)

สารบัญคำย่อ

งานวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยได้ใช้คำภีร์พระไตรปิฎกพร้อมฉบับ พ.ศ. ๒๕๒๕ ทั้งคำภีร์
อรรถกถาต่างๆ อันเป็นคำภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนาเถรวาทในการศึกษาค้นคว้า ซึ่งในการอ้างอิง
ในที่นี้ ผู้วิจัยได้ใส่ชื่อย่อของคำภีร์ตามที่กล่าวมา ดังมีคำย่อและคำเต็มที่อ้างถึง ดังนี้

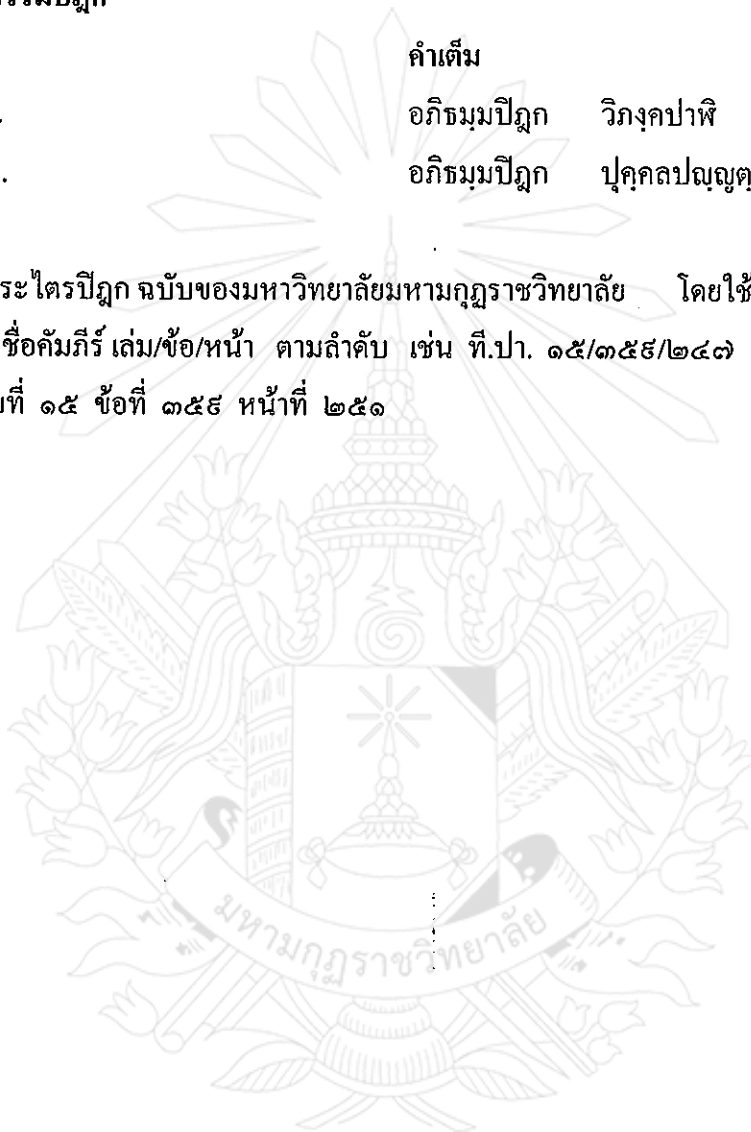
คำย่อ	คำเต็ม
ช. อป.	ชุตตนิคาย
อป.ที. ส.	ทีฆนิคาย สิลกขนุชวคค
ที. มหา	ทีฆนิคาย มหาวคค
ที. ปาฎิ	ทีฆนิคาย ปาฎิกวคค
ม. มุ.	มชฺฉิมนิคาย มูลปณฺณาสก
ม. ม.	มชฺฉิมนิคาย มชฺฉิมปณฺณาสก
ม. อุ.	มชฺฉิมนิคาย อุปริปณฺณาสก
ส. ส.	สํยุตตนิคาย สคาถวคค
ส. นิ.	สํยุตตนิคาย นิทานวคค
ส. ม.	สํยุตตนิคาย มหาวารวคค
อจ. เอก.	อจฺจุตตรนิคาย เอกนิปาต
อจ. ทุก.	อจฺจุตตรนิคาย ทุกนิปาต
อจ. ติก.	อจฺจุตตรนิคาย ติกนิปาต
อจ. จตุก.	อจฺจุตตรนิคาย จตุกนิปาต
อจ. ปณฺจก.	อจฺจุตตรนิคาย ปณฺจกนิปาต
อจ. อฏฺฐก.	อจฺจุตตรนิคาย อฏฺฐกนิปาต
อจ. สตฺตก.	อจฺจุตตรนิคาย สตฺตกนิปาต
อจ. ทสก.	อจฺจุตตรนิคาย ทสกนิปาต
ช. ช.	ชุตตนิคาย ชุตตปาฐ
ช. ฐ.	ชุตตนิคาย ฐมฺมปท
ช. อิติ.	ชุตตนิคาย อิติวคค
ช. วิมาน.	ชุตตนิคาย วิมานวคค
ช. เปต.	ชุตตนิคาย เปตวคค
ช. ชา.	ชุตตนิคาย ชาตค

ช. มหา.	ชุตตทกนิกาย	มหานิทุเทศ
ช. ปฎิ.	ชุตตทกนิกาย	ปฎิสมุภิตามคุดทาน
ช. พุทฐ.	ชุตตทกนิกาย	พุทฐวีส
ช. จริยา.	ชุตตทกนิกาย	จริยปิฎก

หมวดพระอภิธรรมปิฎก

คำย่อ	คำเต็ม	
อภิ. วิ.	อภิธมฺมปิฎก	วิภงฺคปาฬิ
อภิ. ปุ.	อภิธมฺมปิฎก	ปุคฺคลปญฺญตฺติ

ในการอ้างอิงพระไตรปิฎก ฉบับของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย โดยใช้การอ้างอิงแบบ ๓ ตอน โดยอ้างอิงชื่อคัมภีร์ เล่ม/ข้อ/หน้า ตามลำดับ เช่น ที.ปา. ๑๕/๓๕๘/๒๔๗ หมายถึง ติฆนิกาย ปาฏิวคฺค เล่มที่ ๑๕ ข้อที่ ๓๕๘ หน้าที่ ๒๕๗

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญคำย่อ	ง
สารบัญ	จ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๒
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๒
๑.๔ วิธีดำเนินการวิจัย	๓
๑.๕ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๓
๑.๖ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๓
บทที่ ๒ ทฤษฎีกำเนิดมนุษย์	๕
๒.๑ ทฤษฎีมนุษย์ในแง่ภูมิชีววิทยาและวิทยาศาสตร์	๕
๒.๒ ทฤษฎีมนุษย์ในทัศนะของศาสนา	๕
๒.๒.๑ มนุษย์ในทัศนะของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู	๕
๒.๒.๒ มนุษย์ในทัศนะของศาสนาคริสต์	๑๑
๒.๒.๓ มนุษย์ในทัศนะของศาสนาอิสลาม	๑๔
๒.๒.๔ มนุษย์ในทัศนะของปรัชญา	๑๕
๒.๓ ทฤษฎีการศึกษามนุษย์ในปัจจุบัน	๒๑
บทที่ ๓ มโนทัศน์มนุษย์แนวพุทธปรัชญา	๒๔
๓.๑ โลกแนวพุทธปรัชญา	๒๖
๓.๒ วิวัฒนาการโลกและชีวิตมนุษย์	๒๗
๓.๓ กรรมกับการเข้าใจเรื่องมนุษย์	๓๐

๓.๓.๑ มุถุเหตุของกรรม	๓๒
๓.๓.๒ ประเภทของผลกรรม	๓๒
๓.๔ ไตรลักษณ์ : ความจริงชีวิต	๓๕
๓.๕ มนุษย์ที่สนใจในพระพุทธศาสนา	๓๖
๓.๖ มนุษย์ตามนัยคัมภีร์อภิธรรม	๓๗
บทที่ ๔ การศึกษาวิเคราะห์มนุษย์ในแง่ญาณวิทยา	๕๑
๔.๑ มนุษย์รู้ความจริงได้อย่างไร	๕๑
๔.๒ แหล่งเกิดของปัญญา	๕๕
๔.๓ กระบวนการการรู้ความจริงในพุทธปรัชญา	๕๗
๔.๔ การพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ตามหลักไตรสิกขา	๗๑
๔.๔.๑ กระบวนการพัฒนาด้านศีลสิกขา	๗๑
๔.๔.๒ สมาธิสิกขา	๗๒
๔.๔.๓ ปัญญาสิกขา	๗๓
บทที่ ๕ บทสรุปและข้อเสนอแนะ	๗๔
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๗๔
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๗๖
๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	๗๖
๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย	๗๗
บรรณานุกรม	๗๘
ประวัติผู้วิจัย	๘๑

บทที่ ๑

บทนำ

๑. ๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

แนวความคิดเกี่ยวกับมนุษย์เป็นเรื่องที่ได้รับความสนใจมาตลอดในโลกปัจจุบันนี้ทุกปัญหาต้องการแก้ไขหรือแนวคิดทัศนคติต่างๆ ที่เกิดขึ้น ล้วนเกิดขึ้นมาจากพัฒนาการของมนุษย์ เพราะเป็นผู้สร้างปัญหาและได้รับผลกระทบปัญหาโดยตรง จึงกล่าวได้ว่ามนุษย์เป็นศูนย์กลางแห่งการสร้างสรรคปัญหา หรือทำลายสิ่งที่มีอยู่ในโลกไม่ว่าอดีตหรือปัจจุบัน

มนุษย์ตามที่ปรากฏถือว่าเป็นพัฒนาการอย่างหนึ่งที่แตกต่างจากสัตว์ประเภทอื่นๆ ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตเราไม่อาจทราบชัดได้ว่ามนุษย์ถือกำเนิดหรือปรากฏขึ้นในโลกตั้งแต่เมื่อใด นอกจากจะกล่าวกันไปตามหลักฐานของนักมนุษยวิทยานักประวัติศาสตร์และคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา แม้ในส่วนความเชื่อทางศาสนาต่างๆ ได้กล่าวถึงการกำเนิดของมนุษย์ไว้แตกต่างกัน ภายใต้กรอบความเชื่อทัศนคติหรือทฤษฎีเกี่ยวกับมนุษย์ที่แตกต่างกัน ย่อมจะเป็นพื้นฐานให้เกิดทัศนคติในการมองมนุษย์ด้วยกัน การพัฒนามนุษย์ หรือแม้แต่การให้ความสำคัญก็แตกต่างกัน ซึ่งถือว่าเป็นปัญหาสำคัญ การที่มีทฤษฎีความเชื่อว่ามีมนุษย์เป็นสัตว์ที่เป็นนายเหนือธรรมชาติหรือการมีความเชื่อว่ามีมนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐกว่าสัตว์ทุกชนิด จะเกิดการทำลายธรรมชาติหรือทรัพยากรต่างๆ ตามมาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งมุมมองหรือความเชื่อเช่นนี้เริ่มปรากฏขึ้นในสังคมปัจจุบัน

ปัญหาที่สำคัญและพัฒนาการของมนุษย์คือการศึกษาการทำความเข้าใจถึงตัวมนุษย์เอง ที่ยังหาคำตอบแน่นอนไม่ได้ต่อคำถามถึงจุดกำเนิดที่แท้จริงว่ามนุษย์พัฒนามาจากไหน แต่มีทฤษฎีข้อสันนิษฐานต่างๆ ลงรอยกันบ้างขัดแย้งกันบ้าง แม้ในปัจจุบันวิชาการสาขาต่างๆ ได้มีความเจริญก้าวหน้าไปมาก โดยเฉพาะความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์ นักวิทยาศาสตร์มีความรู้ความสามารถตรวจสอบพิสูจน์ ทดลองข้อเท็จจริง ข้อสงสัยปรากฏการณ์ธรรมชาติต่างๆ ทั้งนำมาใช้ให้ก่อประโยชน์ต่อสังคมมนุษย์ได้ แต่ถึงอย่างไรก็ตาม เราก็มองไม่แน่ใจว่า มนุษย์คืออะไร เราเข้าใจความเป็นมนุษย์ได้ดีแล้วหรือ แม้วิทยาศาสตร์จะสามารถใช้หลักทฤษฎีผสมเทียมหรือโคลนนิ่งสัตว์ได้เป็นผลสำเร็จสมบูรณ์ แต่ก็เชื่อว่าจะสามารถโคลนนิ่งมนุษย์ได้สำเร็จ ยังคงเป็นเพียงข้อสันนิษฐานเท่านั้น ยังไม่ปรากฏว่ามีนักวิทยาศาสตร์ใดทำได้ในขณะนี้ แต่ถึงหากว่าสามารถทำได้จริงก็ไม่มื่อนักวิทยาศาสตร์คนใดสามารถสร้างเชื้ออสุจิหรือไข่ของมารดาหรือแม้กระทั่งสภาพอุณหภูมิความเหมาะสมให้สามารถกำเนิดมนุษย์ได้ ดังนั้น ปัญหาเรื่องมนุษย์ยังคงต้องเป็นปัญหาต่อไป

การศึกษาศาสตร์ต่างๆ เช่น มนุษยวิทยา สังคมวิทยา ประวัติศาสตร์และพระพุทธศาสนา ก็เป็นการศึกษาเรื่องมนุษย์ทั้งสิ้น ดังนั้น เมื่อพิจารณาโดยภาพรวมจะเห็นว่า วิวัฒนาการของมนุษย์เป็นสาเหตุหลักหรือเป็นศูนย์กลางของปัญหาที่มีความเชื่อมโยงและความเจริญควบคู่กัน การที่มนุษย์ต้องการทำความเข้าใจ หรือแม้ศาสตร์ทุกศาสตร์ที่เกิดขึ้นในอดีต ปัจจุบันหรือในอนาคตก็ย่อมเกิดขึ้นมาเพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ ก็ล้วนแต่อยู่ภายใต้การกระทำของมนุษย์ซึ่งมีแนวคิดทฤษฎี และมีการปฏิบัติแตกต่างกัน ในส่วนพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาหนึ่งที่มีแนวคำสอนเกี่ยวกับมนุษย์ โดยมุ่งเน้นให้เห็นความสำคัญที่เท่าเทียมกัน ภายใต้กฎเดียวกัน ความเข้าใจด้วยเหตุผล มีจุดประสงค์ที่เพื่อส่งเสริมความสงบสุขสันติภาพของสังคม พระพุทธศาสนายังมีคำสอนที่ครอบคลุมไปถึงสันติสุขของสัตว์อื่นด้วย โดยถือว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่มีสติปัญญาพอที่จะฝึกหัดปฏิบัติได้ ซึ่งความสำคัญของพระพุทธศาสนาที่มีคำสอนที่เกี่ยวกับมนุษย์มีมากมาย พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญที่การพัฒนาตนเองโดยยึดการฝึกอบรมตนเองเป็นศูนย์กลางของการศึกษาเพื่อยกระดับจิตใจตนเองก่อนแล้วค่อยขยายขอบเขตออกไป ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีแนวความคิดที่จะทำการวิจัยว่า พระพุทธศาสนาในฐานะที่มีคำสอนที่เกี่ยวกับมนุษย์ โดยมีวิวัฒนาการครั้งแรกของมนุษย์ เป็นปัจจัยพื้นฐานของการดำเนินชีวิต การพัฒนาการตามแนวทางพระพุทธศาสนา ตลอดถึงชีวิตอุดมคติว่ามีลักษณะอย่างไร ซึ่งหากเรามีความเข้าใจเกี่ยวกับมโนทัศน์ในพระพุทธศาสนาแล้ว ก็จะมี ความเข้าใจเกี่ยวกับวิวัฒนาการเกี่ยวกับมนุษย์ได้เป็นอย่างดี

๒.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย

จากการศึกษาวิจัยวิเคราะห์ มโนทัศน์เรื่องมนุษย์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท ผู้ศึกษาวิจัยได้กำหนดวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัยไว้ ดังนี้

๑. เพื่อศึกษาทฤษฎีการกำเนิดมนุษย์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท
๒. เพื่อศึกษาวิเคราะห์แนวการพัฒนาศักยภาพมนุษย์เพื่อเข้าถึงอุดมคติของชีวิตตามหลักคำสอนพระพุทธศาสนาเถรวาท

๓.๓ ขอบเขตการวิจัย

จากการศึกษาวิเคราะห์ มโนทัศน์เรื่องมนุษย์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทในครั้งนี้ มีขอบข่ายของการศึกษาวิจัย โดยมุ่งศึกษาถึงประเด็น ดังนี้

๑. ศึกษาความหมายทฤษฎีการกำเนิดมนุษย์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท
๒. ศึกษาถึงการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ เพื่อเข้าถึงอุดมคติของชีวิตตามหลักคำสอนพระพุทธศาสนาเถรวาท

๔.๔ วิธีการดำเนินการวิจัย

จากการศึกษาวิเคราะห์หมโนทัศน์เรื่องมนุษย์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นการวิจัยในเชิงคุณภาพจากเอกสาร ซึ่งได้มีการศึกษาตามวิธีการต่างๆ ดังนี้

๑. ศึกษาวิจัยจากพระไตรปิฎกพร้อมทั้งอรรถกถา และฎีกา
๒. รวบรวมข้อมูล เอกสารทุติยภูมิ ซึ่งเป็นผลงานการศึกษาค้นคว้าของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา ที่ยอมรับในวงการศึกษามาโดยทั่วไป
๓. นำข้อมูลที่ได้อมา ศึกษา วิเคราะห์ สังเคราะห์เปรียบเทียบ เพื่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่

๕.๕ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

จากการศึกษาวิเคราะห์หมโนทัศน์เรื่องมนุษย์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัยครั้งนี้ ดังนี้

๑. ทำให้ทราบถึงทฤษฎีการกำเนิดและองค์ประกอบของมนุษย์ในพุทธศาสนา
๒. ทำให้ทราบถึงแนวการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่อบรรลุอุดมคติแนวพุทธศาสนาเถรวาท

๖.๖ เอกสารและวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้รวบรวมเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อทำการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน ดังนี้

๑. พระมหาวิพจน์ สุภจาร์(วันคำ) ได้กล่าวถึง “ความคิดเรื่องเสรีภาพในพระพุทธศาสนา ไว้ว่า เป็นการศึกษาเรื่องเสรีภาพและการใช้สิทธิเสรีภาพของบุคคล เพื่อพัฒนาปัจเจกภาพของบุคคลแบบมีขมึมาปฏิบัติ เพื่อการพัฒนาคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อให้เป็นกรรมวาตะของบุคคล ซึ่งได้แบ่งเป็น ๓ ประเด็น คือ เสรีภาพทางกาย เสรีภาพทางใจ เสรีภาพทางปัญญา”^๑

๒. พระมหาจรรุญ จรณธมฺโม ได้กล่าวถึง “ศีลสิกขาในพระวินัยปิฎก ไว้ว่า ศีลเป็นข้อห้ามที่บุคคลนับถือในทางพระพุทธเพราะเป็นสิ่งละเอียดอ่อนในทางปฏิบัติเพราะศีลเป็นสิ่งที่คนที่นับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทและศีลก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดในทางปฏิบัติ เพราะเป็นสิ่งประเสริฐที่จะนำไปสู่บุคคลที่นับถือนั้นเข้าสู่พระนิพพาน”^๒

^๑ พระมหาวิพจน์ สุภจาร์(วันคำ), การศึกษาแนวคิดเรื่องเสรีภาพในพระพุทธศาสนาเถรวาท, วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิตราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗, หน้า ๔๘.

^๒ พระมหาจรรุญ จรณธมฺโม, การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องศีลสิกขาในพระวินัยปิฎก, วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิตราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓, หน้า ๗๑.

๓. พระมหาธีรพัฒน์ ธีรวฑฒโน(คนไว) ได้กล่าวไว้ว่า “กาม เป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงมีทัศนะต่อเรื่องกามอย่างไรบ้าง และในการศึกษาพบ ๒ ประเด็น คือ กิเลสกาม คือ กลุ่มของกิเลสที่ทำให้เกิดความใคร่ เช่น ราคะ ตัณหา โลภะ อภิชฌา และอหิริ วัตถุกาม คือ รูป เสียง กลิ่น รส และโผฏฐัพพะ ทั้งที่น่าชอบใจ ไม่น่าชอบใจ และที่ชอบใจก็ไม่ใช่ ไม่น่าชอบใจก็ไม่ใช่ เป็นต้น”^๑

^๑ พระมหาธีรพัฒน์ ธีรวฑฒโน(คนไว), มโนทัศน์เรื่องกามในพระพุทธปรัชญาเถรวาท, วิทยานิพนธ์มหาวิทาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖, หน้า ๓๕.

บทที่ ๒

ทฤษฎีกำเนิดมนุษย์

การศึกษาเกี่ยวกับวิวัฒนาการความเป็นมาของมนุษย์ ทั้งความเป็นไปหรือที่จะดำเนินต่อไป ในปัจจุบันและอนาคตของมนุษย์เป็นเรื่องที่น่าสนใจและน่าทำความเข้าใจให้แจ่มแจ้งเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งเกี่ยวกับคำสอนทั้งหลาย ทฤษฎีที่เกี่ยวกับมนุษย์ก็มีหลายแง่มุมจากหลายศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ในแง่มุมของนักสังคมวิทยา วิทยาศาสตร์ ศาสนา ปรัชญา ผู้วิจัยขอเสนอความหมาย มนุษย์จากทฤษฎีต่างๆ มาแสดงให้เห็นและเข้าใจมุมมองเกี่ยวกับมนุษย์ก่อนที่จะนำเสนอมนทัศน์ เรื่องมนุษย์ในพุทธปรัชญาต่อไป

๒.๑ ทฤษฎีมนุษย์ในแง่มุมชีววิทยาและวิทยาศาสตร์

ชีวิตเป็นส่วนหนึ่งของเอกภพและเป็นโลกที่เป็นผลพวงที่เกิดขึ้นจากการระเบิดครั้งใหญ่ของ ดวงอาทิตย์ตามทัศนะของนักวิทยาศาสตร์ ซึ่งเฮราคลิดุส ชาวกรีก โบราณ หรือนักวิทยาศาสตร์ปัจจุบัน เชื่อว่า เกิดจากปรากฏการณ์ครั้งใหญ่ในห้วงจักรวาลที่เรารู้จักกันว่า บิ๊กแบงเกิดเป็นดาวกระจาย ดาวบางดวงยังคงมีความร้อนสูง บางดวงดับสนิท บางดวงค่อยๆ เย็นตัวลง เช่น โลกมนุษย์ การที่โลก ค่อยๆ อ่อนตัวลงก่อให้เกิดอุณหภูมิที่เหมาะสมทำให้เกิดสิ่งมีชีวิตขึ้นมา เริ่มต้นตั้งแต่สัตว์เซลล์เดียว จนพัฒนากลายเป็นสัตว์หลายเซลล์ และพัฒนาจากระดับต่ำสุดไปสู่ระดับสูงสุดกล่าวคือ จากระดับ ที่ไม่มีชีวิตสู่การมีชีวิต และสู่การมีจิตวิญญาณ ชีวิตมนุษย์ในความหมายทางชีววิทยาและวิทยาศาสตร์ หมายถึง “สสารรูปแบบหนึ่งที่พัฒนาและวิวัฒนาการจนได้รูปแบบที่สมบูรณ์และลงตัวไปตามเผ่า พันธุ์ของตน เป็นรูปแบบชีวิตที่แตกต่างไปจากรูปแบบชีวิตอื่นๆ คุณสมบัติของสิ่งมีชีวิตไม่ว่าคน สัตว์ พืช มีดังนี้

๑. ประกอบขึ้นด้วยเซลล์มากมาย
๒. ประกอบด้วยกลุ่มสารมีชีวิต ที่เรียกว่า โปรโตพลาสซึม
๓. มีการหายใจ ต้องการอาหารเพื่อเจริญเติบโต
๔. มีการสร้างหน่วยชีวิตใหม่ด้วยการสืบพันธุ์^๑

^๑ สุมาลี มหณรงค์ชัย, อินธุ-พุทธ จุดยืนที่แตกต่าง, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๓๖), หน้า ๔๒.

๕. มีการเปลี่ยนแปลงทางเคมีในร่างกาย เพื่อสร้างและทำลายอาหารเพื่อเอาพลังงานมาใช้ เคลื่อนไหว เช่น การขับของเสีย

๖. มีการปรับตัวเพื่อให้เข้ากับสภาวะสิ่งแวดล้อม^๒

วิทยาศาสตร์ถือว่าชีวิตเริ่มต้นปฏิสนธิโดยเชื้ออสุจิของบิดาเข้าสู่มดลูกของมารดาแล้วเคลื่อนต่อไปยังรังไข่ถึงปลายท่อ นำไข่ที่ปฏิสนธิแล้วเคลื่อนมาตามท่อนจนถึงมดลูก ใช้เวลา ๓ -๗ วัน ก็จะ เป็นไซโกตไซโกตจะเจริญเติบโตในผนังมดลูก แล้วเจริญเป็นตัวอ่อน ๕๕ % ของธาตุที่ประกอบเป็น ชีวิตในทางชีววิทยามีเพียง ๔ ธาตุเท่านั้น คือ

๑. ไฮโดรเจน
๒. คาร์บอน
๓. ไนโตรเจน
๔. ออกซิเจน

ส่วนชีวิตมนุษย์ประกอบด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ ๘ ระบบ คือ

๑. ระบบเครื่องหล่อร่างกาย หมายถึง ผิวหนังและสิ่งต่างๆ ที่เกิดจากผิวหนัง เช่น ผม ขน เล็บ ฯลฯ
๒. ระบบกล้ามเนื้อ เช่น กล้ามเนื้อลาย / เรียบ (กระเพาะ/ลำไส้) กล้ามเนื้อหัวใจ
๓. ระบบโครงกระดูก กระดูกแกน ๘๐ ชิ้น กระดูกกระยางค์ ๑๒๖ ชิ้น รวม ๒๐๖ ชิ้น
๔. ระบบประสาท ประสาทส่วนกลาง (สมอง / ไขสมอง) ประสาทส่วนปลาย ประสาท สัมผัส / สั่งการ / อัดโนมิตี
๕. ระบบไหลเวียนของโลหิต และระบบหายใจ
๖. ระบบทางเดินอาหารและระบบคัมสารละลายในร่างกาย
๗. ระบบขับถ่าย
๘. ระบบต่อมไร้ท่อ ความคุมการทำงานของอวัยวะภายในให้สอดคล้องกับความต้องการ เช่น ต่อมไพนัสอยู่กลางสมอง ทำหน้าที่เกี่ยวกับการเจริญเติบโตของอวัยวะสืบพันธุ์ ต่อมไทรอยด์ เป็นต้น กล่าวกันว่า เซลล์ในร่างกายมนุษย์มีจำนวนถึง ๕ หมื่นล้านเซลล์ ความยาวของเส้นโลหิตในร่างกายมนุษย์ ถ้าจับมาเรียงต่อกันจะมีความยาวถึง ๕๐,๐๐๐ กิโลเมตร ความยาวของเส้นประสาทเมื่อนำมาเรียงต่อกันเข้ายาวถึง ๒๕,๐๐๐ กิโลเมตร^๓

^๒ บุญมี แทนแก้ว และคณะ, ปรัชญาเบื้องต้น, พิมพ์ที่ ๕, (กรุงเทพฯ : ธารการพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๖.

^๓ สุมาลี มหณรงค์ชัย, อินดู-พุทธ จุดยืนที่แตกต่าง, อ่างแล้ว, หน้า ๔๕.

ส่วนโครงสร้างของร่างกายมนุษย์ก็ประกอบด้วย

๑. กระดูก ๒๐๖ ท่อน
๒. กล้ามเนื้อ ๗๕๒ มัด
๓. สมองผู้ชายหนักประมาณ ๑.๓๘๐ กรัม
๔. สมองผู้หญิงหนักประมาณ ๑.๒๕๐ กรัม
๕. เลือดมีประมาณ ๗-๘ % ของน้ำหนักของร่างกาย หรือ ๕-๖ ลิตร
๖. น้ำมีประมาณ ๒/๓ ของน้ำหนักของร่างกาย
๗. โปรตีน คาร์โบไฮเดรต ไขมัน เกลือแร่ วิตามิน^๔

ด้านโครงสร้างของจิตแนวจิตวิทยา มีทัศนะว่า จิต คือ ความรู้สึก ความจำ ความนึกคิดของมนุษย์ ซิกมันด์ ฟรอยด์ ได้แบ่งโครงสร้างของจิตออกเป็น ๓ ประเภท คือ

๑. พลังจิตฝ่ายต่ำ เป็นความอยากที่ทำให้บุคคลทำสิ่งต่างๆ ตามความชอบใจ เป็นสิ่งที่อยู่ในจิตสำนึก ทำอะไรตามที่สัญชาตญาณเรียกร้อง เช่น แรงขับทางเพศ
๒. พลังจิตฝ่ายป้องกัน พลังจิตที่ทำหน้าที่สำคัญ ๓ ประการ คือ
 - ก. ควบคุมความต้องการอันไม่พึงประสงค์ของสังคมไว้
 - ข. พยายามไม่ให้เกิดความทุกข์ จากการเก็บกดความต้องการต่างๆ โดยอาศัยกลไกการปรับตัว
 - ค. ทำคนให้บรรลุวุฒิภาวะสูงสุดเท่าที่ทำได้
๓. พลังจิตสูง มีหน้าที่ห้ามความต้องการของร่างกายไม่ให้แสดงพฤติกรรมตามสัญชาตญาณต้องการ ทำหน้าที่ ๒ ประการ คือ
 - ก. สร้างอุดมคติ เพื่อให้คนเป็นที่ต้องการของสังคม
 - ข. ใช้หลักความจริง มาควบคุมหลักแห่งความพอใจ

บุษกร เมธางกูร ได้กล่าวถึง หน่วยพันธุกรรมหรือทฤษฎีการเกิดขึ้นของชีวิตมนุษย์ในแง่มุมวิทยาศาสตร์ไว้ ซึ่งขอนำมาอธิบายย่อๆ ดังนี้ นักวิทยาศาสตร์ในอดีตได้ค้นพบว่า ร่างกายของมนุษย์นั้นประกอบขึ้นจากหน่วยเล็กๆ อันเป็นองค์ประกอบของสิ่งมีชีวิตที่เรียกว่า “เซลล์” ซึ่งมีมากกว่า ๑๐๐ ล้านเซลล์ ภายในแต่ละเซลล์ของมนุษย์ (เว้นเม็ดเลือดแดง) จะมีส่วนสำคัญที่เรียกว่า “นิวเคลียส” ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่บรรจุสารพันธุกรรม คือ ดี เอ็น เอ ที่ทำหน้าที่ควบคุมและถ่ายทอดลักษณะต่าง ๆ ของสิ่งมีชีวิต ซึ่งภายในนิวเคลียสของแต่ละเซลล์ จะมีส่วนประกอบเล็กๆ ที่เรียกว่า “โครโมโซม” บรรจุอยู่ โดยในนิวเคลียสของเซลล์มนุษย์จะมีโครโมโซมที่ว่ามี ๔๖ แท่ง หรือแบ่งเป็นคู่ได้ ๒๓ คู่ คือ โครโมโซมร่างกาย ๒๒ คู่ และโครโมโซมเพศอีก ๑ คู่ อันได้แก่ โครโมโซม X และ Y ซึ่งอยู่ใน

^๔ บุษกร เมธางกูร, ใครให้คุณเกิด, (กรุงเทพฯ : เลียงเชียง, ๒๕๔๖), หน้า ๖.

นิวคลีอัส เป็นโครโมโซมที่ได้รับจากฝ่ายพ่อแม่ฝ่ายละแท่ง โดยเพศชาย ได้ Y จากพ่อ ได้ X จากแม่ เพศหญิงได้ X จากทั้งพ่อและแม่ และภายในโครโมโซมแต่ละแท่งนี้เองที่ประกอบด้วยสารเคมีที่เป็นสารพันธุกรรมของสิ่งมีชีวิตเรียกว่า “ดีเอ็นเอ”^๔

องค์ประกอบของดีเอ็นเอจะประกอบขึ้นจากสารเคมีย่อยพื้นฐาน ที่เรียกว่า “นิวคลีโอไทด์” อันเป็นชุดของโมเลกุลฟอสเฟต น้ำตาล และเบส ซึ่งเป็นสารเคมีที่มีคุณสมบัติเป็นต่างอีก ๑ ตัว เบสเหล่านี้มี ๔ ชนิด คือ Adenine [A] Guanine [G] Cytosine [C] Thymine [T]

ลักษณะโครงสร้างของดีเอ็นเอประกอบขึ้นจากสายของชุด นิวคลีโอไทด์ ๒ สาย ที่มาพันเข้าด้วยกันเป็นเกลียวคู่หรือบันไดเวียน โดยมีกฎว่า สายส่วนที่มีเบส A จะจับคู่กับ T ส่วน G กับ C บนสายดีเอ็นเอแต่ละส่วนนี้เองเป็นที่อยู่ของ “ยีน” ซึ่งเป็นส่วนที่บรรจุข้อมูลสำหรับการสร้างโปรตีน ชนิดใดชนิดหนึ่งโดยมีการเรียงลำดับที่ต่างกันไป ทั้งนี้โครโมโซมทั้ง ๒๓ คู่ของมนุษย์นั้นจะประกอบไปด้วยยีนชนิดต่างๆ ประมาณ ๕๐,๐๐๐ - ๑๐๐,๐๐๐ ยีน

ปัจจุบันนี้ทั่วโลกกำลังตื่นตัวเกี่ยวกับปฏิบัติการ “ถอดรหัสพันธุกรรมมนุษย์” ด้วยการศึกษาค้นหายีนทั้งหมดของมนุษย์ เพราะนับตั้งแต่ นักวิทยาศาสตร์ได้ค้นพบสาร พันธุกรรมที่เรียกว่า ดีเอ็นเอ ซึ่งนับเป็นความอัศจรรย์ของธรรมชาติที่เพียงอาศัยการเรียงตัวสลับกันไปมาของสารเคมีที่เรียกว่า “เบส” เพียง ๔ ชนิด บนสายโมเลกุลของดีเอ็นเอ ก็ก่อให้เกิดชุดของคำสั่งที่เรียกว่า “ยีน” ที่ทำหน้าที่ในการควบคุมและถ่ายทอดลักษณะทางพันธุกรรมจากสิ่งมีชีวิตรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่งโดยผ่านการควบคุมการสร้างโปรตีน อันเป็นองค์ประกอบในการเจริญ และการแสดงลักษณะของสิ่งมีชีวิตได้

แต่ปัจจุบันนักวิทยาศาสตร์ก็ยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าใดนักในการค้นหาหลักฐานมนุษย์ว่าเกิดขึ้นมาได้อย่างไร การศึกษามนุษย์แนววิทยาศาสตร์ก็เป็นได้แค่การชำแหละกมมนุษย์หรือสสารนั้นออกมาศึกษาเท่านั้น ส่วนในด้านจิตใจ หรือจิตวิทยาอันเป็นการวิเคราะห์จิตเชิงวิทยาศาสตร์แม้จะเป็นที่สนใจของนักวิทยาศาสตร์ในระยะหนึ่งแต่สุดท้ายก็ให้ได้แค่คำตอบได้เฉพาะบางอย่าง และบางกรณีเพราะพฤติกรรมทางจิตของคนบางคนเท่านั้น ยังไม่มีการพัฒนาหรือพิสูจน์ให้เห็นได้อย่างแท้จริงตลอดสาย

ดังนั้น มนุษย์ในทัศนะวิทยาศาสตร์ก็เป็นแค่การศึกษาของสสารของมนุษย์เท่านั้น ยังมีปัญหาบางอย่างที่สลับซับซ้อนที่วิทยาศาสตร์ไม่อาจจะตอบได้ เช่น ปัญหาของจิตใจ วิญญาณ อารมณ์ความรู้สึก ถึงแม้วิทยาศาสตร์พยายามจะตอบ ซึ่งมักจะออกมาในรูปแบบจิตวิเคราะห์และจิตวิทยา แต่ก็ยังเป็นเพียงแค่ตอบได้เพียงบางสถานการณ์หรือกรณีบางอย่างเท่านั้น

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖.

๒.๒ ทฤษฎีมโนษย์ในทัศนะของศาสนา

มโนษย์แนวทางศาสนาก็มีทฤษฎีแตกต่างกันออกไป เพราะแม้ศาสนาเองก็พยายามที่จะตอบปัญหาเกี่ยวกับการกำเนิดสรรพสิ่งหรือแม้แต่กำเนิดชีวิตมนุษย์ ความรู้ทางศาสนาเป็นศาสตร์เริ่มแรกในการที่จะพยายามตอบปัญหาให้กับมนุษย์ แม้ในปัจจุบันเองบางปัญหาที่มนุษย์เข้าไม่ถึงด้วยหลักวิทยาศาสตร์หรือประสาทสัมผัสทั้ง ๕ ความรู้ทางศาสนาก็อาจจะให้แนวคิดหรือทางออกต่อปัญหานั้นได้

๒.๒.๑ มโนษย์ในทัศนะของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเป็นกลุ่มศาสนาเทวนิยมเหมือนกับศาสนาคริสต์และอิสลาม ความเชื่อหรือมโนษย์ที่ศรัทธาเป็นในลักษณะของการอิงอาศัยเกิดจากอำนาจชนิดหนึ่งที่เรียกว่า “พรหมมัน” หรือ “อาดมัน” แท้ที่จริงคำว่า “อาดมัน” นี้ แรกทีเดียวหมายถึงลมหายใจที่ทำให้ชีวิตยืดยาวได้ตราบเท่าที่ลมหายใจยังมีอยู่หรือยังหายใจอยู่ ส่วน “พรหมมัน” หรือ “พรหม” มาจาก พุรห ชาติ แปลว่า เจริญ หรือ วิวัฒน์ คือ การวิวัฒนาการของการเกิดสรรพสิ่งนั่นเอง ต่อมาอาดมันได้เปลี่ยนแปลงไปหมายถึง ความรู้สึก จิต วิญญาณ และเจตภูต

สังกรจารย์ กล่าวไว้ในอรรถกถาฐอูปนิษัพบว่า “อาดมัน” หมายถึง อนุสัย อยู่ในสรรพสิ่ง อาดมันเป็นผู้รู้ ซึ่งความรู้ มีประสบการณ์และทำสิ่งที่ถูกรู้ ให้ปรากฏ อาดมันเป็นอมฤตและดำรงอยู่ในสถานะอย่างเดียวตลอดกาล^๖

ในฉานโทคยอูปนิษัท กล่าวถึงพรหมมันว่า “ตัสซชลาณ” หมายถึง สิ่งนั้น (ตัต) เป็นที่เกิดขึ้นแห่งโลก (ชะ) เป็นที่กลับคืนสู่แห่งโลก(ละ) เป็นที่อิงอาศัยและดำรงอยู่ของโลก (อนะ) ในไตรคตริยอูปนาทเราพบว่ พรหมมัน หมายถึง สิ่งซึ่งเป็นที่เกิดขึ้นแห่งสรรพสิ่ง เป็นที่อาศัยแห่งสรรพสิ่ง และเป็นที่ยกกลับสู่สรรพสิ่ง

การวิวัฒน์แห่งธาตุต่างๆ ตามที่กล่าวไว้ในอูปนิษัทดำเนินไปได้ดังนี้ คือ จากพรหมมันเกิดอากาศ จากอากาศเกิดมีลม จากลมเกิดมีไฟ จากไฟ เกิดมีน้ำ จากน้ำเกิดมีดิน และจากดินเกิดมีพืชพันธ์ต่างๆ ลำดับการวิวัฒน์ชีวิต

ขั้นที่หนึ่ง	จากพรหมมันวิวัฒน์มาเป็นธาตุ ๔
ขั้นที่สอง	วิวัฒน์เป็นพืชพันธุ์สิ่งมีชีวิตรวมมนุษย์ด้วย
ขั้นที่สาม	วิวัฒน์เป็นจิตรับรู้ (สัญชาตญาณ) ยังเป็นแค่สัญชาตญาณเดียวกับสัตว์

^๖ สุนทร ฌ รังษี, ปรัชญาอินเดีย : ประวัติและลัทธิ, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๓๒.

ขั้นที่สี่ วิวัฒนาการเป็นสัมปชัญญะ(เหตุผล) เป็นมนุษย์อย่างสมบูรณ์

ขั้นที่ห้า เป็นที่จางหายดับสูญแห่งไตรภาวะ คือ ผู้รู้ความรู้ และสิ่งที่รับรู้ไม่มีทั้งทวิ

ภาพ ของจิตและวัตถุ ของสรรพสิ่งคงมีแต่เอกภาพ ไม่เปลี่ยนแปลงคือภาวะแห่งพรหมนั้นนั่นเอง นี่คือ ทฤษฎีมนุษย์ในทัศนะของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู สัตว์และมนุษย์แตกต่างกันที่มนุษย์ที่มีการพัฒนา ความสามารถใช้เหตุผลพิจารณาตัดสินใจได้ ส่วนสัตว์ดำรงชีพอยู่ด้วยสัญชาตญาณเป็นส่วนใหญ่

ดังนั้น พรหมัน หรืออามัน จึงหมายถึง สิ่งที่เป็นมูลภาวะของสรรพสิ่ง ตามทัศนะการ กำเนิดมนุษย์ หรือทฤษฎีมนุษย์ในทัศนะของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู พอสรุปได้ย่อๆ ดังนี้ คือ แรกเริ่ม ขั้นแรกของพรหมัน คือ การแปรสภาพมาเป็นวัตถุ หรือสสาร แต่วัตถุเป็นสิ่งที่ไม่มีชีวิตจึงไม่มีความรู้ สึกใดๆ ทั้งสิ้น การวิวัฒนาการเช่นนี้มาหยุดตรงที่เป็นวัตถุย่อมไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ใด ๆ ขึ้นมา แต่ ถึงแม้ว่าจะเป็นสิ่งไม่มีชีวิต มันก็เป็นอุปกรณ์สำคัญที่ทำให้มีชีวิตขึ้นมาได้ เพราะสิ่งมีชีวิตจำเป็นต้อง อาศัยร่างกายซึ่งเป็นวัตถุ โดยขั้นแรกเป็นชีวิตของพืชพันธุ์ต่างๆ ต่อจากนั้นก็ป็นชีวิตสัตว์ ซึ่งหมายถึง มนุษย์ด้วย จากแนวความเชื่อว่ามนุษย์มีกำเนิดในลักษณะข้างต้น ก็เกิดการพัฒนามาสู่ความเชื่อในการ จัดระเบียบชนชั้นมนุษย์ขึ้นมาในระยะหลังๆ ซึ่งอาจจะป็นเพราะเหตุผลทางการเมืองการปกครอง หรือผลประโยชน์ทางศาสนาความเชื่อจึงทำให้มุมมองมนุษย์ในความเชื่อของคนอินเดียโดยเฉพาะ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูได้กำหนดมนุษย์ขึ้นมา เรียกว่า วรรณะ ๔ โดยอ้างว่ามนุษย์มาจากพระเจ้าใน ลักษณะต่างๆ กันตามหน้าที่ คือ

๑. มนุษย์ที่เป็นชนชั้นพราหมณ์ มีหน้าที่ติดต่อกับเทพเจ้า ส่งสอนศาสนา ประกอบพิธีกรรม จดจำ สืบทอดคัมภีร์พระเวท เป็นปุโรหิต ถือตนเองว่าเป็นชนชั้นสูงสุดในสังคม เพราะเกิดแต่พระ โอรสุ์ของพระพรหมตามที่อ้างไว้ในคัมภีร์พระเวท

๒. มนุษย์ที่เป็นชนชั้นกษัตริย์ ได้แก่พวกนักรบ มีหน้าที่ป้องกันชาติ เขตแดน ทำศึกสงคราม ถือว่า เกิดจากพระพาวา (เขน) ของพระพรหม

๓. มนุษย์ที่เป็นชนชั้นแพศย์ เป็นชนชั้นส่วนใหญ่ของสังคม มีหน้าที่บริการสังคมโดยส่วนใหญ่ เช่น การค้าขาย หมอ เกษตรกรรม เป็นต้น ถือว่าเกิดจาก พระโสณิ (ตะ โปก) ของพระพรหม

๔. มนุษย์ที่เป็นชนชั้นศูทร เป็นกลุ่มคนที่ทำงานกรรมกร รับจ้าง ใช้แรงงานต่างๆ เป็นผู้ให้ การรับใช้คนในวรรณะอื่น ถือว่าเป็นชนชั้นต่ำสุด เพราะเกิดจากพระบาทของพระผู้เป็นเจ้า

นอกจากนี้ยังมีพวกนอกวรรณะที่เกิดจากการแต่งงานข้ามวรรณะเรียกว่า จัณฑาล พวกนี้ เป็นที่รังเกียจของทุกวรรณะ การแบ่งวรรณะดังกล่าวเกิดจากการแบ่งแยกพวกหมู่ตามเผ่าพันธุ์ด้วย พวกปราชญ์สันนิษฐานว่าพวกนักบวช และพ่อค้าเผ่าอารยัน ได้กลายเป็นคนวรรณะพราหมณ์ กษัตริย์ และ แพศย์ พวก ทาสของอารยัน ได้กลายเป็นวรรณะศูทร ส่วนพวกเจ้าถิ่นชมพูทวีปแต่เดิม และชนเผ่า ล้าหลังอื่นๆ เป็นพวกนอกวรรณะ และค่อยๆ ถูกจัดรวมเข้าในวรรณะต่ำ

ในคัมภีร์มนุสฺสมนฺตฺรศาสตร์ได้กล่าวถึงว่า “มีความหมายแสดงไว้ว่าวรรณะพราหมณ์ กษัตริย์ และแพศย์ เป็นอารยะ ส่วนวรรณะศูทร และนอกนั้นเป็นอนารยะ การแบ่งชั้นตามระบบวรรณะของสังคมฮินดูนี้เป็นเครื่องมือสงวนและจำกัดสิทธิในการประกอบอาชีพ และกิจการทั้งหลายต่างกับในสังคมอื่น ซึ่งส่วนมากการประกอบอาชีพและฐานะทางเศรษฐกิจอันเนื่องด้วยอาชีพเป็นเครื่องแบ่งชนชั้น”^๑

แม้ในปัจจุบัน ชาวอินเดียที่เป็น พราหมณ์-ฮินดูที่เคร่งครัดเองก็ยังถือระบบวรรณะเช่นนี้อยู่ กลุ่มคนนอกวรรณะได้รับการปฏิบัติไม่แตกต่างสัตว์เดรัจฉาน ในสมัยที่อังกฤษเข้ายึดครองอินเดียก็พยายามจะขจัดปัญหานี้ออกไปแต่ก็ไม่ประสบผลเท่าใดนัก แต่ก็มีเรื่องแปลกเกิดขึ้นในบางครั้ง เช่น ในสมัยก่อนใครเกิดมาเป็นวรรณะใดก็ต้องเป็นวรรณะนั้นตลอดไป เปลี่ยนไม่ได้ แต่ในปัจจุบัน คนจีนทาลหรือคนนอกวรรณะหากมีความร่ำรวยหรือมีเศรษฐกิจดีก็อาจจะเชิญพราหมณ์ทำพิธีกรรมเพื่อเปลี่ยนวรรณะคนได้ เป็นต้น

๒.๒.๒ มนุษย์ในทัศนะของศาสนาคริสต์

คน คือ อะไร ชาวคริสต์มีความเชื่อที่เป็นหลักสำคัญ คือ พระเจ้า (พระยะโฮวา) เป็นผู้สร้างสรรพสิ่งสาเหตุของสรรพสิ่งคือ พระเจ้า พระเจ้าเป็นผู้สร้าง ดูแลควบคุมให้รางวัลและให้โทษ เป็นองค์ตัดสินความชั่วความดีของมนุษย์ มนุษย์เป็นสิ่งที่พระเจ้าสร้างขึ้น ตามพระคัมภีร์เก่า กล่าวว่า เดิมไม่มีอะไร มีแต่ความมืด พระเจ้าก็อยู่ในความมืด พระองค์จึงสร้างสิ่งต่าง ๆ ขึ้นดังนี้

วันที่ ๑	ทรงสร้างแสงสว่าง
วันที่ ๒	ทรงสร้างท้องฟ้าและอากาศ
วันที่ ๓	ทรงสร้างน้ำและทะเล
วันที่ ๔	ทรงสร้างพระอาทิตย์ พระจันทร์
วันที่ ๕	ทรงสร้างนกและปลา
วันที่ ๖	ทรงสร้างมนุษย์คนแรก
วันที่ ๗	ทรงพักเหนื่อย ^๒

พระองค์สร้างมนุษย์ผู้ชายชื่อว่า อาดัม (แปลว่าแผ่นดิน) สร้างมนุษย์ผู้หญิงจากซี่โครงซ้ายของผู้ชาย ชื่อว่าเอวา (แปลว่า ชีวิต) มนุษย์ที่พระเจ้าสร้างขึ้นนั้นมีศักดิ์ศรีกว่าสัตว์อื่นๆ ทั้งปวง จัด

^๑ รศ.ดร.สุจิตรา อ่อนค้อม, ศาสนาเปรียบเทียบ, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ดวงแก้ว, ๒๕๔๕), หน้า ๒๑๘.

^๒ พระญาณวโรดม, ศาสนาต่างๆ, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๓๘๒.

ให้ใกล้เคียงกับพระเจ้าบางแห่งระบุว่าเพื่อเป็นภาพพิมพ์ของพระเจ้าดังนั้น “คน” ตามทัศนะของศาสนาคริสต์ คือ ฉายาของพระเจ้า ความเชื่อนี้ เนื่องมาจากคัมภีร์ระบุว่า “พระเจ้าได้ทรงสร้างมนุษย์ตามพระฉายาของพระองค์ ความเชื่อนี้เป็นหลักความคิดพื้นฐานของชาวคริสต์ แต่เมื่อถูกถามว่า “ฉายาของพระเจ้า” หมายความว่าอย่างไรคนในทัศนะศาสนาคริสต์ ก็ คือ ส่วนหนึ่งของสิ่งที่พระเจ้าทรงสร้างขึ้น คนไม่มีความเป็น ที่เป็นของตัวเอง คนเกิดจากความว่างเปล่า ได้รับชีวิตจากพระเจ้า เขาขึ้นอยู่กับพระเจ้าผู้สร้างไม่มีอะไรเป็นของตนเอง คำอธิบายเกี่ยวกับการสร้างมนุษย์ของพระเจ้านี้เพื่อความเข้าใจจึงขอนำคำอธิบายมาประกอบเพิ่มเติมดังนี้

คำอธิบายที่ถือเป็นประเพณีเกี่ยวกับเรื่องนี้ คือ พระผู้เป็นเจ้าทรงสรรพานุภาพ รู้เห็นสารพัด ทรงเป็นผู้เป็น แต่เพียงผู้เดียว มนุษย์และสรรพสิ่งที่ถูกสร้างมา ได้รับ “ความเป็น” นี้จากพระเจ้า หมายความว่า ไม่มีความเป็นในตัวเอง แต่มีส่วนร่วมในความเป็นของพระเจ้า คำอธิบายต่อไปว่า พระเจ้าได้ทรงสร้างสรรพสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมา เพราะไม่ต้องการจะอยู่ในความยิ่งใหญ่ของพระองค์เอง พระองค์ต้องการ “เพื่อน” เพื่อจะได้ “พิมพ์ภาพ” ของพระองค์เองในสิ่งที่พระองค์ทรงสร้างมา การกระทำเช่นนี้มีได้หมายความว่า พระเจ้าประทับตราฉายาของพระองค์ในลักษณะรูปธรรม เหมือนกับการประทับตราลงในเอกสารอะไรสักอย่าง แต่หมายความว่า พระองค์ทรงประทานความสามารถพิเศษให้มนุษย์รู้จักพระเจ้าด้วยตัวเองของเขาเอง ในตัวของเขาเอง ทำให้เขาสามารถสำนึกได้ว่า ตัวเขาเอง คือทางหนึ่งที่พระเจ้าเปิดเผยพระองค์ในโลกที่พระองค์ทรงสร้างมา ประวัติศาสตร์ของมนุษย์จึงเป็นการไขแสดงของพระเจ้านั่นเอง หมายอีกหนึ่งว่า พระเจ้าทรงถ่ายทอด ความเป็นของพระองค์เองในตัวมนุษย์ ในประวัติศาสตร์ของมนุษย์ จึงเข้าใจว่าการเป็นฉายาของพระเจ้าคือ การเป็น “เพื่อน” หรือ “คู่ขา” ที่เปิดเผยความเป็นพระเจ้า คนกับพระเจ้าจึงมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด จนอาจกล่าวได้ว่า พระเจ้ากับคนนั้นคู่กัน ส่วนลักษณะของคนในศาสนาคริสต์มีลักษณะดังนี้

๑. คนเป็นศูนย์กลางสรรพสิ่ง สรรพสิ่งเป็น “มือและผู้ถือสาร” ที่ชี้และนำคนไปหาพระเจ้า

๒. คนเป็นสิ่งที่สูงศักดิ์ที่สุด ในบรรดาสิ่งที่พระเจ้าได้ทรงสร้างมา เพราะฉะนั้น สิ่งอื่นที่รองลงไป คือ สัตว์ พืช แร่ธาตุ ธรรมชาติต่างๆ จึงต้องรับใช้มนุษย์ ในเวลาเดียวกัน มนุษย์ต้องรับใช้พระเจ้า ฉายาของพระเจ้าอยู่ในมนุษย์ทุกคน ดังนั้น มนุษย์ต้องเคารพซึ่งกันและกัน รักความเป็นอันหนึ่งเดียวกัน และสันติภาพ มนุษย์ต้องยอมรับซึ่งกันและกัน

๓. คนเป็นฉายาของพระเจ้า พระเจ้าคุ้มครองดูแลมนุษย์ทั้งหมด มนุษย์ทุกคนต้องรับผิดชอบต่อสิ่งทั้งหลายรอบตัวเขา รวมทั้งเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน

๔. ชีวิตของคนขึ้นอยู่กับพระเจ้า พระองค์ถือว่า คนเป็นสิ่งที่พระองค์สร้างมา เหมือนดอกไม้ในทุ่งนา และพวกคนในอากาศ พระเจ้าใส่ใจคนมากกว่าสิ่งอื่นๆ ไม่ว่าสัตว์หรือเทวดา แต่คนก็ปฏิเสธ

ที่จะรู้จักพระเจ้าและกฎของพระองค์ คนกลับหันหลังให้พระเจ้าและดำเนินชีวิตในบาปกรรม ตามเนื้อหนัง นั่นหมายถึงบาป พระองค์จึงทรงมองเห็นว่า คนเป็นคนบาป^๕

ข้อสังเกตอีกประการหนึ่ง การที่ศาสนาคริสต์สอนว่า “จงเป็นนายเหนือจักรวาล” หรือที่เข้าใจกันว่า คนเป็นนายเหนือธรรมชาตินั้น เป็นแนวความคิดที่เด่นชัดขึ้นมาเรื่อยๆ พร้อมกับการวิวัฒนาการของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีตั้งแต่ศตวรรษที่ ๑๖ ความเข้าใจที่ว่า คนและจักรวาลเป็นหนึ่งเดียว เริ่มลดน้อยลงไป จนมาถึงปัจจุบันนี้ธรรมชาติถูกมนุษย์ย่ำยีจนเสื่อมโทรมไปเรื่อยๆ ดังนั้นจึงเริ่มมีคำแปลความหมายของคัมภีร์ใหม่ ซึ่งอดีตผู้ลงสมัครชิงตำแหน่งประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาท่านหนึ่งได้กล่าวว่า ที่กล่าวว่า พระเจ้าสร้างมนุษย์มาเพื่อเป็นนายนั้น ไม่ใช่ให้มนุษย์มาทำลาย แต่ให้มนุษย์มาเป็นตัวแทนพระเจ้าดูแลธรรมชาติ

แต่อย่างไรก็ตาม นักการศาสนาคริสต์ก็ได้พยายามอธิบายว่า แท้จริงพระคำรัสที่บอกว่า “จงเป็นนายเหนือจักรวาล” นั้นเป็นการตรัสกับอาดัมและเอวา ก่อนที่มนุษย์จะทำบาป ก่อนที่มนุษย์จะใช้เสรีภาพของตนในทางที่ผิด การเป็นนายมิได้หมายถึง การตัดขาดและพยายามเอาชนะ เพราะพระคัมภีร์ได้กล่าวไว้ว่า ได้มีความสงบสุข และคนก็อยู่ในธรรมชาติโดยไม่มีความลำบากอันใด อันบ่งชี้ถึงความความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับธรรมชาติ ชาวคริสต์เชื่อว่า

“ศาสนาคริสต์ไม่ได้เริ่มที่การปรากฏมาของพระเยซู แต่เริ่มต้นจากความสัมพันธ์ระหว่างพระเจ้ากับมนุษย์นับตั้งแต่การสร้างโลกแล้ว และจะไปจบสิ้นอย่างสมบูรณ์เมื่อโลกจะสิ้นไป เมื่อเกิด “ฟ้าใหม่และแผ่นดินใหม่” ขึ้นมา การมาปรากฏตัวของพระเยซูเป็นเหตุการณ์ที่สำคัญที่สุดในประวัติศาสตร์แห่งความรอดนี้ เพราะพระองค์ทรงทำให้ “พันธสัญญา” ระหว่างพระเจ้ากับมนุษย์สมบูรณ์ โดยทรงเปิดเผยสัจธรรมที่จะนำมนุษย์ไปสู่ความหลุดพ้น หรือนำไปสู่พระเจ้า พันธสัญญานี้หมายถึง สัญญา ระหว่างพระเจ้ากับมนุษย์ ซึ่งเริ่มกับมนุษย์คู่แรกของโลกและกับบุคคลสำคัญอีกหลายคน รวมทั้งชนชาติที่พระองค์ทรงเลือกสรรแล้ว คือ ชาติอิสราเอล พระเจ้าทรงสัญญาว่า จะทรงช่วยมนุษย์พ้นทุกข์และได้รับความรอดนิรันดรในที่สุด ถ้าหากมนุษย์ซื่อสัตย์และปฏิบัติตามกฎบัญญัติ”^๖

นอกจากจะเป็น “คู่สัญญา” กันแล้ว พระเจ้ากับมนุษย์ก็เป็น “คู่สนทนา” กันในประวัติศาสตร์แห่งความรอดนี้ “ในโบราณพระเจ้าได้ตรัสด้วยวิธีต่างๆ มากมายแก่บรรพบุรุษของเราทางผู้เผยพระวจนะ แต่ในวาระสุดท้ายนี้พระองค์ได้ตรัสแก่เราทั้งหลายโดยทางพระบุตร ซึ่งหมายถึง พระเยซู

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๘.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๘.

นอกจากนี้ พระเจ้ายัง “ตรัส” กับมนุษย์ทุกคน ทรงเรียกให้มีความส่วนแตกต่างกันไปในประวัติศาสตร์แห่งความรอดนี้

ด้วยความเชื่อดังกล่าว ชาวคริสต์จึงมองวิวัฒนาการของศาสนาคริสต์ในฐานะที่เป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งในประวัติศาสตร์แห่งความรอดซึ่งครอบคลุมไปถึงประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติทั้งหมด โดยถือว่า พระเจ้าเป็นผู้ให้กำเนิดแก่มนุษยชาติ และเป็นจุดมุ่งหมายสุดท้ายที่มนุษยชาติกำลังพัฒนาไปสู่ พระเจ้าตรัสกับคนอื่นๆ ที่ไม่ใช่คริสต์ด้วยวิธีการต่างๆ มนุษย์ทุกคนไม่ว่าจะนับถือศาสนาหรือลัทธิใด ก็สามารถไปสู่ความหลุดพ้นได้เหมือนกัน

๒.๒.๓ มนุษย์ในทัศนะของศาสนาอิสลาม

ศาสนาอิสลาม ได้กล่าวถึงกำเนิดชีวิตของคนไว้ตาม โองการที่ท่านศาสดามุฮัมมัดทรงสอนไว้ดังนี้

“พระองค์คือผู้ทรงให้เป็น และทรงให้ตาย ครั้นเมื่อพระองค์ทรงกำหนดกิจการใด ดังนั้นเพียงแต่พระองค์ทรงตรัสแก่มันว่า จงเป็นแล้วมันก็เป็นขึ้นมาบรรดาผู้ปฏิเสธไม่ได้พิจารณาดอกหรือว่า ชั้นฟ้าทั้งหลายและแผ่นดินนี้เคยรวมติดเป็นอันเดียวกันแล้วเราได้แยกมันทั้งสองออก และเราได้สร้างสิ่งที่มีชีวิตทุกชนิดจากน้ำ กระนั้นแล้วพวกเขายังไม่เชื่อหรือ เมื่อพระผู้อภิบาลของเจ้าตรัสแก่มลาอิกะฮ์ แท้จริงฉันจะสร้างสามัญชนคนหนึ่งจากดิน-ดังนั้นเมื่อฉันทำให้เขาสมบูรณ์แล้วและฉันได้เป่ารُซข์ของฉันสู่เขา พวกเขา ก็ล้มลงบนบอบต่อเขา เมื่อพระผู้อภิบาลของเจ้าตรัสแก่มลาอิกะฮ์ว่า แท้จริงฉันจะตั้งผู้ปกครองคนหนึ่ง ณ แผ่นดิน พวกเขาทูลว่า พระองค์จะทรงตั้งผู้ที่จะก่อการเสียหายในนั้น ณ ที่นั้น และหลังเลือดกระนั้นหรือ เมื่อเราสดุดีด้วยการสรรเสริญของพระองค์ และเทอดทูนความบริสุทธิ์ของพระองค์ พระองค์ตรัสว่า แท้จริงฉันรู้ในสิ่งที่เจ้าไม่รู้และพระองค์ได้ทรงสอนนามทั้งปวงให้อาдам ผู้ได้ทรงทำให้ทุกสิ่งที่พระองค์ทรงสร้างมันดั่งงามยิ่ง และพระองค์ได้ทรงเริ่มการสร้างมนุษย์จากดิน-แล้วทรงทำเชื้อสายของเขาออกจากที่ก้นของน้ำที่ไร้ความสำคัญ แล้วพระองค์ทรงทำให้เขาสมบูรณ์ และทรงเป่ารُซข์ของพระองค์เข้าไปในเขา และพระองค์ทรงให้สุเจ้ามีหูและตาและหัวใจส่วนน้อยเท่านั้นที่สุเจ้าชอบคุณมนุษย์เอ๋ย จงสำรวจตนต่อพระผู้อภิบาลของสุเจ้าผู้ได้ทรงบังเกิดสุเจ้าจากอินทรีย์หนึ่ง และได้ทรงบังเกิดคู่ครองของมันจากอินทรีย์นั้น และได้ทรงแพร่ผู้ชายมากมายและผู้หญิงจากพวกเขา ทั้งคู่พระองค์คือผู้ทรงบังเกิดมนุษย์จากน้ำ และพระองค์

ทรงทำให้มีความสัมพันธ์ทางสายเลือด และการแต่งงาน พระผู้อภิบาลของเจ้าเป็นผู้
ทรงอนุภาพเสมอธรรมชาติและจุดหมายปลายทางของชีวิต”^{๑๑}

ทัศนะของศาสนาอิสลาม “คนมีธรรมชาติที่เกี่ยวข้องระหว่างชีวิตนี้กับชีวิตหลังการตาย
ความหมายที่สมบูรณ์ของคนเป็นการเชื่อมโยงระหว่างชีวิตในโลกนี้กับชีวิตหน้า ไม่ใช่ชีวิตในโลกนี้
แต่เพียงอย่างเดียว อัลกุรอาน สรุปขั้นตอนกว้าง ๆ ของชีวิตคนไว้ครอบคลุมทุกขั้นตอน ซึ่งแบ่งได้ ๔
ช่วงตามลำดับดังนี้ คือ ชีวิตในครรภ์ ชีวิตในโลกนี้ (ดูนยา) ชีวิตในโลกบรัชค์ หรือ โลกหลังการ
ตายก่อนฟื้นขึ้นชีวิตในโลกหน้า หรือชีวิตในวันฟื้นขึ้น (กิยามะฮ์)”^{๑๒}

ความเป็นคนที่สมบูรณ์มีลำดับในการพัฒนาต่อเนื่องกัน เริ่มตั้งแต่การเจริญเติบโตขึ้นเป็น
ลำดับในครรภ์ จนเกิดมามีชีวิตที่สมบูรณ์ในโลกนี้ ถ้าเราติดตามช่วงระยะเวลาที่กำหนดในครรภ์ที่ยัง
ไม่สมบูรณ์ย้อนหลัง ไปเป็นลำดับกับการเกิดมาเป็นตัวตนที่มีชีวิตสมบูรณ์ขึ้น โลกนี้ ก็นับว่าช่วงใน
ครรภ์ย้อนหลัง ไปเป็นสภาพการตายครั้งแรกของคนคือ

“เมื่อสูเจ้าปราศจากชีวิต” เมื่อเป็นคนออกมาจากครรภ์ก็มีชีวิตอยู่ช่วงเวลาหนึ่ง จนตายเป็น
ครั้งที่สองในโลกนี้ “แล้วพระองค์จะทรงให้สูเจ้าตาย” หลังจากกายนับคนจะมีชีวิตต่อไปในโลกหรือ
สภาพอีกช่วงหนึ่งคือ บรัชค์ ดังเช่น และเบื้องหน้าของพวกเขามีบรัชค์ บรัชค์ แปลตามตัวว่า ที่คั่น
การที่ทะเลน้ำจืดกับทะเลน้ำเค็มไม่ล่งล้ำมารวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจนแยกไม่ออกแสดงถึงการมี
ที่คั่นอยู่ อัลกุรอานกล่าวว่า “พระองค์คือผู้ทรงทำให้ทะเลทั้งสองบรรจบกัน อย่างหนึ่งจืดและจืดสนิท
อีกอย่างหนึ่งเค็มและเค็มจัด (จนขื่นขม)และพระองค์ทรงทำให้มี ที่คั่น (บรัชค์) และที่คั่นอันแน่น
หนา” ความหมายบรัชค์ที่เกี่ยวกับโลกก็คือ บรัชค์เป็นช่วงชีวิตหลังการตายในโลกนี้ไปจนถึงโลก
แล้วคนก็กลับชีวิตใหม่ ฟื้นขึ้นดังความที่ว่า “และเบื้องหน้าของพวกเขามีบรัชค์ จนถึงวันถูกให้ฟื้น
ขึ้น” จึงเห็นได้ว่าเป้าหมายแห่งชีวิตของคน คือการกลับคืนสู่ชีวิตใหม่ที่ดีใน วันข้างหน้า

จากการศึกษาวิจัยพบว่า ชีวิตในทัศนะมนุษย์ของศาสนาอิสลามจึงมีชีวิตเพื่อภักดีและเคารพ
ในพระเจ้า การปฏิบัติและการดำเนินชีวิตล้วนแต่ต้องมีความเชื่อมั่นและศรัทธาต่อพระผู้เป็นเจ้า เชื่อ
ในโลกหน้า และการเข้าอยู่ร่วมกับพระเจ้าเป็นสำคัญ

๒.๒.๔ ทฤษฎีมนุษย์ในทัศนะของปรัชญา

มนุษย์ที่ศรัทธาในพระเจ้าหรือความเชื่อเกี่ยวกับสรรพสิ่งตามทัศนะของนักปรัชญาจะมีลักษณะ
แบบเดียวกัน คือ ใช้เหตุผลอธิบายถึงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในจักรวาล โดยใช้ตรรกศาสตร์ (เหตุผล

^{๑๑} เสดียร พันธรั้งยี, ศาสนาเปรียบเทียบ, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพฯ : พิมพ์ที่สุภาพใจ,
๒๕๔๖), หน้า ๓๓๕.

^{๑๒} รศ.ดร.สุจิตรา อ่อนค้อม, ศาสนาเปรียบเทียบ, ย่างแล้ว, หน้า ๒๓๘.

ทางภาษา) เป็นเครื่องในการแสวงหาเหตุผล มนุษย์ก็ย่อมเกิดมาจากเหตุผลที่สามารถสืบค้นได้ด้วยเช่นกัน และนักวิทยาศาสตร์เองก็ได้อาศัยความรู้ทางปรัชญาในการพิสูจน์ทดลอง วิจัย จนได้เป็นบทบัญญัติทางวิทยาศาสตร์ ดังนั้น นักวิทยาศาสตร์บางคนจึงเป็นทั้งนักปรัชญาไปในตัว

มุมมองมนุษย์นี้อาจมีหลายแง่ตามพื้นฐานของแต่ละศาสตร์ แต่ในด้านปรัชญา สิ่งที่ปรัชญาสนใจไม่ใช่ปรากฏการณ์ภายนอกที่อาจสัมผัสด้วยอายตนะที่เกี่ยวกับมนุษย์เท่านั้นปรัชญายังมีลักษณะคล้ายๆ ความเชื่อทางศาสนาคือพิจารณาลึกเข้าไปภายในธรรมชาติมนุษย์ว่า เบื้องหลังมนุษย์ที่ปรากฏแก่สายตาหรือผัสสะนั้นมีความจริงอะไรแฝงอยู่ด้วย ซึ่งทางด้านศาสนาเทวนิยม ก็สรุปลงที่พระเจ้า [God] หรือพลาตอภาพชนิดหนึ่งเป็นมูลกระณะแรกให้เกิด ในแง่ของนักชีววิทยาก็อาจจะมองในแง่อินทรีย์ภาพชนิดหนึ่ง ชีววิทยาอาจบอกเราหลายอย่างเกี่ยวกับมนุษย์ เช่น การจัดสายพันธุ์ ระบบทำงานของร่างกายมนุษย์ องค์ประกอบทางด้านเคมี วัตถุ เป็นต้น ส่วนนักรัฐศาสตร์ก็อาจสนใจในแง่สัตว์การเมือง กิจกรรมทางการเมือง หรือการรวมกันเป็นชุมชน เศรษฐศาสตร์มองมนุษย์เป็นสัตว์เศรษฐกิจ เป็นต้น ซึ่งแตกต่างจากความสนใจของนักปรัชญาและศาสนาคือ ตอบในสิ่งที่ชีววิทยายกเราไม่ได้ว่า เบื้องหลังกระบวนการทางชีวภาพที่ซ่อนเร้นไม่อาจสังเกตได้ทางประสาทสัมผัสนั้นเป็นเช่นไร มีอะไรเป็นสาเหตุ เช่น จริงอยู่ที่ชีววิทยายกเราได้ว่าระบบทำงานของร่างกายเป็นอย่างไร มนุษย์ประกอบด้วยองค์ประกอบของวัตถุธาตุและเคมีธาตุอย่างไร แต่บางครั้งในชีวิตมนุษย์กับมีกิจกรรมที่สลับซับซ้อน เช่น ยังมีอารมณ์ มีความรู้สึก โกรธ เกลียด ผิดหวัง เศร้า ร้องไห้ เป็นต้น ธรรมชาติที่ซับซ้อนละเอียดประณีตภายในตัวมนุษย์เช่นนี้ นักปรัชญาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันต่างก็สนใจจะอธิบายหรือแสวงหาคำตอบ ซึ่งจะแบ่งแนวความคิดออกเป็น ๒ กลุ่มหลักๆ ดังนี้

๑) ทศนะมนุษย์แนวปรัชญาสสารนิยม

แนวความคิดเกี่ยวกับมนุษย์ในทัศนะของนักปรัชญากลุ่มสสารนิยมเชื่อว่า มนุษย์เราใช้ประสาทสัมผัสในการตัดสินใจ หรือพิสูจน์ทดลองได้ ถึงแม้จะเชื่อเกี่ยวกับเรื่องจิตหรือความคิด หรืออาการทางความรู้สึก จิตนาการ และความคิดอยู่บ้าง แต่ก็ไม่อาจตรวจสอบได้ด้วยประสาทสัมผัส ดังนั้น ในทัศนะนักปรัชญากลุ่มสสารนิยมจึงมีกำเนิดมาตั้งแต่สมัยโบราณ เช่น ทางตะวันตกก็มีปรัชญากรีกยุคเริ่มแรกและอินเดียโบราณก็มีปรากฏ แต่ในกรีกนั้นเริ่มต้นที่แนวความคิดแบบสสารนิยมก่อนแล้วค่อยพัฒนามาเป็นจิตนิยม ส่วนในปรัชญาตะวันออกโดยเฉพาะปรัชญาอินเดียสสารนิยมเกิดขึ้นพร้อมกับจิตนิยมหรือเกิดในระยะเวลาใกล้เคียงกัน

ปรัชญาสสารนิยมทุกสำนักมีลักษณะคล้ายๆ กัน คือ “มีมุมมองที่พยายามอธิบายธรรมชาติของมนุษย์และสรรพสิ่งด้วยการทอนมนุษย์ลงสู่หน่วยมูลฐานที่เป็นสสารบางประการจำนวนหนึ่ง ปรัชญาอินเดียสรุปลงตรงที่มนุษย์หรือสสารทอนลงสู่องค์ประกอบพื้นฐานสี่อย่าง คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ธาตุทั้งสี่นี้รวมกันประกอบกันด้วยสัดส่วนที่เหมาะสมจึงกลายเป็นสรรพสิ่งในจักรวาล ส่วนความ

แตกต่างระหว่างสิ่งที่มีชีวิตและสิ่งที่ไม่มีชีวิตนั้น โดยองค์ประกอบพื้นฐานนั้นทั้งสองมีเหมือนกัน แต่ประกอบด้วยสัดส่วนที่แตกต่างกัน จึงทำให้สองสิ่งนี้มีคุณสมบัติต่างกัน มนุษย์ก็เช่นเดียวกัน แท้จริงมนุษย์ก็ไม่แตกต่างจากก้อนดิน เศษไม้ ดังกล่าวมาแล้ว แต่เพราะสัดส่วนที่ของธาตุสี่ที่มารวมตัวกันเป็นมนุษย์แตกต่าง มนุษย์จึงมีลักษณะและคุณสมบัติต่างออกไป เช่น แนวความคิดของปรัชญา จารวากในอินเดียที่มีแนวความคิดและอธิบายการเกิดขึ้นของชีวิตมนุษย์เกี่ยวกับเรื่องจิตใจว่าเป็นผลพลอยได้ของการประกอบกันที่สัดส่วนของวัตถุทั้งสี่ เปรียบกับการผสมของ ปูน หิน และพลู ซึ่งแต่ก่อนยังไม่ปรากฏสีแดงเมื่อนำมาผสมกันได้สัดส่วนสีแดงจึงปรากฏ เหมือนกับ จิตหรือความมีชีวิตของมนุษย์ก็เช่นเดียวกัน ถือว่าเป็นผลพลอยได้ของวัตถุ”^{๑๓}

ในด้านหลักฐานทางพุทธศาสนาเองก็มีลักษณะการทอนวัตถุธาตุด้วยการแบ่งครึ่งปรากฏอยู่ด้วยแต่ไม่ได้เชื่อว่ามนุษย์เป็นแค่สสารเท่านั้น เพราะพุทธปรัชญาเชื่อว่ารูปนามหรือกายกับจิตเป็นของคู่กัน หลักการทอนธาตุลงตามพุทธปรัชญานั้นเรียกหน่วยที่เล็กที่สุดว่า ปริมาณ เช่น หากทอนปฐวีธาตุลงเรื่อยๆ จะมีลักษณะ ดังนี้

๑	โยชน์	เท่ากับ	๔	คาวุต
๑	คาวุต	เท่ากับ	๒๐	อูลกะ
๑	อูลกะ	เท่ากับ	๒๐	ยัญฐิ
๑	ยัญฐิ	เท่ากับ	๗	รตนะ (แขน)
๑	รตนะ	เท่ากับ	๒	วิหัตถิ (ศอกกำ)
๑	วิหัตถิ	เท่ากับ	๑๒	อังคูละ (นิ้ว)
๑	อังคูละ	เท่ากับ	๗	ธัญญามาส (เมล็ดข้าวเปลือก)
๑	ธัญญามาส	เท่ากับ	๗	อูกา (หัวเข่า)
๑	อูกา	เท่ากับ	๗	ลีขา (หน่วยนับ)
๑	ลีขา	เท่ากับ	๓๖	รถเรณู (ละอองรถ)
๑	รถเรณู	เท่ากับ	๓๖	คัชชารี (ละอองแดด)
๑	คัชชารี	เท่ากับ	๓๖	อณู
๑	อณู	เท่ากับ	๓๖	ปริมาณ ^{๑๔}

^{๑๓} พীন คอกบัว, ปวงปรัชญากรีก, อ้างแล้ว, หน้า ๑๗๕.

^{๑๔} วิจิตร เกิดวิศิษฐ์, ปรัชญาการศึกษาของพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท, (วิทยานิพนธ์ปรัชญามหาบัณฑิต แผนกปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐), หน้า ๔๕.

ในส่วนของปรัชญาตะวันตกแม้จะมีลักษณะทอนวัตถุลงคล้ายกับอินเดียแต่ก็ทอนลงสู่หน่วยวัตถุพื้นฐานชนิดที่เรียกชื่อแตกต่างออกไปจากปรัชญาอินเดีย คือ หน่วยมูลฐานหลายอย่างหนีไปจากธาตุสี่ เช่น ธาตุน้ำ ตามแนวคิดของธาเลส ธาตุนั้นต์ ตามความคิดของอนักซิแมนเดอร์ ธาตุอากาศ ตามแบบอานักซิแมนเนส ธาตุหน่วยหรือยูนิค แบบไพธาโกรัสหรือธาตุไฟ แบบเฮราคลิตุส เรื่อยมาอีกหลายๆ ท่านจนกระทั่งมาถึงเดมอคริตุส ที่เชื่อว่ามีสสารเล็กที่สุดที่ไม่สามารถแบ่งลงได้อีกเรียกว่า อะตอม แปลว่า สิ่งที่ไม่สามารถแบ่งลงต่อไปได้อีกหรือปรมาณู ความคิดเช่นนี้มีมาเรื่อยๆ กระทั่งปัจจุบันในยุคของอัลเบิร์ต ไอน์สไตน์ ที่ค้นพบว่าภายในอะตอมนั้นมีประจุพลังงาน อยู่สามชนิดวิงหมุนเวียนแบบไม่เป็นระบบ คือ โปรตรอนประจุพลังบวก อิเล็กตรอนประจุพลังลบ และ นิวตรอนประจุพลังกลางๆ รวมเรียกว่านิวเคลียสนั่นเอง

มุมมองเกี่ยวกับมนุษย์ในกลุ่มสสารนิยมมีลักษณะเดียวกันหมดคือ “ก่อนข้างจะมีความคิดแบบจักรกลนิยม ดังนั้น บทสรุปของมนุษย์ในทัศนะปรัชญาของกลุ่มสสารนิยมนี้จึงเป็นเรื่องจักรตึๆ นี้เอง แต่เป็นเครื่องจักรที่สลับซับซ้อนอย่างยิ่ง พฤติกรรมของมนุษย์เมื่อวิเคราะห์ให้ถึงที่สุดก็ล้วนแต่เป็นพฤติกรรมเชิงจักรกลสามารถอธิบาย พยากรณ์ได้แน่นอน ดังศาสตร์ที่เป็นผลผลิตตามจากความคิดของนักปรัชญาในกลุ่มสสารนิยมนี้ในปัจจุบันคือ วิทยาศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ สังคมศาสตร์ จิตวิทยา เป็นต้นล้วนแต่เป็นการวิเคราะห์ห่มมนุษย์ในเชิงจักรกลทั้งสิ้น ก็มักมีปัญหาเกิดขึ้นกับปรัชญาของกลุ่มสสารนิยมเชิงจักรกลนี้เสมอที่ไม่อาจหาคำตอบได้เกี่ยวกับพฤติกรรมมนุษย์ที่ละเอียดซับซ้อน ประณีตได้ เช่น คงไม่นำเอาความคิดทฤษฎีนาฬิกาอธิบายเปรียบเทียบกับพฤติกรรมมนุษย์ได้แน่ ดังนั้น ปัจจุบัน สสารนิยมไม่ได้มีแนวความคิดที่จะทอนมนุษย์สู่หน่วยมูลฐานที่ทำงานแบบกลไกเหมือนในอดีต แต่ได้อธิบายเชิงวิวัฒนาการแบบชาร์ล ดาวิน อธิบายว่า “เดิมโลกรวมทั้งจักรวาลนี้ ไม่มีสิ่งมีชีวิต มีแต่สารที่แข็งทื่อไร้ชีวิต ต่อมาความพอเหมาะบางประการ เช่น อุณหภูมิ ความชื้น น้ำบรรยากาศ เป็นต้น ทำให้สารที่แข็งทื่อไร้บางส่วน “วิวัฒนาการ” มาเป็นสารที่มีชีวิต สสารที่เริ่มมีชีวิตอย่างง่ายๆ เหล่านี้ ต่อมาก็ค่อยๆ วิวัฒนาการซับซ้อนขึ้นตามลำดับ จนถึงจุดหนึ่งก็แยกออกเป็นพืช สัตว์นานาชนิด สายพันธุ์หนึ่งก็ค่อยๆ วิวัฒนาการมาจนกลายเป็นมนุษย์อย่างที่เราเห็นในปัจจุบัน”^{๕๕}

ในเรื่องการวิวัฒนาการของมนุษย์ตามทฤษฎีวิวัฒนาการนี้ เชื่อว่ามนุษย์เป็นสสารเหมือนกับก้อนดิน ต้นหญ้า และผีเสื้อ แต่สสารที่ประกอบกันขึ้นเป็นก้อนดิน ต้นหญ่ายังมีการพัฒนาในระดับต่ำกว่ามนุษย์ ด้วยเหตุผลที่มีวิวัฒนาการมาซับซ้อนและยาวนานผิดแตกต่างกัน จึงมีคุณสมบัติต่างกัน ความเชื่อเช่นนี้เราจะเห็นปรากฏในหลักวิชาชีววิทยาในปัจจุบัน ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า มนุษย์ทัศนะใน

^{๕๕} สมภาร พรหมทา, มนุษย์กับการแสวงหา: ความจริงและความหมายของชีวิต, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ศยาม, ๒๕๔๕), หน้า ๔๘.

มุมมองของนักปรัชญากรีกโบราณก็พบว่า แท้จริงมนุษย์ก็คือกำเนิดมาจากสสารที่ไร้ชีวิต สิ่งที่มีชีวิตอื่นก็เช่นเดียวกัน และวิชาชีววิทยาจะอธิบายว่า สืบเนื่องมาจากการวิวัฒนาการทั้งสิ้น

มนุษย์จึงมีวิวัฒนาการมาจากสิ่งมีชีวิตหนึ่งตามทฤษฎีวิวัฒนาการของชาร์ลาร์วินที่ได้ อธิบายไว้ว่า “ชีวิตเซลล์เป็นสัตว์ดั้งเดิมที่สุดในโลกและประวัติศาสตร์ ยังไม่มีจิต มีแต่การรับรู้ขั้นต่ำ ทางกายสัมผัส ดังนั้น สัตว์จึงไม่รู้อะไรเลย ตรงกับพุทธศาสนาที่ว่า ดั้งเดิมสัตว์มี “อวิชชา” และเมื่อ สัตว์มีวิวัฒนาการอวัยวะรับรู้ทางประสาทสัมผัสใหม่ๆ ก็เกิดขึ้น เช่น หู ตา จมูก และมันสมอง หากถือ ว่าสมองที่ทำหน้าที่ได้สมบูรณ์นั้นพบแต่ในสัตว์ที่มีกระดูกสันหลัง และปลาเป็นสัตว์ชนิดแรกที่มี ความสมบูรณ์ จากนั้นจึงมีวิวัฒนาการอวัยวะสัมผัสใหม่ๆ เกิดขึ้นเป็นอวัยวะใหม่ ของร่างกาย ทำให้ สัตว์ใหม่เกิดขึ้น สัตว์ได้ทำการรับรู้สิ่งนอกกายในการหาอาหารและสืบพันธุ์ ความดิ้นรนเพื่อมีชีวิตอยู่ ด้วยวิธี “ลองกระทำ” ได้ทำให้อวัยวะของมันเปลี่ยนไปเป็นอวัยวะใหม่ อันถือว่าเป็นเครื่องมือใหม่ๆ ในการใช้ชีวิต จึงสรุปได้ว่า มนุษย์ก็เช่นกัน ย่อมมีวิวัฒนาการมาจากสัตว์น้ำในทะเลมีการเปลี่ยนแปลงอวัยวะใหม่เพื่อความอยู่และวิวัฒนาการมาเป็นมนุษย์ในที่สุด”^{๑๖}

๒) ทศนะมนุษย์แนวปรัชญาจิตนิยม

ในส่วนของมนุษย์ทศนะอีกกลุ่มของนักปรัชญาคือ กลุ่มจิตนิยม ไม่ใช่ไม่ให้ความสำคัญแก่ สสาร แต่ถือว่า แท้จริงสสารหาได้มีอยู่คงทนถาวรไม่ เบื้องหลังของสสารนี้ยังมีสภาพอย่างหนึ่งที่เราเรียกว่าจิต วิญญาณ หรือพลังอำนาจบางอย่างไม่ใช่วัตถุหรือสสาร กล่าวคือ ปรัชญาในกลุ่มจิตนิยมไม่พอใจกับคำตอบที่ประสาทสัมผัสทั้ง ๕ พิสูจน์ เพราะยังความจริงบางอย่างที่ประสาทสัมผัสไม่อาจพิสูจน์ ได้ นี่จึงข้อแตกต่างระหว่างแนวความคิดของปรัชญาทั้งสองกลุ่ม

“กลุ่มจิตนิยมตัดใจที่เหลือเหตุผลเป็นเครื่องมือในการพิสูจน์แทนประสาทสัมผัสที่มีอย่าง ขอบเขตจำกัดซึ่งเราไม่ควรจำกัดการทำความเข้าใจธรรมชาติมนุษย์และสรรพสิ่งให้อยู่ภายในขอบเขต ของประสาทสัมผัสเท่านั้น สสารนิยมเมื่อใช้ประสาทสัมผัสรับรู้สิ่งที่เรียกว่ามนุษย์ แต่จิตนิยมจะบอก ว่า มีอยู่สองสิ่ง สิ่งแรกคือภาพของมนุษย์ในแง่มุมที่เป็นสสารวัตถุ สิ่งที่สองคือ ภาพของมนุษย์ที่เป็น บางสิ่งที่พ้นไปจากความเป็นก้อนของสสารวัตถุ”^{๑๗}

สสารนิยมจะอธิบายความสลับซับซ้อนของมนุษย์ด้วยกฎวิวัฒนาการ แต่ชาวจิตนิยมเชื่อว่า เป็นไม่ได้ที่อยู่ๆ ก้อนสารที่แข็งทื่อไม่มีชีวิตจะวิวัฒนาการมาเป็นสิ่งที่มีชีวิตและมีสติปัญญาได้ ดังนั้น ภายในตัวมนุษย์จะต้องมีอะไรสักอย่างทำหน้าที่บงการ ชักนำ หรือควบคุมให้ร่างกายของเราทำสิ่ง ต่างๆ ที่ปกติมันไม่สามารถทำได้เพราะมันคือสสาร

^{๑๖} สมัคร บุราวาส, วิชาปรัชญา, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แพรววิทยา, ๒๕๕๕), หน้า ๘ .

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑ .

สมภาร พรหมทา กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ว่า “ร่างกายมนุษย์ในทัศนะจิตนิยมนั้นมันเป็นแค่อุปกรณ์หรือเครื่องมือที่ “สาร” อันเป็นนามธรรมในตัวเราใช้สำหรับทำสิ่งต่างๆ “สาระ” เป็นนามธรรมภายในตัวคนซึ่งทำหน้าที่บ่งการร่างกายให้แสดงพฤติกรรมต่างๆ ออกมา ปรัชญาจิตนิยมสำนักต่างๆ เรียกชื่อและให้รายละเอียดแตกต่างกันออกไป เช่น จิต วิญญาณ อาตมัน ชีวะ เป็นต้น แม้รายละเอียดจะต่างกันแต่ก็มีลักษณะสอดคล้องกันของปรัชญากลุ่มนี้ คือ สิ่งนี้เป็นแก่นหรือศูนย์กลางของชีวิต เป็นผู้บ่งการให้ร่างกายแสดงพฤติกรรมต่างๆ ออกมา และสิ่งนี้เองที่ทำหน้าที่เป็นผู้คิดมีอารมณ์ความรู้สึกภายในมนุษย์”^{๔๔}

ปรัชญาจิตนิยมก็มีปัญหาที่ไม่แตกต่างจากปรัชญากลุ่มสสารนิยม เช่น ปัญหาเรื่องการเชื่อมต่อระหว่างกายกับจิตนี้ดูเหมือนจะๆ ไม่เกิดในปรัชญาสสารนิยม เช่น การดื่มของเมา เรื่องนี้สามารถอธิบายด้วยได้ไม่ยากว่า เพราะแอลกอฮอล์ในเบียร์เป็นสสาร เมื่อเราดื่มเบียร์ แอลกอฮอล์จะซึมเข้าสู่กระแสเลือดและส่งไปยังสมอง เราจึงรู้สึกมึนเพราะสมองเป็นต้นกำเนิดของความคิดและสิ่งที่เรียรรวมๆ กันว่า ปรัชญาการณ์ทางจิต แต่หากเชื่อแบบจิตนิยมจะอธิบายเรื่องนี้ได้อย่างไร แอลกอฮอล์ไปสัมผัสกับจิตอย่างนั้นหรือ จิตอยู่ที่ไหน กระบวนการเดินทางของแอลกอฮอล์ก็ล้วนเป็นสสารทั้งสิ้น แล้วจิตมาได้อย่างไร เป็นต้น นี่คือนี่สิ่งทีจิตนิยมไม่สามารถตอบปัญหาให้เป็นที่น่าพอใจได้

ปัญหาความสัมพันธ์ของการเชื่อมต่อระหว่างกายกับจิตนี้ไม่ใช่ว่านักปรัชญาจิตนิยมจะไม่ตอบคำถามเลยทีเดียว ปัญหาข้างต้นนั้นจะปัญหาเฉพาะกลุ่มจิตนิยมที่แยกกายและจิตออกจากกันอย่างเด็ดขาดถือว่ามิอิสระต่อกันเช่น จิตนิยมของเดการ์ต เป็นต้น แต่ยังมีจิตนิยมอีกกลุ่มหนึ่งที่ไม่เชื่อว่าจิตเป็นผู้บ่งการ จิตมีหน้าที่เพียงเป็นพลังหล่อเลี้ยงให้ร่างกายและอวัยวะต่างๆ ของเราทำงานได้ จิตคือบ่อเกิดของความมีชีวิตเท่านั้น เมื่อจิตให้ชีวิตแก่ร่างกายแล้ว ต่อจากนั้นกายจะทำอะไรก็เป็นเรื่องของกาย และเมื่อกายชำรุดเกินกว่าที่จะเหมาะสมแก่การทำหน้าที่ จิตก็จะจากไป คนนั้นก็ตาย ร่างกายก็กลายเป็นสิ่งไร้ชีวิต ไม่สามารถทำกิจกรรมอะไรได้ ความคิดแบบจิตนิยมเช่นนี้จะมีปรากฏในจิตนิยมของชาวฮินดู ที่ถือว่า อาตมันคือสาระอันเป็นนามธรรมที่คอยให้พลังแก่ชีวิตให้พลังชีวิตแก่กาย บทบาทของอาตมันมีเท่านี้ จิตนิยมประเภทนี้จึงไม่ประสบปัญหาเรื่องการเชื่อมต่อระหว่างจิตและกายเหมือนจิตนิยมประเภทแรก

จากการศึกษาวิจัยพบว่า แนวความคิดเรื่องทฤษฎีมนุษย์แนวปรัชญาที่ถูกแบ่งออกเป็น ๒ กลุ่มหลักคือ กลุ่มสสารนิยมที่พยายามอธิบายว่ามนุษย์คือสสารชนิดที่มีการวิวัฒนาการมาโดยลำดับ ความซับซ้อนของพฤติกรรมมนุษย์เป็นเพียงการประกอบได้สัดส่วนของเนื้อสารและการวิวัฒนาการของสิ่งนั้นๆ หรือชีวิตนั้นๆ ส่วนอีกกลุ่มก็เชื่อว่า เบื้องหลังของทำงานและพฤติกรรมของกายนั้นมีสิ่ง

^{๔๔} สมภาร พรหมทา, มนุษย์กับการแสวงหา: ความจริงและความหมายของชีวิต, อ้างแล้ว, หน้า ๕๗-๕๘.

หนึ่งที่เป็นนามธรรมผลิตภัณฑ์เรียกชื่อต่างๆ กันไปเช่น จิต วิญญาณ ชีวะ อาตมัน และอาจจะรวมถึงพระเจ้าในศาสนาประเภทเทวนิยมเข้าด้วย ก็ได้ ปรัชญาทั้งสองกลุ่มก็พัฒนาต่อไปแตกแขนงออกมาเป็นทฤษฎีต่างๆ มากมายต่างฝ่ายก็หาหลักการ วิธีการ ข้ออธิบายมาสนับสนุนความน่าเชื่อถือของตน และพยายามชี้ข้อค้อยของทฤษฎีตรงกันข้ามแต่ก็ยังไม่ข้อสรุปหรือยุติแต่อย่างไร

๒.๓ ทฤษฎีการศึกษามนุษย์ในปัจจุบัน

ในวงวิชาการการศึกษาปัจจุบัน หากพูดถึงทฤษฎีมนุษย์หากไม่อ้างถึงความเชื่อทางศาสนา ก็มักจะศึกษามนุษย์ในรูปแบบชีววิทยา และศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์แทน เพราะเมื่อถึงที่สุดเราก็ไม่อาจทราบได้ว่ามนุษย์เริ่มต้นมาจากไหน ถวิล อาก โภชน์ และ ศรีนัย์ คำริสุขได้กล่าวว่า หากมีคำถามว่า “มนุษย์คืออะไร” “เป็นอย่างไร” ก็มีแนวคำตอบหลายแนวดังนี้^{๑๕}

๑. มนุษย์เป็นสัตว์สังคมเป็นคำกล่าวที่มีมานานก่อนคริสต์ศักราชซึ่งอริสโตเติลเป็นผู้ให้ทัศนะไว้ แต่ก็เป็นมุมมองทางด้านสังคมวิทยาหรือรัฐศาสตร์ กล่าวคือมองมนุษย์ในทางเป็นสัตว์ที่มีกิจกรรมทางการเมือง ที่มีการอยู่รวมกันหมู่เป็นกลุ่มชุมชน

๒. มนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐ เป็นทฤษฎีที่มีมุมมองว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่มีชีวิตเหมือนกับสัตว์ต่างๆ ไป มีการกิน ดื่ม หายใจ สืบพันธุ์ แต่ก็พยายามจะอธิบายให้มนุษย์แตกต่างและมีลักษณะพิเศษจากสัตว์อื่นด้วยเหตุดังนี้

๑) มนุษย์มีปัญญา มีความฉลาด สามารถวิเคราะห์ สร้างสรรค์^๕ พัฒนางานหรือสังคมตนเองได้

๒) มนุษย์มีใจสูง คือ รู้จักคิด พิจารณาว่าอะไรดีหรือไม่ดี มีจริยธรรมมีศาสนา

๓) มนุษย์มีความเป็นปัจเจกบุคคล กล่าวคือ มนุษย์มีลักษณะเฉพาะตัว เป็นสิ่งสำคัญต่อการยอมรับของคนอื่น เพราะมีสติปัญญามีความคิด มีการรู้ตัวสำนึกของตนเองดี

๔) มนุษย์มีวัฒนธรรม หมายถึง สิ่งต่างๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อเป็นแบบแผนในการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกัน มีการติดต่อ ถ่ายทอด ตลอดจนรักษาเพื่อเป็นแนวทางชีวิตที่เหมาะสมต่อไป

๓. มนุษย์คือสิ่งที่ทำนายยาก เป็นข้อความที่ทักซิง ได้เสนอไว้ในหนังสือ ที่มีมุมมองว่า การทำความเข้าใจมนุษย์ไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะมนุษย์มีความเป็นปัจเจกบุคคลที่มีความแตกต่างดั่งนั้น จึงมีพฤติกรรมที่แตกต่างจึงไม่อาจทำนายได้ว่ามนุษย์คนนั้นต้องปฏิบัติอย่างนั้นอย่างนี้ ซึ่งสิ่งเหล่านี้มนุษย์

^{๑๕} ถวิล อาก โภชน์ และคณะ, พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน, (กรุงเทพฯ: ทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๔๓), หน้า ๑๑-๒๐.

เริ่มเข้าใจแล้วว่า เหตุใดพฤติกรรมของมนุษย์จึงทำนายได้ยาก จึงพยายามศึกษาทำความเข้าใจถึงพื้นฐานแห่งพฤติกรรมของมนุษย์มากขึ้น

๔. มนุษย์มีธรรมชาติเห็นแก่ตัว ทฤษฎีนี้โทมัส ฮอบส์ นักปรัชญาชาวอังกฤษได้เขียนไว้ในหนังสือ แสดงถึงภูมิหลังของมนุษย์ก่อนที่จะมาอยู่รวมกันเป็นสังคมนั้น เคยเป็นสัตว์ที่อยู่อย่างโดดเดี่ยว มีความหยาบช้าป่าเถื่อน มีความเห็นแก่ตัว โหดร้าย แต่เมื่อมนุษย์สมัครใจเข้าสู่องค์การของสังคม มนุษย์จึงลดความป่าเถื่อนลง แต่ก็ยังคงความเห็นแก่ตัวอยู่ตลอดเวลา การกระทำดีต่อคนอื่น คือการเห็นแก่ตัว เป็นการลงทุนก่อน เพื่อให้คนอื่นได้ช่วยตัวเองในโอกาสต่อไป^{๒๐}

วิชาการ ที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์มีความพยายามที่จะเข้าใจมนุษย์ให้ได้มากที่สุด โดยการศึกษาธรรมชาติมนุษย์ จากการศึกษาธรรมชาติของมนุษย์อาจกำหนดได้ ดังนี้

๑. ธรรมชาติดั้งเดิม เป็นธรรมชาติที่มนุษย์ทุกคนมีเหมือนกัน เช่น มนุษย์โครงสร้างของร่างกาย ระบบต่างๆ เป็นต้น

๒. ธรรมชาติความเป็นมนุษย์ มนุษย์ประเสริฐกว่าสัตว์ชนิดอื่น มนุษย์มีระบบประสาทที่ยืดเยื้อ สามารถเรียนรู้ คิด รู้สึกได้ โดยที่สัตว์ชนิดอื่นทำไม่ได้ มนุษย์จึงมีความรู้วิทยาการต่างๆ

๓. ธรรมชาติทางชีววิทยา ชีววิทยาถือว่า ชีวิตประกอบด้วยเซลล์และผลิตภัณฑ์ของเซลล์ เซลล์แต่ละเซลล์คือหน่วยหนึ่งของชีวิต เพราะฉะนั้น ชีวิตก็คือการทำงานที่มีสมดุลของเซลล์แต่ละเซลล์ที่ประกอบขึ้นเป็นชีวิต

๔. ธรรมชาติทางสังคมวิทยา มนุษย์เกิดขึ้นในสิ่งแวดล้อมแรกทีเดียวก็มีสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ มนุษย์ต้องต่อสู้เพื่อเอาชนะให้ชีวิตอยู่รอดได้ ต่อมาก็มีสสิ่งแวดล้อมทางวัตถุ ได้แก่ เครื่องจักรกล ตลอดจนผลผลิตทางด้านเศรษฐกิจต่างๆ ในการดำรงชีวิตที่สำคัญมาก คือ สิ่งแวดล้อมทางสังคม โดยอำนาจพลังสังคม พลังสังคม และคนมีปฏิริยาต่อกันตลอดเวลา ยังผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในตัวคน หรือในพลังสังคม

๕. ธรรมชาติทางจิตวิทยาของมนุษย์ มองในแง่ความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม มนุษย์เหนือสิ่งแวดล้อม หรือสิ่งแวดล้อมมีอำนาจเหนือมนุษย์ หรือต่างฝ่ายมีปฏิริยาต่อกันต่างฝ่ายต่างช่วยสร้างซึ่งกันและกัน^{๒๑}

นอกจากนี้ยังมีแนวทัศนะเกี่ยวกับความเชื่อหรือทฤษฎีศึกษาธรรมชาติมนุษย์มากมายที่มีทั้งนักวิทยาศาสตร์ นักจิตวิทยา นักจิตวิทยาทำการศึกษาธรรมชาติมนุษย์เพื่อนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ ซึ่งก็มีแนวการศึกษา ซึ่งละแนวความคิดก็ต้องพิจารณาให้รอบครอบก่อนนำไปใช้ เช่น

๑. ทฤษฎีธรรมชาติมนุษย์ตามทฤษฎี X และทฤษฎี Y ของมาสโลว์

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒.

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔.

๒. ทฤษฎีธรรมชาติมนุษยศาสตร์ตามแนวคิดจิตวิเคราะห์ ของ فروยด์
๓. ทฤษฎีธรรมชาติมนุษยศาสตร์ตามลัทธิปรัชญาเอ็กซิสเทนเชียลลิซึม
๔. ทฤษฎีธรรมชาติมนุษยศาสตร์ตามแนวทฤษฎีพฤติกรรม
๕. ทฤษฎีธรรมชาติมนุษยศาสตร์ตามแนวทฤษฎีของ โรเจอร์
๖. ทฤษฎีธรรมชาติมนุษยศาสตร์ตามแนวทฤษฎีของมาสโลว์ นี้^{๒๒}

ทฤษฎีธรรมชาติมนุษยศาสตร์เหล่านี้ล้วนเป็นการศึกษาเกี่ยวกับมนุษย์ในแง่มุมที่แตกต่างกัน บางทฤษฎีก็คล้ายกัน แต่ถึงอย่างไรก็มีบางกรณีที่ไม่อาจนำไปใช้ทำการศึกษากับมนุษย์ทุกคนเสมอไป เพราะมนุษย์ในทัศนะของตะวันตกทั้งหมดยังคงอยู่ในกระบวนการทอนลงสู่หน่วยเล็กที่สุด หรือวิเคราะห์ออกมาเชิงวัตถุหรือสสาร ทฤษฎีเหล่านี้ล้วนแต่เป็นไปเพื่อศึกษาทำความเข้าใจเกี่ยวกับมนุษย์ทั้งสิ้น แต่ในที่สุดหากถามว่ามนุษย์มาจากไหน คำตอบต่อคำถามสำหรับวงการศึกษายุคปัจจุบันก็คงตอบตามหลักชีววิทยาที่ว่า มาจากสิ่งที่ไม่มีชีวิตดั้งเดิมเกิดขึ้นจากน้ำแล้ววิวัฒนาการมาสู่บ่งใช้ระยะเวลาเป็นล้านปี แล้ววิวัฒนาการจากสัตว์เซลล์เดียวจนเป็นสิ่งมีชีวิตหลายเซลล์

การทำการศึกษาถึงทฤษฎีต่างๆ “ของมนุษย์ก็เปรียบเป็นแผนที่ในการเข้าใจมนุษย์และการดำเนินชีวิตของมนุษย์ต่อไปในอนาคต หากทฤษฎีใดเชื่อเกี่ยวกับเรื่องสสารจนเกินไปมนุษย์ในสังคมนั้นก็ถูกพัฒนาไปในโลกของวัตถุ ความเจริญทางเทคโนโลยี ส่งผลกระทบไปถึงสภาพสิ่งแวดล้อม เพราะเมื่อการพัฒนาไปแบบสสารนิยมสุดท้ายก็เจอทางตัน ห่างไกลจากด้านจิต แต่หากทฤษฎีมุ่งเน้นเรื่องจิตนิยมแบบสุดโต่งก็กลายเป็นความมืดบอดทางเรื่องจนถึงขั้นมงาย ดังนั้น การจะเข้าใจธรรมชาติมนุษยศาสตร์ให้ละเอียดได้จึงไม่ใช่เรื่องง่ายนัก เพราะมนุษย์เป็นสัตว์ที่มีรายละเอียดเยอะจนไม่อาจจะใช้ทฤษฎีที่ตายตัวไปจับได้ ความสับสนนี้มีปรากฏอยู่ทฤษฎีทางตะวันตกทั้งหมด”^{๒๓}

เมื่อกล่าวโดยสรุปจะเห็นว่า ทฤษฎีมนุษยศาสตร์ทั้งหมดตามที่กล่าวมามี ๓ กลุ่มความเชื่อใหญ่ ๆ คือ หากไม่เอนเอียงไปด้านจิต เช่น ความเชื่อมุมมองมนุษย์ในกลุ่มปรัชญา และนักศาสนาเทววิทยา เป็นต้น หากไม่เช่นนั้นก็เชื่อในทฤษฎีมนุษยศาสตร์คือสสารหรือองค์ประกอบสสารเคมี ซึ่งก็พัฒนามาเป็นวิทยาศาสตร์และ ชีววิทยา เป็นต้น และการเชื่อกลางๆ คือเชื่อทั้ง ๒ อย่าง คือ ทั้งสสารและจิต อิสระต่อกัน เรียกชื่อทางปรัชญาว่า กลุ่มทวินิยม เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตามก็มีปัญหาที่ไม่สามารถตอบสนองต่อความอยากรู้ของมนุษย์ ทุกทฤษฎีก็ยังมีข้อบกพร่องไม่มีทฤษฎีไหนสมบูรณ์ เพราะยังไม่สามารถตอบปัญหาให้ได้อย่างละเอียด บทสรุปในการศึกษาเกี่ยวกับมนุษย์ปัจจุบันก็ยังค้นคว้ากันต่ออย่างไรไม่มีที่สิ้นสุด ยังมีคำถามและปัญหามากมายที่ท้าทายที่จะต้องให้ศึกษาค้นคว้าหาคำตอบกันอีกต่อไป

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗.

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐.

บทที่ ๓

มโนทัศน์มนุษย์แนวพุทธปรัชญา

ในพุทธปรัชญานั้น พระพุทธเจ้าไม่ได้ให้ความสำคัญแก่ปัญหาทางอภิปรัชญามากนัก ซึ่งปัญหาเหล่านี้เรียกว่า “อวยกตปัญหา” เพราะปัญหาเหล่านี้ไม่ได้เป็นไปเพื่อการแก้ไขปัญหาของชีวิตอย่างแท้จริง ด้วยเหตุผลประการหนึ่งที่สำคัญของการเกิดขึ้นของพุทธศาสนาก็คือ การกำจัดทุกข์ของสัตว์ที่มีอยู่ในโลกนี้เป็นหลัก หากความรู้ใดไม่เป็นที่ไปเพื่อการอุดมการณ์ข้างต้น พระพุทธศาสนาก็จะไม่ให้ความสำคัญมากนัก อวยกตปัญหานั้น เป็นปัญหาที่ใครๆ ไม่อาจตอบให้ผู้ฟังเข้าใจอย่างกระจ่างชัดทั้งยังชักนำไปสู่การถกเถียงไม่มีวันสิ้นสุด

ปัญหาที่พุทธปรัชญาปฏิเสธที่จะตอบหรือพยากรณ์มี ๑๐ ประการ ดังที่ปรากฏในจุฬามาลูกโยวาทสูตรคำรัสที่ปรากฏในพระไตรปิฎกกล่าวไว้ว่า

ดูกรมาลากยบุตร เพราะเหตุนี้แล เธอทั้งหลายจงทรงจำปัญหาที่เราไม่พยากรณ์อะไรเล่าที่เราไม่พยากรณ์ ดูกรมาลากยบุตร ทิฏฐิวา โลกเที่ยง โลกไม่เที่ยง โลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุด ชีพอันนั้น สรีระก็อันนั้น ชีพ อย่างหนึ่ง สรีระอย่างหนึ่ง สัตว์เบื้องหน้าแก่ตายไปมีอยู่ มีอยู่ก็มี ไม่มีอยู่ก็มี มีอยู่ก็หามิได้ ไม่มีอยู่ ก็หามิได้ ดังนี้ เราไม่พยากรณ์ ก็เพราะเหตุไร เพราะข้อนั้นไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ไม่เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ ไม่เป็นไปเพื่อความหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับ เพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน เหตุนี้เราจึงไม่พยากรณ์ข้อนั้นอะไรเล่า ที่เราพยากรณ์ ความเห็นว่า นี้ทุกข์ นี้เหตุให้เกิดทุกข์ นี้ความดับทุกข์ นี้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ดังนี้ เราพยากรณ์ เพราะข้อนั้นประกอบด้วยประโยชน์ เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ เป็นไปเพื่อความหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อ ความดับ เพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน เหตุนี้เราจึงพยากรณ์ ข้อนั้น เพราะเหตุนี้แหละ เธอทั้งหลายจงทรงจำปัญหาที่เราไม่พยากรณ์ โดยความเป็นปัญหาที่เราไม่พยากรณ์ และจงทรงจำปัญหาที่เราพยากรณ์ โดยความเป็นปัญหาที่เราพยากรณ์เถิด^๑

ปัญหาเรื่องโลกและเรื่องมนุษย์นี้(วิญญาน)ก็เป็นส่วนหนึ่งในอวยกตปัญหา กล่าวคือ ไม่เป็นเพื่อการบรรลุหรือการพ้นทุกข์ตามอุดมการณ์หลักเหตุผลอีกประการหนึ่งยังมีเนื้อความพุทธพจน์

^๑ พุ. ธ. ๑๓/๑๕๒/๑๓๖.

ที่กล่าวถึงเกี่ยวกับเรื่องมนุษย์หรือชีวิตนี้ว่า มันสั้น การที่จะมาแสวงหาคำตอบที่เป็นตรรกะหรือปัญหาเชิงอภิปรายที่มุ่งตอบแต่สนองต่อความอยากรู้ไม่เป็นประโยชน์ต่อการแก้ไขปัญหาชีวิตได้จริง มันก็ไม่คุ้มค่าดังพระดำรัสไว้ ในอุพมาลุงกโยวสูตรที่ตรัสเปรียบเทียบชีวิตมนุษย์ไว้เหมือนคนต้องศรเกาทัณฑ์มีวที่เขวถามหาคนยิงวัสดุที่ใช้ทำ คนทำ เป็นต้นก็ตายเสียก่อนจะรู้เรื่องราวที่ตนอยากรู้ต่างๆ ที่สิ่งที่ควรทำก็คือการไปหาหมอหรืออดดลูกศรออกแล้วรีบรักษาชีวิต ซึ่งก็เปรียบเหมือนมนุษย์ในทุกวันนี้ที่เขวแสวงหาความรู้ที่ไม่ไม่ก่อให้เกิดการสิ้นทุกข์ ดังนั้น จึงต้องทุกข์และเวียนว่ายตายเกิดอย่างไม่สิ้นสุด

นอกจากนี้ความรู้หรือทฤษฎีเกี่ยวกับเรื่อง โลกนี้ยังเป็นเรื่องที่คุณคิดไม่พังกคิด(อจิน ไตย) เพราะไม่ใช่วิสัยที่จะพังกรู้ได้ง่ายนัก เป็นเหมือนปมความคิดที่ยังคิดสับสนขัดแย้ง ไม่อาจจะเข้าใจได้ตรงกัน เพราะยังมีหลายเหตุผลในการอธิบายต่างคนต่างเดาคาคะเนกันไป ดังนั้น ในพุทธปรัชญาจึงได้กล่าวถึงเรื่องเหล่านี้ว่า เป็นเรื่องอจินไตย คือเรื่องอันบุคคลไม่พังกคิด ๔ ประการ คือ

๑. พุทธวิสัย	วิสัยของพระพุทธเจ้า
๒. ฌานวิสัย	วิสัยของผู้ได้ฌาน
๓. กัมมวิบาก	ผลแห่งกรรม
๔. โลกจินตา	ความคิดเกี่ยวกับเรื่องโลก ^๒

ดังนั้นพุทธพจน์ที่ทรงตรัสถึงเรื่องเหล่านี้ ว่า

“อจินไตย ๔ ประการนี้ อันบุคคลไม่ควรคิด เมื่อบุคคลคิด พังกเป็นผู้มีส่วนแห่งความเป็นบ้า เตือดร่อน อจินไตย ๔ ประการ เป็นโจน ดูกรภิกษุทั้งหลาย พุทธวิสัยของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ๑ ฌานวิสัย ของผู้ได้ฌาน ๑ วิบากแห่งกรรม ๑ ความคิดเรื่องโลก ๑ ดูกรภิกษุทั้งหลาย อจินไตย ๔ ประการนี้แล ไม่ควรคิด เมื่อบุคคลคิด พังกเป็นผู้มีส่วนแห่งความเป็นบ้า เตือดร่อน”^๓

จะเห็นว่า ในอจินไตย ๔ อย่างนั้น “มีความคิดเกี่ยวกับเรื่องโลกและเรื่องกรรมรวมอยู่ด้วย ที่ผู้วิจัยเน้นเรื่องโลกและเรื่องกรรมในที่นี้เพราะหลักทั้งสองนี้เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้ เพราะโลกคือที่อยู่อาศัยของมนุษย์ มนุษย์ในงานวิจัยนี้ คือ มนุษย์ที่อาศัยในโลก ส่วนหลักวิบากกรรมก็เป็นหลักเกี่ยว

^๒ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, ๔๕ พรรษา ของ พระพุทธเจ้า, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๓๐๖.

^๓ ม. อุ. ๒๑/๓๓/๑๐๒.

ข้องกับมนุษย์เพราะมนุษย์ในมุมมองพระพุทธศาสนาก็มาจากผลของกรรมนั่นเอง(กิเลส กรรม วิบาก = ไตรวิฏ) ในงานวิจัยนี้เช่นเดียวกัน”^๔

จากการศึกษาวิจัยพบว่าพระพุทธศาสนาจะไม่ให้ความสำคัญแก่อภิปรายมากนัก แต่ก็ปรากฏว่าในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงหลักความเป็นมาของโลก ตลอดจนอธิบายการเกิดขึ้นของชีวิตและการดำเนินไปของชีวิตไว้เหมือนกันซึ่งจะได้แบ่งหัวข้อวิเคราะห์ต่อไป

๓.๑ โลกแนวพุทธปรัชญา

หากพูดถึงคำว่า “โลก” แผ่นดิน หรือส่วนใหญ่เราก็คงนึกถึงแผ่นดิน สถานที่มนุษย์ สัตว์ ต้นไม้ ธรรมชาติต่างๆ ทั้งหมดรอบข้างเราอยู่นี้ แต่ในความหมายทางพุทธศาสนา ไม่ได้ความหมายแค่นั้น พุทธศาสนายังแบ่งโลกหรือบางที่เรียกว่า “ภูมิ” หรือ “ภพ” ออกไปต่างๆ เช่น โลก ๓ คือ

๑. สังขารโลก หมายถึง โลกที่เป็นสิ่งปรุงแต่งรวมทั้งสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต คำว่า “สังขาร” หมายถึงสภาวะธรรมที่ปรุงแต่งกล่าวคือกรรม ดังนั้น โลกคือสังขารในความหมายนี้จึงควบคุมทุกสิ่งทุกอย่างทั้งในจักรวาลรวมทั้งกฎเกณฑ์ต่างๆ ทั้งสัตว์โลก และโอกาสโลกด้วย

๒. สัตว์โลก หมายถึง สัตว์สิ่งที่มีชีวิตวิญญานทั้งหมด ซึ่งพุทธศาสนาแบ่งสิ่งมีชีวิตออกเป็นกลุ่ม ๆ ตามผลกรรมของตนตามสถานที่ไปอยู่อาศัยด้วยอำนาจของผลกรรม ซึ่งได้เป็น ๒ กลุ่มหลัก ๆ คือ ๑. กลุ่มอบาย หรือ ทุกคติ มีจำนวน ๔ ประเภท คือ สัตว์เดรัจฉาน เปรต อสุรกาย สัตว์นรก กลุ่มที่ ๒ คือ กลุ่มสุคติ คือ มนุษย์ ๑ เทวดา ๖ รูปพรหม ๑๖ อรูปพรหม ๔ สัตว์เหล่านี้เป็นสิ่งที่มีชีวิต มีการเกิดรูปร่างแตกต่างกันมีสถานที่อยู่ต่างกัน แต่ถึงอย่างไรก็เป็นสัตว์มีวิญญานเหมือนกันกล่าวคือ ยังตกอยู่ภายใต้กฎแห่งกรรมและกฎไตรลักษณ์หรือสามัญลักษณ์กล่าวคือ ความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ และความเป็นอนัตตา”^๕

๓. โอกาสโลก หมายถึง โลกคือแผ่นดิน คำว่า “โอกาส ตรงกับภาษาสันสกฤตว่า อวกาศ ซึ่งนั้นก็หมายเอาโลกในอวกาศ ซึ่งหมายถึงโลกที่เป็นแผ่นดินนี้ หรือที่เรียกว่าเทหวัตถุหรือสสารที่มีอยู่ในอวกาศในระบบสุริยะนี้หรือระบบสุริยะอื่นๆ เพราะพุทธศาสนาเชื่อว่ายังมีระบบสุริยะอื่นอีกมากมาย ซึ่งย่อมมีสัตว์ที่มีชีวิตอาศัยอยู่เช่นเดียวกัน ดังที่ปรากฏในจูฬนิสสูตร พระพุทธองค์ก็ทรงตรัสยืนยันถึงการมีอยู่ของจักรวาลอื่นว่า มีเป็นหมื่นเป็นแสน โภกจิจักรวาล”^๖

^๔ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยายและความ, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๘๓.

^๕ พุ. จุฬ. ๓๐/๗๖/๑๗.

^๖ พุ. ธ. ๒๐/๕๒๐/๒๕๓.

นอกจากนี้ยังปรากฏคำที่อธิบายถึงโลกทั้ง ๓ คือ ๑. มนุษยโลก ได้แก่โลกที่เราอาศัยอยู่ ๒. เทวโลก ได้แก่ ภูมิหรือภพของสัตว์สวรรค์ชั้นกามาวจร ๓. พรหมโลก ได้แก่ ภูมิหรือภพที่อยู่ของสัตว์ชนิดหนึ่งที่เรียกว่า พรหม ซึ่งก็มีลักษณะคำอธิบายคล้ายๆ สัตว์โลก ในช่วงต้น นอกจากนี้ยังปรากฏคำที่พูดถึงโลกที่ปรากฏว่า

“โลกอันอะไรสิหุ้มห่อไว้ ความว่า โลกนรก โลกเคียรัจจาน โลกเปรตติวิสัย โลกมนุษย์ โลกเทวดา ชั้นธโลก ธาตุโลก อายตนโลก โลกนี้ โลกอื่น พรหมโลก กับทั้ง เทวโลก นี้เรียกว่าโลก โลกนี้อันอะไรปกปิด

คำว่า โลก คือ ชั้นธโลก ธาตุโลก อายตนโลก วิปัตติภวโลก วิปัตติสัมภวโลก สัมปัตติภวโลก สัมปัตติสัมภวโลก โลก ๑ คือ สัตว์ทั้งปวง ดำรงอยู่ได้เพราะอาหาร โลก ๒ คือ นามและรูป โลก ๓ คือ เวทนา ๓ โลก ๔ คือ อาการ ๔ โลก ๕ คือ อุปาทานขันธ ๕ โลก ๖ คือ อายตนะภายใน ๖ โลก ๗ คือ วิญญาณฐิติ ๗ โลก ๘ คือ โลกธรรม ๘ โลก ๙ คือ สัตตवास ๙ โลก ๑๐ คือ อายตนะ ๑๐ โลก ๑๒ คือ อายตนะ ๑๒ โลก ๑๔ คือ ธาตุ ๑๔”^๑

โลกในความหมายพระพุทธศาสนานั้นมีความหมายครอบคลุมทั้งหมด ซึ่งแท้จริงแล้วยังมีรายละเอียดอีกมาก เช่น การเกิด การดับ การแตกสลายของโลกในทัศนะพระพุทธศาสนา เป็นต้น การที่นำคำว่า โลก และความหมายของโลกมาที่อธิบายไว้นี้ก็เพื่อแสดงให้เห็นถึงคำว่า โลกในพระพุทธศาสนา เพราะเป็นศัพท์ที่บางครั้งใช้แทนชีวิตของสัตว์หรือเปรียบเทียบกับร่างกายมนุษย์ได้ด้วย แต่ถึงจะอธิบายให้ความหมายอย่างไรก็ตาม แท้ที่จริงของคำสอนก็เพื่อมุ่งเน้นให้เห็นว่า ทุกสิ่งทุกอย่างส่วนตอกอยู่ภายใต้ของกฎสามัญลักษณ์เน้นเพื่อให้ผู้ฟังหรือผู้ศึกษากลายกำหนดหรือการยึดมั่น(อึดตา)มุ่งสู่การหลุดพ้น ดังนั้น คำสอนทางพระพุทธศาสนาไม่ว่าจะพูดถึงเรื่องอะไรก็มีเป้าหมายหลักอยู่เพียงประการเดียวคือพ้นทุกข์ ดับกิเลส คลายกำหนดมีเป้าหมายหลักคือพระนิพพาน

๓.๒ วิวัฒนาการโลกและชีวิตมนุษย์

การศึกษาเรื่องมนุษย์ในพระพุทธศาสนา ดังนั้น จึงไม่อาจข้ามการอุบัติขึ้นของมนุษย์ในโลก และการเกิดโลกแนวพระพุทธศาสนาได้ กล่าวถึงการกำเนิดของมนุษย์ สังคม ความคิดทางการเมือง และสถาบันทางการเมือง โดยแสดงลำดับวิวัฒนาการมาเป็นขั้นๆ ตามธรรมชาติ ซึ่งเริ่มจากสมัยที่โลกพินาศ มีสัตว์ผู้มีบุญได้ไปเกิดในชั้นอาภัสสรพรหม มีปิติเป็นอาหารว่า

^๑ พ. ฎ. ๓๑/๔๘๖/๓๕๒.

“ไม่มีเพศ มีรัศมี อยู่ในวิมาน เมื่อโลกอุบัติขึ้นใหม่ๆ ยังมีน้ำปกคลุมทั่วไป จักรวาล มีดมน ไม่มีดวงอาทิตย์ ดวงดาว ไม่มีกลางวันกลางคืน ต่อมาเกิดพื้นดินลอยขึ้นอยู่บนผิวน้ำ (ง้วนดิน) มีสี กลิ่น และรสชาติ จึงชิมดู พวกอื่นๆ จึงชิมตาม เกิดดิตรสความอยาก (ตัณหา) จึงเกิดขึ้น ร่างกายหยาบ รัศมีหมดไป เกิดมีดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ขึ้นมาแทน เกิดดวงดาวต่างๆ เต็มท้องฟ้า กลางคืน กลางวันจึงมีขึ้นตามกัน เมื่อสัตว์เหล่านั้นกินง้วนดินเป็นอาหาร ร่างกายก็เปลี่ยนเป็นแข็งกล้าขึ้นทั้งผิวพรรณก็ปรากฏแตกต่างกันไป บางพวกมีผิวพรรณงาม บางพวกไม่งาม ทำให้เกิดการดูหมิ่นเหยียดหยามขึ้น ง้วนดินหายไปเกิดสิ่งใหม่ที่เรียกว่า กระบิดินขึ้นมาแทน สัตว์เหล่านั้นกินกระบิดินเป็นอาหาร ร่างกายจึงแข็งกล้าขึ้นผิวพรรณก็แตกต่างกันในด้านความงามและไม่งาม เริ่มดูถูกดูหมิ่นผิวพรรณกันเอง ตัณหาทำให้สัตว์โลกตกต่ำในด้านความคิดและจิตใจเกิดความยึดมั่นถือมั่น ต่อมากระบิดินได้หายไป เกิดเครื่องดินขึ้นมา และข้าวสาลีเกิดขึ้นเป็นลำดับต่อมา ความแตกต่างซึ่งแต่เดิมไม่ปรากฏเพราะปราศจากรูปร่างก็เริ่มเกิดขึ้น ลักษณะที่แตกต่างทางผิวพรรณนี้ เริ่มจะเป็นมูลเหตุให้มีการแบ่งแยกกำหนดความสูงต่ำเกิดทิวภูในวาระและร่างกายมีวิวัฒนาการมาเรื่อยๆ เริ่มปรากฏเป็นเพศชาย เพศหญิง มีการแข่งกันเองในกลุ่มขึ้น มีการเสพเมถุนตามสัญชาตญาณ เมื่อสัตว์อื่นเห็นจึงขว้างปาด้วยสิ่งของต่างๆ ดังนั้นจึงเริ่มมีการสร้างบ้านเรือนขึ้นเพื่อปิดบัง”^๔

เมื่อมีกาม ความเกียจคร้านจึงเกิดขึ้น และมีสัตว์หนึ่งคิดหาวิธีแห่งความสะดวกสบายให้กับชีวิตโดยการนำอาหารมากักตุนเมื่อมีการนำอาหารมาเก็บกักตุนเอาไว้ ทำให้เกิดการเลียนแบบ ดังนั้นเมื่อมีการเก็บกักตุนไว้มากๆ จึงเกิดการขาดแคลน สัตว์เหล่านั้นจึงปรึกษาถึงปัญหาที่เกิดขึ้นจากการขาดแคลนและหาวิธีการแก้ไขจนนำไปสู่การแบ่งปันเขตแดนกัน เมื่อมีกาม ความเกียจคร้าน มีความเห็นแก่ได้เกินควรจนเกิดการขาดแคลนปัจจัยด้านต่างๆ เรื่อยมาจนถึงการแบ่งปันสิทธิและทรัพย์สินในการยึดครอง ธรรมที่ทำลายความปกติสุขดั้งเดิมของชีวิตและสังคมจึงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องจากการประพฤติตัวของสัตว์นั้น และเมื่อมีการยึดครองจึงเกิดมีการละเมิดสิทธิกันขึ้น และได้พากันตักเตือนห้ามกระทำอีก สัตว์บางพวกทนไม่ไหวจึงมีการทำร้ายกันด้วยก้อนดิน ด้วยท่อนไม้เมื่อเกิดเหตุการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นสัตว์ที่มีความคิดกลุ่มหนึ่งได้ปรึกษากัน ความจำเป็นที่จะต้องมิเจ้าหน้าทีคุ้มครองป้องกันชีวิตและทรัพย์สินจึงเกิดขึ้นด้วยเหตุดังกล่าว และผู้ที่ได้รับการเลือกจากมหาชนได้รับขนานนามว่า “มหาชนสมมติ” และโดยที่จะต้องปกป้องคุ้มครองอาณาเขตกว้างใหญ่ จึงเรียกว่า กษัตริย์ เพราะเป็น

^๔ พ. ฎ. ๓/๑๘๖/๒๕๒.

ใหญ่ในนา และโดยที่หัวหน้านั้นเป็นผู้มีคุณธรรม ยังความพอใจให้เกิดแก่คนเป็นอันมาก จึงเรียกว่า “ราชา”

จากเนื้อความในอัครัญสูตรแล้ว เราจะพบว่า การเกิดขึ้นของโลกและวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิตนั้นไม่แตกต่างจากหลักวิทยาศาสตร์มากนัก ยกเว้นเฉพาะเรื่องวิญญานมาเกิดเป็นมนุษย์หรือสัตว์นั้น อาจแตกต่างกัน เพราะวิทยาศาสตร์เชื่อว่า สัตว์ที่เกิดขึ้นครั้งแรกในโลกนี้น่าจะเป็นสัตว์เซลล์เดียว และเชื่อว่ามนุษย์นั้นวิวัฒนาการมาจากลิงชนิดหนึ่ง

แต่หากวิเคราะห์เปรียบเทียบที่มาของมนุษย์ระหว่างทฤษฎีปัจจุบันกับอัครัญสูตรแล้วจะพบว่า มีความเชื่อคล้ายๆ กัน คือเชื่อว่ามนุษย์เริ่มแรกเป็นผลมาจากวิวัฒนาการของสิ่งที่มีชีวิตอื่น ในปัจจุบันเชื่อว่า ชีวิตเริ่มแรกของมนุษย์เกิดขึ้นเองจากโลกนี้ มิใช่จากโลกอื่น โดยเริ่มแรกเป็นสัตว์เซลล์เดียว ในส่วนอัครัญสูตรเชื่อว่า ชีวิตเริ่มแรกไม่ได้เกิดขึ้นในโลกนี้แต่มาจากโลกอื่น(อาภัสสรพรหม) เป็นโอปปาติกะสัตว์ มีแสงสว่างในตัวเอง ชีวิตดำรงอยู่ได้โดยไม่กินอาหาร ต่อมาเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นภายใน ร่างกายเริ่มหยาบขึ้น รูปร่างจึงเปลี่ยนไปมีลักษณะปรากฏ แสงหมดไป จึงปรากฏเป็นเพศหญิงชาย มีการกำหนดกฎเกณฑ์ทางสังคม อยู่ร่วมกันรัฐเรื่องมาจนถึงปัจจุบัน

ที่จริงเรื่องวิญญานหรือนามธรรมนั้น แม้จะเป็นที่สงสัยของคนมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันก็ตาม แต่ในพุทธศาสนาแล้วกลับไม่เป็นสงสัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่เข้าถึงฌานหรือผู้ศึกษา ปฏิบัติ ย่อมชัดเจนเห็นเองรู้ได้ด้วยตัวเอง

ส่วนความเป็นไปของโลกหรือชีวิตมนุษย์นั้น “ในทัศนะพระพุทธศาสนานั้นไม่ได้เป็นอย่างเลื่อนลอย ไร้ระเบียบหรือไม่มีกฎเกณฑ์ แต่กลับดำเนินไปตามกฎที่แน่นอน ระเบียบหรือกฎนั้นพระพุทธศาสนาเรียกว่ากฎแห่งกรรม ดังในวาเสฏฐสูตร ก็มีพุทธดำรัสตรัสว่า โลกย่อมเป็นไปตามกรรม (กฎ) กรรมเป็นเครื่องจำแนกสัตว์ให้เป็นต่างๆ กันคือดีหรือชั่ว”^๕

ดังนั้น ชีวิตของมนุษย์และโลกนี้ในพุทธทัศนะจึงดำเนินไปอย่างมีกฎเกณฑ์ที่แน่นอนภายใต้ “กฎแห่งกรรมในพระพุทธศาสนานั้น ไม่ใช่กฎแห่งพระเจ้า ไม่ใช่กฎหมาย และไม่ใช่กฎของใครที่จะบัญญัติขึ้นเพื่อตนเองหรือสังคม แต่กฎแห่งกรรมเป็นกฎที่มีอยู่แล้วอย่างนั้นเป็นสากล พระพุทธองค์ก็ทรงตรัสว่า มันเป็นกฎแห่งสามัญลักษณ์ เป็น ธรรมฐิติ ธรรมนิยาม แม้พระองค์จะอุบัติหรือไม่ก็ตามสิ่งเหล่านี้ (กฎแห่งกรรม) ย่อมมีอยู่ กฎแห่งกรรมหรือกฎแห่งเหตุผลนี้ไม่จำกัดเหตุการณ์ สถานที่ ตัวบุคคล สังคม เป็นกฎสากลสามารถนำไปอธิบายเหตุการณ์ต่างๆ ของโลกได้ ไม่ใช่ครอบคลุมเพียงสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แต่ครอบคลุมทุกอย่าง ไม่อาจแก้ไขเปลี่ยนแปลงได้”^๖

^๕ ม. อุปรี. ๔/๕๕๖/๑๒๕.

^๖ รศ.ชัยวัฒน์ อัดพัฒน, หลักพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ : แสงจันทร์การพิมพ์, ๒๕๒๖),

พระพุทธศาสนาถือว่า กฎแห่งกรรมเป็นคำสอนที่สำคัญมาก เพราะเป็นหลักคำสอนที่ปฏิเสธหรือแย้งต่อความเชื่อในกฎแห่งพระเจ้า หรืออำนาจเหนือมนุษย์อื่นใด นอกจากนี้ยังไม่ปฏิเสธความเชื่อแบบเชิงเดี่ยวแบบความเชื่อของนักปรัชญาตะวันตกอีกด้วย กฎแห่งกรรมในพระพุทธศาสนายังมีความสัมพันธ์กับหลักสอนอื่นๆ ทั้งหมด โดยเฉพาะอย่างยิ่งคำสอนทางจริยศาสตร์ ทำนองเดียวกันกับนักวิทยาศาสตร์ที่ถือว่ากฎแห่งความโน้มถ่วงเป็นกฎที่มีความสำคัญมาก เพราะกฎธรรมชาติที่อธิบายสิ่งต่างๆ ในธรรมชาติได้

กฎแห่งกรรมในพุทธปรัชญามีความหมายกว้างๆ และละเอียดลึกซึ้ง การเข้าใจหลักกรรมจึงเป็นแก่นหลักในคำสอนทางพุทธศาสนา ซึ่งกฎแห่งกรรมอธิบายได้ ๒ ลักษณะ คือ เป็นกฎแห่งเหตุผลในธรรม และเป็นกฎแห่งเหตุทางศีลธรรม หรืออาจจะเรียกว่า สัจธรรม และศีลธรรม ก็ได้

การที่จะศึกษาเกี่ยวกับเรื่องมนุษย์ในพระพุทธศาสนา หากไม่เข้าใจเรื่องกรรมหรือกฎแห่งกรรมแล้วย่อมเป็นการยากที่จะเข้าใจได้ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้นำเรื่องกรรมหรือกฎแห่งกรรมนี้มาอธิบายไว้ย่อๆ เพื่อจะได้เห็นว่ากรรมมีความสัมพันธ์มาจนถึงการกำเนิดมนุษย์ได้อย่างไร

๓.๓ กรรมกับการเข้าใจเรื่องมนุษย์

จากการศึกษาคำสอนทั้งหมดในพุทธศาสนาเองก็มีจุดประสงค์และเป้าหมายอยู่ที่มนุษย์ ดังนั้น “มนุษย์จึงเป็นศูนย์กลางของคำสอนในพุทธศาสนาทั้งหมดและด้วยพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เป็นอเทวนิยมคือไม่เชื่อเรื่องการสร้างสรรพสิ่งมาจากเทพอำนาจ เพราะพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นท่ามกลางความสับสนทางปัญญามาก เมื่อทุกคนฝากความหวังฝากความคิดไว้กับเทพเจ้า(อิศวร) หรือแม้แต่ใช้ชีวิตแบบสุขนิยมแบบพวกจารวาก็มีปรากฏโดยทั่ว ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงต้องอาศัยหลักคำสอนเรื่องกรรมเป็นเครื่องกำหนด”^{๑๑}

กฎแห่งกรรมในพระพุทธศาสนานั้นมีความหมายกว้างครอบคลุมทั้งสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต ทุกสิ่งทุกอย่างล้วนตกอยู่ภายใต้กฎแห่งกรรมนี้ทั้งสิ้น ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่ากฎแห่งกรรมในพุทธศาสนาสามารถอธิบายได้ ๒ ลักษณะ คือ

ลักษณะที่ ๑ เป็นกฎแห่งเหตุผลตามธรรมชาติ ซึ่งกฎนี้อาจจะเรียกว่า กฎแห่งอิทัปปัจจตา หรือ กฎแห่ง ปฏิจจสมุปบาท ก็ได้ อย่างเช่น

เหตุ	ผล
เมื่อสิ่งนี้มี	สิ่งนี้จึงมี
เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น	สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น

^{๑๑} ที. ลี. ๕/๓๔๕/๒๗๕.

เมื่อสิ่งนี้ไม่มี	สิ่งนี้จึงไม่มี
เพราะสิ่งนี้ดับ	สิ่งนี้จึงดับ
เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย	จึงมีสังขาร
เพราะสังขารเป็นปัจจัย	จึงมีวิญญาณ
เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย	จึงมีนามรูป
เพราะนามรูปเป็นปัจจัย	จึงมีสฬายตนะ
เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย	จึงมีผัสสะ
เพราะผัสสะเป็นปัจจัย	จึงมีเวทนา
เพราะเวทนาเป็นปัจจัย	จึงมีตัณหา
เพราะ ตัณหาเป็นปัจจัย	จึงมีอุปาทาน
เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย	จึงมีภพ
เพราะภพเป็นปัจจัย	จึงมีชาติ ^{๑๒}

เพราะมีชาติเป็นปัจจัยจึงเกิดมีชราและมรณะ โสภปริเทวทุกข์ โทมนัสและอุปายาส ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งหมดนี้ อนึ่ง เพราะอวิชชาดับด้วยสาร์อกโดยไม่เหลือ สังขารจึงดับ เพราะสังขารดับ วิญญาณจึงดับ ฯลฯ ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งหมดนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้ เนื่องจากพุทธศาสนาเป็นศาสนาประเภทอเทวนิยม ไม่เชื่อเรื่องผู้สร้าง เมื่อกล่าวโดยภาพรวมแล้ว พื้นฐานคำสอนของพุทธศาสนา ย่อมมีความเกี่ยวเนื่องกับหลักคำสอนหลักๆ เช่น หลักทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว หลักสังสารวัฏ หลักปฏิจจนุปบาท หลักอนัตตา หลักไตรสิกขา รวมถึงเป้าหมายสูงสุดคือการบรรลุนิพพาน

จะสังเกตเห็นได้ว่า กรรมกับวิถีชีวิตของสรรพสิ่งนั้นเป็นสิ่งแยกออกจากกันไม่ได้ ประจวบเงาที่คอยติดตามไปฉะนั้น พุทธศาสนาได้กล่าวถึง “กรรม” ว่าเป็นสิ่งที่มีความเกี่ยวพันกับชีวิตมนุษย์ เพราะมนุษย์นั้นตรารบใดที่ยังวนเวียนอยู่ในวัฏสงสารก็ต้องเกี่ยวข้องกับกรรมตลอดเวลา หากแต่กรรมนั้นจะเป็นกรรมที่ดี(กุศลกรรม) หรือกรรมที่ไม่ดี (อกุศลกรรม)

ความเข้าใจเรื่องกรรมก็คือการยอมรับรองชาติหน้าไปในตัว เพราะกรรมบางอย่างไม่อาจผลิตผลได้ทันกาลปัจจุบันชาติ กล่าวคือจะตอบสนองผู้กระทำในชาติต่อไป ถึงจะเกิดความยุติธรรมและการรับรองหลักกรรมนี้ ก็ทำให้เรามีทางอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติคนที่มีความแตกต่างกันในสังคมที่ไม่เหมือนกันได้ ในคำสอนปฏิจจนุปบาทจะเห็นว่า กรรมเป็นปัจจัยหนึ่งหรือเป็นองค์ประกอบสำคัญของชีวิต แต่อย่างไรก็ตาม กรรมแม้มีหน้าที่ควบคุมชะตาชีวิตมนุษย์ตามหลักการเวียน

^{๑๒} ที. สี. ๘/๓๔๕/๒๗๕.

ว่าตายเกิด แต่พระพุทธศาสนาก็ไม่ได้ถือว่า กรรมเป็นลักษณะของตัวต้นเหตุต้นธาตุ เพราะกรรมเองก็เกิดขึ้นเพราะการกระทำของตัวเอง พุทธศาสนาสอนให้เรา ทำกรรมดี ละเว้นกรรมชั่ว เป็นการสอนให้สร้างสรรค์องค์ประกอบชีวิตที่เหมาะสมและถูกต้อง มิให้ถืถืถืกรรม โขชะตา เหมือนเทพเจ้าซึ่งเป็นความเข้าใจผิดกันมากในปัจจุบัน

๓.๓.๑ มูลเหตุของกรรม

อกุศลมูล กล่าวคือ กรรมชั่ว เป็นกรรมที่บุคคลกระทำไปด้วยความ โลก เกิดแต่ความ โลก มีความ โลกเป็นเหตุ มีความ โลกเป็นแดนเกิด มีโทษ เป็นความทุกข์ เป็นไปเพื่อเกิดกรรมต่อไป ไม่เป็นไปเพื่อความดับกรรม ส่วนกรรมที่บุคคลทำด้วยความ โกรธ (โทสะ) หรือความหลง (โมหะ) ที่ถือว่า เป็นอกุศลกรรม ก็ย่อมมีโทษเป็นความทุกข์ และเป็นไปเพื่อเกิดกรรมต่อไป เช่นเดียวกัน

ส่วนกรรมดีหรือกุศลมูล เป็นกรรมที่บุคคลกระทำไปด้วย อโลภะ อโทสะ และอโมหะ มิใช่เป็นเหตุให้เกิดกรรม หากบุคคลทำสิ่งใดปราศจาก โลภะ ไม่มีโลภะเป็นเหตุ ไม่มีโลภะเป็นแดนเกิด ย่อมไม่มีโทษ มีแต่สุขเป็นผล นำไปสู่การดับกรรมโดยสิ้นเชิง ในทำนองเดียวกันหากบุคคลทำกรรมที่ปราศจาก โทสะ หรือ โมหะ ย่อมมีผลปรากฏตามเช่นกัน

สาเหตุหลักที่ทำให้เกิดกรรม คือ มิจฉาทิฎฐิเป็นสาเหตุแห่งอกุศลกรรม และสัมมาทิฎฐิเป็นสาเหตุแห่งกุศลกรรม

๓.๓.๒ ประเภทและผลกรรม

จากการศึกษาประเภทของกรรมตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมีมากมายและมีความชัดเจนในตัวเอง เช่น ในกุโรวาทสูตร ได้อธิบายเกี่ยวกับการแบ่งกรรมออกเป็น ๔ ประเภท ดังปรากฏข้อความในพระสูตรว่า

“กรรม ๔ ประการนี้ เรากระทำให้แจ้งด้วยปัญญา อันยิ่งเองแล้วประกาศให้ทราบ กรรม ๔ ประการเป็นไฉน คือ กรรมดำ มีวิบากดำก็มี กรรมขาวมีวิบากขาวก็มี กรรม ทั้งดำทั้งขาวมีวิบากทั้งดำ ทั้งขาว กรรมไม่ดำไม่ขาวมีวิบากไม่ดำไม่ขาว ย่อมเป็นไป เพื่อความสิ้นกรรมก็มี”^{๑๑}

^{๑๑} ม. ม. ๑๓/๘๘/๖๖.

๑) กรรมดำ มีวิบากดำ ได้แก่กรรมอันบุคคลผู้ปรุงแต่งความคิด หรือเจตนาทางกาย วาจา และใจ อันเป็นไปเพื่อความเบียดเบียน บุคคลนั้นย่อมเกิดในโลกที่มีการเบียดเบียน เมื่อเกิดในโลกที่มีการเบียดเบียนเช่นนั้น เขาย่อมได้กระทบกับผัสสะที่มีการเบียดเบียน ย่อมได้เสวยเวทนาอันเป็นไปเพื่อความเบียดเบียน ย่อมได้รับแต่ความทุกข์เพียงอย่างเดียว เช่นสัตว์นรก เป็นต้น

๒) กรรมขาว มีวิบากขาว ได้แก่กรรมอันบุคคลปรุงแต่งความคิด หรือเจตนาทาง กาย วาจา และใจ อันเป็นไปเพื่อความไม่เบียดเบียน บุคคลเช่นนั้นย่อมเกิดในโลกที่ไม่มีการเบียดเบียน เขาย่อมได้กระทบกับผัสสะอันไม่มีการเบียดเบียน ไม่เสวยเวทนาที่มีการเบียดเบียนย่อมได้รับแต่ความสุขโดยส่วนเดียว

๓) กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาว ได้แก่ กรรมอันบุคคลปรุงแต่งความคิดหรือเจตนาทางกาย วาจา และใจ อันเป็นไปเพื่อการเบียดเบียนบ้าง ไม่เป็นไปเพื่อการ เบียดเบียนบ้าง เขาย่อมเกิดในโลกที่มีการเบียดเบียนบ้าง ไม่มีการเบียดเบียนบ้าง ย่อมกระทบผัสสะ-เสวยเวทนาอันเป็นไปเพื่อความเบียดเบียนบ้าง ไม่เป็นไปเพื่อความเบียดเบียนบ้าง

๔) กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว ได้แก่ เจตนาเพื่อจะละกรรมทั้งปวงเพื่อความสิ้นกรรม (เช่นกรรมของพระอรหันต์) เป็นกรรมที่ไม่ก่อให้เกิดสุขหรือทุกข์ กรรมไม่ดำไม่ขาวเป็นกรรมที่จะนำไปสู่ภาวะซึ่งอยู่เหนือทั้งสุขและทุกข์อันเป็นสภาวะที่ดับหมดสิ้นแล้วซึ่งกรรมทั้งปวงที่เรียกว่านิพพาน

หนังสือวิสุทธิธรรมการรวบรวมประเภทของกรรมรวบรวมแล้วและจัดเป็นหมวดหมู่ เรียกกันว่า กรรม ๑๒ จัดเป็น ๓ หมวด ดังต่อไปนี้

หมวดที่ ๑ ว่าด้วยกรรมที่ให้ผลตามกาล มี ๔ ข้อ

๑. ทิฏฐธรรมเวทนิยกรรม	กรรมอันให้ผลทันตาเห็น
๒. อุปปัชชณีเวทนิยกรรม	กรรมอันให้ผลถัดไปหรือในชาติที่ถัดไปจากชาตินี้
๓. อปรปรเวทนิยกรรม	กรรมอันให้ผลในชาติต่อ ๆ ไป
๔. อโหสิกรรม	กรรมที่ให้ผลเสร็จแล้ว หรือกรรมไม่มีผล ^{๑๔}

หมวดที่ ๒ ว่าด้วยกรรมที่ให้ผลตามหน้าที่ มี ๔ ข้อ

๑. ชนกกรรม	กรรมนำไปเกิด
๒. อุปัตถัมภกกรรม	กรรมสนับสนุนชนกกรรม

^{๑๔} พุ. ฐ. ๑๓/๑๕๒/๑๓๗.

๓. อุปปีฬกรรม	กรรมบีบคั้น
๔. อุปฆาตกรรม	กรรมตัดรอน ^{๑๕}

หมวดที่ ๓ ว่าด้วยกรรมที่ให้ผลตามลำดับ มี ๔ ข้อ

๑. ครุกรรมกรรมหนัก (อนันตริยกรรม ๕ :ฆ่าบิดา, ฆ่ามารดา, ฆ่าพระอรหันต์, ทำพุทบาทให้ห้อเลือด, ทำสงฆ์ให้แตกกัน)

๒. อาจิณณกรรม	กรรมที่กระทำเป็นอาจิณ
๓. อาสันนกรรม	กรรมที่ทำให้ใกล้ตายหรือกรรมจวนเจียน
๔. กตัตตกรรม	กรรมที่สักแต่ทำ ^{๑๖}

ส่วนทางหรือประตูที่เป็นทางแสดงออกของกรรมมี ๓ ทางคือ กายกรรม หมายถึง พฤติกรรมทางกาย เป็นสื่อ วจีกรรม หมายถึง พฤติกรรมทางวาจาเป็นสื่อ มโนกรรม หมายถึง พฤติกรรมทางเจตนาเป็นสื่อ จะเห็นว่ากรรมในพุทธศาสนาเป็นได้ทั้งดี-ชั่ว-และกลาง ๆ แต่ไม่มีสัตว์ใดจะพ้นหลักกรรมไปได้ ซึ่งก็มีพื้นฐานจากรากเหง้าแห่งความดี คือ กุศลมูล และรากเหง้าแห่งความชั่วอันมีอกุศลเป็นพื้นฐานดังได้กล่าวมาแล้ว ตามนัยปฏิจสุมุปาบท กรรมทั้งหมด คือ สังขาร เจตนาการตัดสินใจที่จะเป็นบุญหรือบาป แสดงกิริยาออกมาทางกาย วาจา ใจ ผลที่เกิดจากการแสดงกิริยาก็กลายเป็นปฏิริยาสะท้อนกลับมาสร้างคุณภาพจิต ผู้ที่ทำความดีบ่อยๆ คุณภาพจิตจะดีขึ้น ส่วนผู้ทำความชั่วบ่อยๆ คุณภาพจิตก็จะตกต่ำ กรรมทั้งหมดนี้เป็นได้ทั้งฝ่ายดีและไม่ดี กรรมภพในปฏิจสุมุปาบทก็คือชนกรรมในกรรม ๑๒ หากมีปัญหาว่ กรรมมาจากไหนมีรากมูลแต่ไหนก็ตอบว่า มาจาก อวิชชา ตัณหา อุปาทาน นี่เองเป็นต้นตอแห่งกรรม กรรมแม้จะมีพลังควบคุมชีวิตของคนและสัตว์ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าควบคุมเด็ดขาด กรรมมีหน้าที่ควบคุมเช่นนี้อาจกำจัดได้หรือทำลายได้ โดยสร้างกรรมใหม่ขึ้นมาลบล้างกรรมเก่า กรรมจึงไม่ใช่กฎอิสระที่เป็นเอกภาพจากบุคคล แต่เป็นองค์ประกอบชีวิตซึ่งมีบ่อเกิดจากองค์ประกอบอื่นๆ ของชีวิตนั่นเอง ชีวิตคนจะก้าวหน้า หรือถอยหลัง จะบรรลุสุคติหรือทุคติล้วนถูกควบคุมด้วยกรรมของตนเองทั้งสิ้น พระพุทธศาสนาอาศัยหลักกรรมนี้ประการหนึ่งในการจำแนกประเภทของคนดี คนเลว คนชั้นสูงหรือชั้นต่ำ มิใช่กำหนดจากตระกูล ฐานะทางทรัพย์สิน หรือยศบรรดาศักดิ์ ดังพุทธภาษิตที่ว่า“ ภิกษุทั้งหลาย เราเรียกเจตนาตนเอง เป็นกรรม บุคคลตั้งใจแล้วจึงกระทำด้วยกาย วาจา ใจ”“สัตว์ทั้งหลาย มีกรรมเป็นของตัวเอง เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย ทำกรรมอันใดไว้อย่อมได้รับผลกรรมนั้น กรรมย่อม

^{๑๕} ม. ม. ๑๓/๘๘/๖๗.

^{๑๖} ม. ม. ๑๓/๘๘/๖๗.

จำแนกสัตว์ให้เลวทรามและประณีต” “บุคคลหว่านพืชเช่นใด ย่อมได้รับผลเช่นนั้น ผู้ทำดีย่อมได้ดี ผู้ทำชั่วย่อมได้รับชั่ว” “วิชาความรู้ และความประพฤตินั้น ประเสริฐสุดในหมู่มหาและมนุษย์ทั้งหลาย”^{๑๗}

๓.๔ ไตรลักษณ์ : ความจริงชีวิต

สังขารทั้งมีใจครองและไม่มีใจครองล้วนตกอยู่ในลักษณะเสมอกันหมดภายใต้กฎธรรมชาติที่เรียกว่า ไตรลักษณ์ เมื่อสรรพสิ่งทั้งในโลกนี้หรือจักรวาลมีปัจจัยปรุงแต่งหรือไม่มีปัจจัยปรุงแต่งก็ล้วนตกอยู่ในกฎแห่งไตรลักษณ์นี้เสมอ ฉะนั้นจึงเรียกกฎนี้ว่า “ธรรมจิติ” ตั้งอยู่ตามธรรมชาติ “ธรรมนิยาม” “กฎธรรมชาติ”

วิจิตร เกิดวิศิษฐ์ ให้ความหมายว่า “กฎสากล The Universal Law เพราะคำว่า “สากล” กับ “สามัญ” มีความหมายใกล้เคียงกัน มีพุทธพจน์ในธรรมนิยามสูตรตอนหนึ่งว่า “ตถาคตทั้งหลาย จะอุบัติขึ้นหรือไม่ก็ตาม ชาติหนึ่งยังคงอยู่ เป็นธรรมจิติ เป็นธรรมนิยาม ว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา”^{๑๘}

๑. อนิจจตา ความไม่เที่ยง ความไม่คงที่ ความไม่ยั่งยืน ภาวะที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อม และสลายไป และ สิ่งที่ปิดบังอนิจจัง คือ สันตติ การต่อเนื่องทำให้มนุษย์มองไม่เห็นความเปลี่ยนแปลง ลักษณะอนิจจตา

๑. เพราะเกิดและเสื่อม
๒. เพราะแปรปรวน
๓. เพราะเป็นไปชั่วคราว
๔. เพราะตรงกันข้ามหรือแย้งกับความเที่ยง

๒. ทุกขตา ความเป็นทุกข์ ภาวะที่ถูกบีบคั้นด้วย การเกิดขึ้นและสลายตัว ภาวะที่กดคั้น ผืนและขัดแย้งอยู่ในตัว เพราะปัจจัยปรุงแต่งให้มีสภาพเป็นอย่างนั้นเปลี่ยนแปลงไปจะทำให้คงอยู่ในสภาพนั้นไม่ได้ ภาวะที่ไม่สมบูรณ์มีความบกพร่องอยู่ในตัว หรือความพึงพอใจเต็มที่แก่ผู้อยากด้วยตัณหาและก่อให้เกิดทุกข์แก่ผู้เข้าไปยึดด้วยตัณหาอุปาทาน สิ่งทีปิดบังทุกขตา คือ อิริยาบถต่างๆ จึงทำให้มองเห็นตัวทุกข์หรือสภาวะขัดแย้งนี้ไม่ใช่ชัดเจน

^{๑๗} ม. ม. ๑๓/๘๘/๖๗.

^{๑๘} วิจิตร เกิดวิศิษฐ์, ปรัชญาครูทั้งหกในสมัยพุทธกาล, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาภูมิบาล, ๒๕๓๕), หน้า ๔๓.

ลักษณะทุกข์ตา

๑. เพราะเคียดรื้อน
๒. เพราะทนไต่ยาก
๓. เพราะเป็นที่ตั้งแห่งความทนยาก
๔. เพราะแย่งต่อสู้

๓. อนัตตา ความเป็นอนัตตา ความไม่ใช่ตัวตน ความไม่มีตัวตนที่แท้จริงของมันเองสิ่งที่ปิดบัง อนัตตาคือ ฝนสัญญา ความสำคัญว่าเป็นก้อนหรือแห่งจึงหมายถึงเป็นตัวเป็นตน

ลักษณะอนัตตา

๑. เพราะไม่อยู่ในอำนาจ
๒. เพราะเป็นข้าศึกแก่อัตตา
๓. เพราะเป็นช่องว่างเปล่า
๔. เพราะ ไม่มีเจ้าของ^{๑๕}

หลักไตรลักษณ์นี้ เมื่อนำมาพิจารณาชีวิตคนเรา ก็น่าจะช่วยให้เข้าใจธรรมชาติที่แท้จริงของคนเราว่า “คนมีส่วนเสมอกันในบางแง่กับสรรพสิ่งทั้งหลาย คือ อันมีความเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอดำรงอยู่ในภาวะเดิมไม่ได้ และเนื่องจากเกิดขึ้นจากเหตุปัจจัยก็มีอันต้องพบจุดจบเช่นเดียวกับสรรพสิ่งทั้งปวง

๓.๕ ทัศนะของมนุษย์ในพระพุทธศาสนา

จากการศึกษาทัศนะมนุษย์ในพระพุทธศาสนาพบว่า มนุษย์ มาจากภาษาสันสกฤต “มนุษย์” ภาษาบาลีใช้คำว่า มนุสส ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานให้คำนิยามว่าและนอกจากนี้ยังมีความหมายจากคัมภีร์สัททมนิติ ชาติอุปทีปิกา ให้ความหมายศัพท์ไว้ว่า

“มนุโน อปจจ มนุสสโต : ผู้เป็นเหล่ากอของพระมนุซึ่งถือว่ามนุษย์

ยถาลล อตตโน หิต มนุเตติ มนุสโต : ผู้รู้จักประโยชน์ของตนตามกำลังชื่อว่ามนุษย์

มนุสส อสสนนตตา วา มนุสโต : ที่ชื่อว่ามนุษย์เพราะใจสูง

อภิธาน์ปทีปิกาสูจิ ได้วิเคราะห์ศัพท์ไว้ว่า การณการณ มนุญตีตติ แปลว่า ผู้ที่รู้เหตุและมีใจเหตุชื่อว่ามนุษย์^{๑๖}

^{๑๕} พุ. ชา. ๒/๖๕/๑๓๘.

^{๑๖} ที. ม ๑๐/๑๔๓/๑๘๐.

จากการวิเคราะห์ศัพท์ดังกล่าว เราจะพบว่า มนุษย์เป็นสัตว์ชนิดหนึ่งที่มีจิตวิญญาณ มีใจ
 ครอง แตกต่างจากสัตว์ทั่วไป เพราะเป็นสัตว์ที่มีใจสูง เป็นผู้สามารถฝึกได้ สามารถรู้ถึงที่เป็น
 ประโยชน์และโทษ รู้จักดีชั่ว เป็นต้น มนุษย์ในความหมายนี้จึงไม่ใช่แค่รูปร่างภายนอกหรือรูปกาย
 หากมีแต่กายเป็นมนุษย์แต่จิตใจไม่สูงตามไม่ได้มีความหมายเป็นมนุษย์ได้ ดังนั้น ธรรมชาติมนุษย์
 ตามพุทธปรัชญาจะต้องประกอบด้วยใจที่มีความรู้สำนึกตลอดทั้งสามารถฝึกหัดได้ แต่อย่างไรก็ตาม
 มนุษย์ในทัศนะพุทธศาสนาก็เป็นได้แก่ สัตว์ที่สามารถพอจะฝึกได้ หรือเป็นเวไนยสัตว์เท่านั้น หาก
 เป็นสัตว์ประเสริฐตามความเข้าใจแบบปรัชญาตะวันตกไม่ เพราะความประเสริฐหรือไม่ขึ้นอยู่กับ
 การอบรม ฝึกฝน ศึกษา ปฏิบัติในทางที่ถูกต้องตามศีลธรรมไม่ใช่อยู่ที่การมีรูปร่างเป็นมนุษย์เท่านั้น
 หากจะวิเคราะห์ความเป็นมนุษย์หรือมนุษย์ทัศน์ในพุทธปรัชญาแล้ว เราสามารถวิเคราะห์ได้สองแ่ง
 มุม กล่าวคือ ในพุทธปรัชญามองหรือพิจารณาความเป็นจริงในโลกนี้ออกเป็นสองระดับ คือ

๑. ระดับสมมติสังขจะ หมายความว่า พุทธศาสนายอมรับความจริงตามอนุโลมแบบโลก
 บัญญัติ คือ ยอมรับความเป็นจริงว่า เป็นตัวตน คน บุคคล สัตว์ ตนไม้ ฯลฯ เป็นความจริงโดยสมมติ
 หรือความตามโวหาร ซึ่งพุทธปรัชญาถือว่า เป็นเพียงความจริงโดยสมมติโดยมตร่วมกันหรือทำความ
 ตกลงไว้ระหว่างกัน เพื่อจะได้เป็นที่หมายรู้หรือใช้เรียกร่วมกันเพื่อให้สำเร็จประ โยชน์ร่วมกันในชีวิต
 ประจำวันหรือของสังคมเท่านั้น

๒. มนุษย์ระดับปรมัตถสังข หมายถึง ความจริงตามสภาวะธรรม คือเป็นความจริงเพียงกิริยา
 เท่านั้น ไม่มีรูปพรรณสัณฐานใดๆ เป็นเครื่องกำหนด เป็นเพียงกระบวนการธรรมที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่ คับไป
 เป็นการรวมตัวกันเข้าของเหตุปัจจัยและเปลี่ยนไปเพราะเหตุปัจจัยที่เปลี่ยนไป (ปฏิจจนูปบาท) ไม่มี
 ใครสร้างหรือปฐมเหตุที่เป็นต้นตอกำหนดแบบเชิงเดี่ยวหรือสุด โด่งด้านใดด้านหนึ่งโดยเฉพาะ

การพิจารณามนุษย์หรือสรรพสิ่งภายใต้กรอบแนวคิดทั้งสองระดับนี้เป็นแนวคิดที่ครอบคลุม
 แนวคำสอนของพุทธศาสนาทั้งหมดกล่าวคือ ในระดับสมมติสังขยอมรับความมีอยู่จริงในเชิงการอยู่
 ร่วมหรือการบัญญัติศัพท์เพื่อความจำเป็นทางสังคมที่จะต้องใช้สื่อสารหรือเรียกขานกัน ให้เข้าใจตรง
 กันเท่านั้น แต่ในระดับปรมัตถสังข นั้นมุ่งพิจารณาถึงความไม่มีตัวตน ไม่มีตัวตน อันเป็นสาเหตุหลักของ
 ทุกข์ มุ่งพิจารณาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาตนเองเป็นหลักซึ่งก็สอดคล้องกับหลักธรรมหรือสัมพันธ
 กับการบรรลุถึงอุคมคติสูงสุดในพุทธศาสนา

๕.๑ องค์ประกอบมนุษย์ตามนัยเบญจขันธ์

จากการศึกษาองค์ประกอบมนุษย์ตามนัยเบญจขันธ์ของพระพุทธปรัชญา เมื่อวิเคราะห์องค์
 ประกอบมนุษย์ออกเป็น ๕ ประการ คือ

๑) รูป ได้แก่ สิ่งที่เป็นร่างกายทั้งหมด ซึ่งหมายถึงสิ่งที่เป็นสสารและพลังงานพร้อมทั้งคุณสมบัติและพฤติกรรม

๒) เวทนา ได้แก่ ความรู้สึกทางอารมณ์ เช่น สุข ทุกข์ เฉยๆ

๓) สัญญา ได้แก่ ความจำได้หมายรู้ เป็นการกำหนดรู้เครื่องหมายหรือลักษณะการต่างๆ เช่น จำรูป จำเสียง จำกลิ่น จำรส จำสิ่งที่ถูกต้องกายและจำธรรมารมณ์ที่เกิดขึ้นกับใจ

๔) สังขาร ได้แก่ เจตสิกธรรมที่เกิดขึ้นกับจิต แต่งจิตให้ดีให้ชั่วหรือเป็นกลางๆ

๕) วิญญาณ ได้แก่ ความรู้อารมณ์ทางอายตนะภายในหก เป็นความรู้ที่อาศัยอายตนะภายในกับอายตนะภายนอกกระทบ(ผัสสะ)ทำให้เกิดการรับรู้^{๒๑}

๓.๖ มนุษย์ตามนัยคัมภีร์อภิธรรม

ในพระอภิธรรมได้แสดงถึง ธรรมชาติที่จริงแท้ (ซึ่งมีคำเรียกในภาษาธรรมว่าปรมัตถธรรม) ว่า มี ๔ ประการ คือ จิต เจตสิก รูป นิพพาน^{๒๒}

ธรรมชาติที่จริงแท้หรือปรมัตถธรรมทั้ง ๔ นี้ โดยสภาวะธรรมแล้ว ทรงไว้เพียงกิริยาเท่านั้นไม่มีรูปพรรณสัณฐานใดๆ เป็นกำหนด เป็นสิ่งที่อาศัยปัจจัยเกิดขึ้นแล้วดับไป การเกิดขึ้นการดำรงอยู่และการดับไปล้วนเป็นไปตามอำนาจของเหตุปัจจัย โดยลำพังมันเองไม่สามารถเกิดขึ้นได้

ตามนัยแห่งปรมัตถธรรมในพระอภิธรรมนี้ มนุษย์เป็นธรรมชาติอย่างหนึ่ง ประกอบขึ้นจากปรมัตถธรรม ๓ ประการ คือ จิต เจตสิก และรูป ทั้ง ๓ ประการนี้เป็นสังขารธรรม ส่วนปรมัตถธรรมคือนิพพานนั้นเป็นอสังขารธรรมเป็นธรรมชาติที่ไม่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง เป็น ธรรมชาติที่ดับทุกข์ได้โดยสิ้นเชิง ไม่มีการเกิดใหม่และไม่มีการแตกดับเหมือนสังขารธรรม

จิต เป็นธรรมชาติอย่างหนึ่ง มีสภาวะรู้อารมณ์เป็นลักษณะ คือรู้ว่าเห็น รู้ว่าได้ยิน รู้ว่าได้กลิ่น รู้ว่าได้รส รู้ว่าได้ถูกต้อง และรู้ในธรรมารมณ์ จิตโดยสังเขป มีจำนวน ๘๘ ดวง และโดย พิศดาร มี ๑๒๑ ดวง

เจตสิก คือสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นกับจิตและประกอบเข้ากับจิตเป็นลักษณะ เจตสิกเกิดพร้อมกับจิต ดับพร้อมกับจิต มีอารมณ์อย่างเดียวกับจิตและอาศัยวัตถุเดียวกับจิต เช่น ความอยากได้ ความโกรธ ความตระหนี่ ความทุกข์ ความรัก ความเมตตาและความสุข เป็นต้นว่าโดยจำนวนเจตสิกมี ๕๒ ชนิด

รูป เป็นสภาวะธรรมที่แตกดับหรือผันแปรไป เป็นธรรมชาติที่ไม่รู้อารมณ์ รูปมีชนิดต่าง ๆ เช่น รูปที่จิตรู้ได้ทางตา เสียงเป็นรูปที่จิตรู้ได้ทางหู กลิ่นเป็นรูปที่จิตรู้ได้ทางจมูก รสเป็นรูปที่จิตรู้ได้

^{๒๑} อภิ. ศ. ๓๔/๕๔๒/๓๕๕.

^{๒๒} อภิ. ศ. ๓๔/๕๔๒/๓๕๕.

ทางกลิ่น เย็นร้อนอ่อนแข็ง เป็นต้น เป็นรูปที่จิตรู้ได้ทางกาย รูปอื่น ๆ ที่จิตไม่อาจรู้ได้ทางตา หู จมูก ลิ้น และกายเป็นรูปที่จิตรู้ได้ทางใจ รูปมี ๒๘ ชนิด โดยแบ่งเป็น มหาภูตรูป ๔ และอุปาทายรูป ๒๔

ตามนัยพระอภิธรรมนั้น กล่าวว่า มนุษย์เป็นธรรมชาติอย่างหนึ่งที่ประกอบขึ้นด้วยเหตุปัจจัย ประดุจดังจิต เจตสิก และรูป ดังนั้นธรรมชาติที่เรียกว่ามนุษย์นี้ โดยสภาวะธรรมแล้วจึงไม่ใช่คนหรือสัตว์ ไม่ใช่ตัวตน เรา เขา แต่เป็นธรรมชาติที่เป็นปรมาณธรรม ซึ่งเป็นรูปธรรมและนามธรรมล้วน ๆ เช่น การเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การลิ้มรส การถูกต้องสัมผัส และการนึกคิด ธรรมชาติที่เป็นนามธรรมเหล่านี้เกิดขึ้นเพราะการกระทบกันระหว่างธรรมชาติที่เป็นรูปธรรมคืออายตนะภายในกับ ธรรมชาติที่เป็นรูปธรรมคือ อายตนะนอก สภาวะธรรมเหล่านี้เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป หาได้ตั้งอยู่อย่างเที่ยงแท้ถาวรไม่

ธรรมชาติที่เป็นนามธรรมเกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัยมาประจวบกันระหว่างธรรมชาติที่เป็นรูปธรรม ซึ่งอาจเขียนรูปเพื่อให้เห็นได้ง่าย ดังนี้

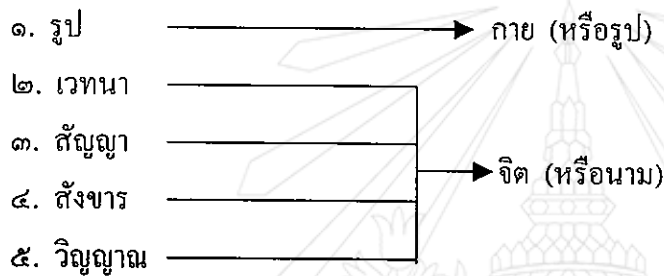
ธรรมชาติที่เป็นรูปธรรม (อายตนะภายใน)	กระทบกัน	ธรรมชาติที่เป็นรูปธรรม (อายตนะภายนอก)	ทำให้	ธรรมชาติที่เป็นนามธรรม (วิญญาน)
ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ		รูป เสียง กลิ่น รส สิ่งที่ต้องกาย ธรรมารมณ์		การเห็น การได้ยินเสียง การรู้กลิ่น การรู้รส การถูกร้องสัมผัส การนึกคิด

ดังนั้นในทัศนะของพุทธปรัชญาถือว่า “ตามความจริงในขั้นปรมาณสังแล้ว ธรรมชาติที่เรียกว่า มนุษย์เป็นเพียงกระแสหรือกระบวนการที่เกิดขึ้น เป็นไปตามธรรมชาติของเหตุปัจจัยโดยตลอด เวลา ที่ไปเข้าใจเอวามนุษย์ คน สัตว์ เป็นเรา เป็นเขา เป็นของเราหรือเป็นของเขา เป็นต้นนั้น เป็นเพราะไม่เข้าใจสภาวะธรรมนั้นตามความเป็นจริง จึงเกิดความหลงผิดยึดถือเอาว่าเป็นคน เป็นสัตว์ เป็นเรา เป็นเขา หรือเป็นนั่นเป็นนี่ ตัวผู้เห็นก็หลงผิดคิดว่าเป็นเราเห็นหรือเขาเห็น เมื่อได้ยิน เมื่อได้กลิ่น เมื่อถูกต้องสัมผัส เมื่อนึกคิด ก็หลงยึดธรรมชาตินั้นๆ เป็นนั่นเป็นนี่ขึ้นมา ความจริงแล้วการเห็นหรือการได้ยิน เป็นต้นนั้น เป็นธรรมชาติอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย คือตากระทบรูป หูกระทบ

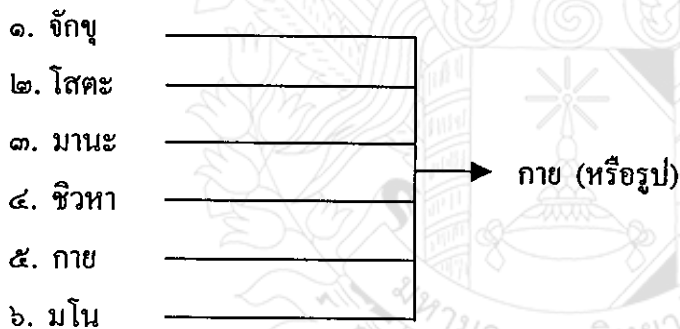
เสียง เป็นต้น โดยสภาวะของมันแล้ว มันเป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นแล้วดับไป วนเวียนสืบทอดกันอยู่อย่างนั้นหาได้ตั้งอยู่อย่างเที่ยงแท้ถาวรไม่”^{๒๓}

การวิเคราะห์มนุษย์ตามนัยต่าง ๆ ตามที่กล่าวมาแล้วนั้น แม้จะกล่าวถึงองค์ประกอบของมนุษย์เป็น ๓ บ้าง เป็น ๕ บ้าง เป็น ๖ บ้าง หรือมากกว่า ๖ บ้างก็ตาม แต่เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว ก็เป็น ๒ ประการคือ กายกับจิตหรือรูปกับนาม การที่วิเคราะห์องค์ประกอบของมนุษย์มากขึ้นก็เพราะแบ่งหน่วยย่อยของกายหรือจิตเพิ่มขึ้นเท่านั้นเอง ตามนัยต่าง ๆ ที่กล่าวมาอาจย่อลงเป็นกายกับจิต หรือรูปกับนามได้ ดังนี้

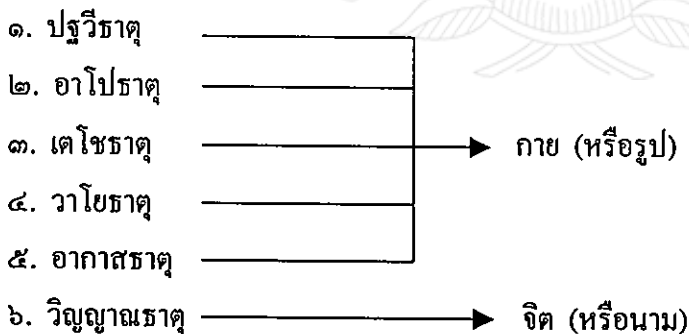
ขั้นที่ ๕

อายตนะภายใน ๖

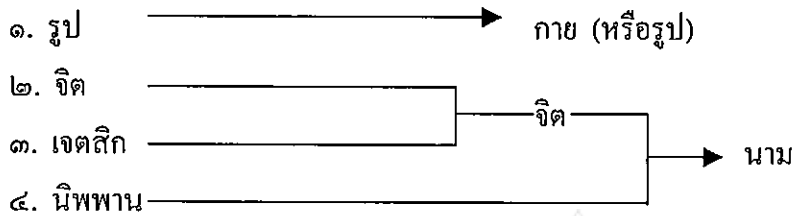

ธาตุ ๖

^{๒๓} พุ. มหา. ๒๕/๑๓๑/๕๘

ปรหมัตถธรรม ๔

จิต เจตสิกและนิพพานเป็นนามธรรม แต่ต่างกันว่า จิตและเจตสิกเป็นนามธรรมที่รู้อารมณ์ ส่วนนิพพานเป็นนามธรรมที่ไม่รู้อารมณ์ในอภิธรรมได้แสดงธรรมชาติที่แท้จริงหรือที่เรียกว่า ปรหมัตถธรรม ไว้เพียง ๔ ประการ คือ

๑. จิต เป็นธรรมชาติที่มีอยู่ในมนุษย์อย่างหนึ่ง มีสภาวะรู้อารมณ์เป็นลักษณะ คือรู้ว่าเห็น ได้ยิน ได้กลิ่น รู้รส รู้ได้ว่าถูกต้อง (ผัสสะ) รู้อารมณ์ ซึ่งจิตนี้ว่าโดยสังเขป มีจำนวน ๘๕ ดวง และโดยพิศดารมี ๑๒๑ ดวง โดยพิศดาร มี ๒๑๒ ดวง

๒. เจตสิก คือ สภาวะธรรมที่เกิดขึ้นกับจิต ดับพร้อมกับ มีอารมณ์เดียวกันกับจิตและอาศัยวัตถุเดียวกันกับจิต มีทั้ง ๕๒ ชนิด

๓. รูป คือ เป็นสภาวะธรรมที่แตกดับหรือผันไป เป็นธรรมชาติที่ไม่รู้อารมณ์ รูปมีทั้งหมด ๒๘ ชนิด โดยแบ่งเป็น มหาภูตรูป ๔ และอุปาหารรูป ๒๔

๔. นิพพาน เป็นอสังขตธรรมไม่มีปัจจัยใดๆ ปรุงแต่ง เป็นสิ่งมีอยู่จริง เป็นสภาวะธรรมขั้นสูงสุดเป็นเป้าหมายสูงสุดของพุทธปรัชญา

ตามนัยแห่งพระอภิธรรม มนุษย์เป็นเพียงธรรมชาติอย่างหนึ่งประกอบจากปรหมัตถธรรม ๓ ประการ คือ จิต เจตสิก และรูป ซึ่งทั้ง ๓ ประการนี้ เป็นสังขตธรรม ส่วนข้อสุดท้ายคือนิพพานนั้น เป็นอสังขตธรรม เป็นธรรมชาติที่ไม่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง เป็นธรรมชาติที่ดับทุกข์ได้โดยสิ้นเชิง ไม่มีการเกิดใหม่ไม่มีการแตกดับ

นัยแห่งพระอภิธรรม นั้นถือว่า มนุษย์เป็นธรรมชาติอย่างหนึ่งที่ประกอบขึ้นด้วยเหตุปัจจัย ปรุงแต่งคือ จิต เจตสิก และรูป ดังนั้น ธรรมชาติที่เรียกว่ามนุษย์นี้ โดยสภาวะธรรมแล้วจึงไม่ใช่คน หรือสัตว์ ไม่ใช่ตัวตน เรา เขา แต่เป็นปรหมัตถธรรม เป็นรูปธรรมและนามธรรมล้วนๆ เป็นเพียงการประกอบกันเข้าปัจจัยต่างๆ เท่านั้นซึ่งสภาวะเช่นนี้เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป หาได้ตั้งอยู่อย่างเที่ยงแท้ถาวรไม่ เมื่อก้าวตามความจริงในขั้นปรหมัตถสังแล้ว ธรรมชาติที่เรียกว่า มนุษย์เป็นเพียงกระบวนการการเกิดขึ้น เป็นไปตามธรรมชาติของเหตุปัจจัยตลอดเวลา ที่เข้าใจว่าเป็นมนุษย์ คน สัตว์ เป็นเรา เขา ท่าน เธอ นั้น เป็นเพียงการเห็นแบบผิด ยิ่งหากไม่เข้าใจแล้วเกิดการยึดมั่นถือมั่นก็กลายเป็นการยึดอัตตาถือ

เป็นจริงเป็นแท้กลายเป็นตัวทุกข์หรือวิชานันเอง แท้ที่จริงแล้วเราจะเห็นว่า มนุษย์เป็นกระบวนการของธาตุ ๔ คือมหาภูตรูป ๔

ธรรมชาติของกาย

ในส่วนที่เป็นองค์ประกอบพื้นฐาน ๒ อย่างของมนุษย์ คือ กายและจิตนั้น พุทธปรัชญาถือว่า กายเป็นรูปธรรม เป็นสสารไม่รู้อารมณ์ คือไม่รู้รูป ไม่รู้เสียง ไม่รู้กลิ่น ไม่รู้รส ไม่รู้สิ่งที่มาถูกต้องกาย และไม่รู้สิ่งที่นึกคิดทางใจ(ธรรมารมณ์) มีธรรมชาติเป็นกลาง ๆ ไม่ดีไม่ชั่ว ส่วนจิตเป็นนามธรรม เป็นธรรมชาติที่รู้อารมณ์ คือรู้รูป รู้เสียง รู้กลิ่น รู้รส รู้สิ่งที่มาถูกต้องกายและรู้สิ่งที่นึกคิดทางใจ พุทธปรัชญาถือว่าความดี ความชั่วเป็นธรรมที่สัมปยุตกับจิต จิตทำกรรมดีชั่วด้วยตัวมันเอง (มโนกรรม) และอาศัยกายเป็นเครื่องมือหรือเป็นทางในการกระทำกรรม (กายกรรม และวจีกรรม)

ความหมายของกายตามรูปวิเคราะห์ศัพท์และคำนิยาม

ตามรูปวิเคราะห์ศัพท์ ทางนิรุกติศาสตร์พุทธปรัชญาได้วิเคราะห์ความหมายของคำว่า “กาย” ดังนี้

“กวจิตานํ เกสาทินํ อาโยติ กาโย” ส่วนในอภิธรรมัตถวิภาวินิยา ได้ตั้งรูปวิเคราะห์อีกแบบหนึ่งว่า “รูปปติ สีตาทิหิ วิการมาปชชติ รูป ย ทมมชาติ ฯ ยอนติ เอตถาคิ อาโย เกลาทโย เอตถ สรีเร ยอนติ ปวคตณติ คสุมา อิท สรีเร อาโยฯ กวจิตานํ เกสาทินํ อุปลคิตเทโสกาโย รูปเมว กาโย รูปกาโยฯ แปลว่า ธรรมชาติใด ย่อมสลายไปคือยอมถึงความแปรผันด้วยปัจจัยที่เป็นมาซึ่งมีความเย็น (ความร้อน) เป็นต้น เหตุนั้น ธรรมชาตินั้นชื่อว่า รูป อวัยวะทั้งหลายมีผม เป็นต้น ย่อมเป็นไปในรูปนั้น เหตุนั้นรูปนั้นชื่อว่าอายะ อวัยวะทั้งหลายมีผม เป็นต้นยอมเป็นไปในสรีระนี้ เหตุนั้นสรีระนี้ชื่อว่า อายะ อวัยวะทั้งหลายมีผม เป็นต้นยอมเป็นไปในสรีระนี้ เหตุนั้นสรีระนี้ชื่อว่าอายะ ประเทศที่เป็นที่เกิดแห่งอวัยวะทั้งหลายมีผม เป็นต้นอันน่าเกลียด ชื่อว่า กาย กายคือรูปนั่นเอง ชื่อว่า รูปกาย”^{๒๔}

แปลว่า : รูปใดเป็นที่ประชุมเข้าด้วยกันของส่วนต่างๆ มีผมเป็นคั่นอันน่าเกลียดเหตุนี้ รูปนั้น ชื่อว่า กาย นอกจากนี้แล้ว ในพุทธปรัชญายังให้คำนิยามคำว่ากายไว้เป็นนัยต่าง ๆ ดังนี้

“อาการอันอาศัยกระดูก อาศัยเอ็น อาศัยเนื้อ อาศัยหนังห่อหุ้มตั้งอยู่ช้อยู่กาย ที่ชื่อว่ากาย เพราะเป็นที่เกิดแห่งทุกข์ เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนดเพิลิตเพลิน เป็นที่ตั้งแต่โรคภัยไข้เจ็บ เป็นที่

^{๒๔} ส. สฟา. ๑๘/๒๑/๒๔.

ปรากฏแห่งขราและมรณะ มหาสูตร ๔ คือ ปฐวี อาโป เตโช และวาโย ชื่อว่า รูป เพราะเป็น
 ธรรมชาติสลายไป เพราะเป็นปัจจัยอันเป็นมาศึกมีความร้อน เป็นต้น มีความแข็ง ความเหลว ความ
 แดกแยก และความเคลื่อนไหวเป็นสภาพ”^{๒๕}

ส่วนในวิสุทธิมรรค กล่าวว่า กายนี้เป็นที่รวมแห่งส่วนต่างๆ (โกฏฐาส) ของกายประกอบ
 ด้วยส่วนต่าง ๆ ๔๒ ส่วน โดยแบ่งเป็นปฐวีธาตุ ๒๐ ส่วน อาโปธาตุ ๑๒ ส่วน เตโชธาตุ ๔ ส่วน และ
 วาโยธาตุ ๖ ส่วน มีผม ขน เล็บ เป็นต้น และชื่อน่าเกลียดเพราะกายนี้นับตัวแต่พื้นเท่าขึ้นไปและ
 แต่ปลายผมลงมา มีหนังหุ้มโดยรอบ เต็มไปด้วยของไม่สะอาดมีประการต่างๆ และเป็นที่เกิดของโรค
 นานาชนิด มีโรคหู โรคตาและโรคปาก เป็นต้น

ในอายุตนะนิเทศ อธิบายว่า “กายนี้เป็นที่มาหรือเป็นแดนเกิดแห่งบาปกรรมมีกามราคะ
 เป็นต้น เพราะบาปกรรมทั้งหลายเกิดขึ้นเพราะมีกายเป็นแดนเกิด”^{๒๖}

ในพุทธปรัชญา ได้ใช้คำว่ากายในความหมายต่าง ๆ หลายประการ โดยสรุปแล้ว มีนำไปใช้
 ในความหมาย ๔ ประการ ดังนี้

๑. ปสาทกายหรือปสาทรูป หมายถึง กายหรือรูปส่วนที่มีความละเอียดจนสามารถรับอารมณ์
 ที่มากระทบได้มีอยู่ ๕ ชนิด คือ

๑) จักขุปสาท (ตา) หมายถึง ส่วนของกายที่ทำหน้าที่รับรู้รูปหรือสี

๒) โสตปสาท (หู) หมายถึง ส่วนของกายที่ทำหน้าที่รับรู้เสียง

๓) มานปสาท (จมูก) หมายถึง ส่วนของกายที่ทำหน้าที่รับรู้กลิ่น

๔) ชิวหาปสาท (ลิ้น) หมายถึง ส่วนของกายที่ทำหน้าที่รับรู้รส

๕) กายปสาท (กาย) หมายถึง กายทุกส่วนที่เหลือ (ยกเว้นกายส่วนที่ทำหน้าที่รู้
 รูป-เสียง-กลิ่น-รส) ทำหน้าที่รับรู้ เย็น ร้อน อ่อน แข็ง เจ็บปวด เป็นต้น

๒. รูปกาย หมายถึง กายที่เป็นรูปธรรมทั้งหมด หรือสิ่งทั้งหลายที่เป็นสสารและพลังงาน

๓. นามกาย หมายถึง สิ่งที่เป็นนามธรรมทั้งหลาย มีจิต เจตสิก เวทนา สัญญา เป็นต้น
 ในความหมายนี้ไม่ได้หมายถึงสิ่งที่เป็นสสารและพลังงาน

๔. บัญญัติกาย หมายถึง ความเป็นกลุ่ม หมวดหมู่ หรือกอง เช่น อัสสกาย กองม้าหัตถิ
 กาย กองช้าง พลนิกาย กลุ่มคนเดินเท้า เป็นต้น

^{๒๕} พระธรรมบาลาจารย์ , พระคัมภีร์สังขสัจจะ , แปลโดย แยม ประพัฒน์ทอง , (พระนคร
 : สำนักพิมพ์รัชการมฤการพิมพ์, ๒๕๐๙), หน้า ๓.

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕.

องค์ประกอบของกาย

จากการศึกษาในพุทธปรัชญา ถือว่า ถ้ากล่าวตามนัยปรมัตถสังจะแล้ว มนุษย์ คน หรือตัวคนแท้ๆ ไม่มีแต่มนุษย์ คน หรือตัวคนเป็นเพียงผลรวมส่วนประกอบต่าง ๆ เช่น ชั้น ๕ หรืออายตนะภายใน ๖ หรือ ธาตุ ๖ หรือกายและจิต เป็นต้น และส่วนประกอบต่าง ๆ ดังกล่าวก็เป็นผลรวมของส่วนประกอบย่อยอื่นต่อๆ ไป กายก็เช่นเดียวกัน เกิดจากการรวมกันเข้าของส่วนประกอบต่าง ๆ ถ้าส่วนประกอบต่างๆ ถูกแยกออกไป ความเป็นกายก็ไม่มี เหมือนคำว่า “ รถ ” เมื่อส่วนประกอบต่าง ๆ ถูกนำมาประกอบกันเข้าตามแบบที่กำหนดคักบัญญัติเรียกว่า รถ ถ้าแยกส่วนประกอบต่าง ๆ ออกจากกันแล้ว ก็ไม่อาจหาตัวคนที่แท้จริงของรถได้ มีแต่ส่วนประกอบต่างๆ และส่วนประกอบต่าง ๆ เหล่านั้น ต่างก็มีชื่อเรียกจำเพาะแต่ละอย่างแล้ว ดังนั้นคำว่า กาย หรือ รถ มิได้มีอยู่อย่างต่างหากจากส่วนประกอบเหล่านั้น เป็นสิ่งที่อยู่ในฐานะเพียงเป็นผลที่สืบเนื่องมาจากการรวมตัวกันเข้าของส่วนประกอบทั้งหลาย ความมีอยู่จริงของคำว่า “ กาย ” และ “ รถ ” จึงมีอยู่ตามแง่ของสมบัติบัญญัติเท่านั้น แต่มิได้มีอยู่จริงตามแง่ของปรมัตถบัญญัติไม่

พุทธปรัชญามีทัศนะ (ในแง่อภิปรัชญา) ว่า “สิ่งทั้งหลายทั้งปวง (ยกเว้นนิพพาน) ล้วนเป็นสังขตธรรมหรือสังขารธรรม (สังขารมี ๒ คือ อุปาทินนสังขาร สังขารที่มีใจครอง และอนุปาทินนสังขาร สังขาร) ที่ไม่มีใจครองสังขตธรรมหรือสังขารธรรมเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเพราะมีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง ดังนั้นสิ่งทั้งหลายในโลกนี้หรือในจักรวาลแม้มีอยู่มากมายสุดจะคณาก็ตาม แต่ก็มีความเป็นจริงเหมือนกันในแง่ที่ว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวงมีเหตุปัจจัยเป็นแดนเกิด ไม่ได้เกิดตามลำพังด้วยตัวมันเองหรือเกิดขึ้นเพราะการสร้างหรือบันดาลให้เกิดโดยสิ่งเหนือธรรมชาติ พุทธปรัชญาถือว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวง เกิดขึ้นจากเหตุปัจจัยปรุงแต่ง เปลี่ยนแปลงไปก็เพราะเหตุปัจจัย และแตกสลายทำลายไป ก็เพราะเหตุปัจจัย ไม่ได้ขึ้นอยู่กับความต้องการของบุคคลที่ต้องการจะให้มันเป็นหรือจากอำนาจของสิ่งเหนือธรรมชาติหรือมันเป็นไปเองอย่างบังเอิญ อนึ่ง ถ้าจะสืบสาวถึงที่มาของเหตุปัจจัยของ สิ่งทั้งหลายต่อไป อาจสรุปลงได้เป็นคำตอบเดียวคือกรรมหรือกฎแห่งกรรม”^{๒๖}

พุทธปรัชญาได้วิเคราะห์องค์ประกอบของกายไว้เป็นหลายนัย นัยที่ได้แสดงองค์ประกอบของกายอย่างหยาบที่สุด คือการแบ่งตามนัย ของธาตุ ๔ ซึ่งมีดังนี้

- ๑) ปฐวีธาตุ ธาตุดิน
- ๒) อาโปธาตุ ธาตุน้ำ
- ๓) เตโชธาตุ ธาตุไฟ
- ๔) วาโยธาตุ ธาตุลม

^{๒๖} คณะกรรมการแผนกตำรามหาวิทยาลัย, พระสัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค ๑, ยมกวรรควรรณา, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๗), หน้า ๑๒๔.

ในธาตุ ๖ นั้น “ได้เพิ่มธาตุที่เป็นองค์ประกอบของกายอีก ๑ จากธาตุ ๕ อย่าง ดังนี้ ๑. ปฐวีธาตุ ๒. อาโปธาตุ ๓. เตโชธาตุ ๔. วาโยธาตุ ๕. อากาศธาตุ คือ ธาตุที่เป็นช่องว่าง (ส่วนธาตุที่ ๖ เป็นวิญญานธาตุซึ่งเป็นจิต)”^{๒๔}

ในวิสุทธิมรรค ได้พูดถึงคำว่าธาตุในความหมายว่า “สิ่งที่ไม่มีชีวิต หรือสภาวะที่นิรชีพ ” สภาวะที่นิรชีพในที่นี้หมายถึงสิ่งที่ไม่มีชีวิตโดยทั่วไป รวมทั้งส่วนที่เป็นร่างกายของสิ่งที่มีชีวิตด้วย นอกจากนี้แล้ว พุทธปรัชญาได้กล่าวถึงเหตุปัจจัยที่ทำให้กายเกิดขึ้นไว้หลายนัย มีทั้งนัยที่มองกันอย่างกว้าง ๆ และนัยที่กล่าวไว้ในรูปที่วิเคราะห์ให้เห็นความจริงที่ลึกซึ้งเข้าใจ คำสอนดังกล่าวนี้ คือคำสอนเรื่อง วัฏฏะ ๓ , ปฏิจสมุปบาท และสมุฏฐาน ๔ ในพระอภิธรรม เป็นต้น วัฏฏะ ๓ ได้แก่ ๑) กิเลส (กิเลสวัฏฏ์) ๒) กรรม (กัมมวัฏฏ์) ๓) วิบาก (วิบากวัฏฏ์)”^{๒๕}

คำสอนของพุทธปรัชญาเกี่ยวกับวัฏฏะ ๓ นี้ เป็นการมองมนุษย์หรือชีวิตในรูปของวงจรหรือวงกลม การเกิดขึ้น การเปลี่ยนแปลงจนถึงการดำเนินไปสู่ความแตกดับของชีวิตต่างก็หมุนไปตามวงจรนี้ เมื่อตกอยู่ในวงจรมันแล้วชีวิตก็จะถูกพลังของมันผลักดันให้เกิดดับเป็นไปติดต่อกันไปอย่างไม่รู้จักจบ วัฏฏะ ๓ นี้ อาจพูดในรูปที่เป็นเหตุและผลของกันและกันได้ดังนี้ เพราะมีกิเลส จึงมีกรรม เพราะมีกรรมจึงมีวิบาก เพราะมีวิบาก จึงมีกิเลส ซึ่งจักรแห่งชีวิตของปุถุชน กล่าวได้ว่าเป็นชีวิตที่ต้องมีกิเลสไม่อาจอยู่เหนือกิเลสหรืออย่างปราศจากกิเลสโดยสิ้นเชิงได้ เมื่อมีกิเลส ก็ทำให้มีกรรมคือการกระทำหรือการดำเนินชีวิตในรูปแบบต่างๆ การกระทำหรือดำเนินชีวิตในรูปแบบต่างๆ นั้น ก่อให้ผลที่สัมพันธ์ต่อการกระทำนั้น เช่นการมีครอบครัว มีพ่อแม่ สามเณร-ภรรยา ลูกหลาน สัตว์เลี้ยง เงินทองข้าวของต่างๆ เมื่อมีสิ่งเหล่านี้ ก็ทำให้เกิดกิเลสใหม่ต่อไปอีก เช่น ความรัก ความหวงแหน ความต้องการ ประารถนา การรักษา ความหลงและความเข้าไปยึดติดในสิ่งเหล่านั้น ซึ่งก่อให้เกิดกรรมหรือการกระทำใหม่ต่างๆ กันไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด หรือถ้ามองแบบกว้างๆ คือเมื่อมีกิเลสเป็นเหตุให้เกิดการกระทำกรรม กรรมที่นำไปมีทั้งดีและชั่ว กรรมดีก็เป็นเหตุปัจจัยส่งผลให้เกิดในภพภูมิที่ดี

การเกิดของสัตว์ที่เกิดในภพภูมิต่าง ๆ นั้น ไม่เหมือนกันพุทธปรัชญาพูดถึงกำเนิดของสัตว์นั้น มี ๔ แบบ เรียกว่า โยนิ ๔ คือ

- ๑) ชลาพุชะ เกิดในครรภ์
- ๒) อัญหชะ เกิดในไข่

^{๒๔} ที. ปฎิ. ๑๑/๓๑๕/๒๕๑.

^{๒๕} สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ธรรมวิภาคปริเฉทที่ ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๒๒), หน้า ๒๕.

๓) ลังเสทชะเกิดในถ้ำไคล

๔) โอปปาติกะ เกิดแบบปรากฏขึ้นหรือผุดขึ้น

กำหนดของมนุษย์เป็นการเกิดแบบชลาพุชะ คือ เกิดในครรภ์ต้องอาศัย บิดา มารดา กายของมนุษย์ จึงเป็นกายที่มีคุณสมบัติทางสสารมีอาหารเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงต่างจากกายของเทวดาซึ่งเป็นกายทิพย์ ไม่มีสภาพเช่นกายของมนุษย์ว่าต้องมีการประชุมพร้อมแห่งเหตุ ๓ ประการ คือ

๑) การอยู่ร่วมกันของมารดาบิดา

๒) มารดามีฤ็

๓) สัตว์ลึงถือปฏิสนธิหรือมีปฏิสนธิวิญญาน^{๑๑}

ส่วนกรรม-คือชั่วส่งผลให้เกิดในภพภูมิที่ดีหรือไม่ดี แม้จะเกิดในภพภูมิเหล่านั้น เมื่อยังมีกิเลสอยู่ก็เป็นเหตุให้มีการกระทำความกรรม (ที่อนุรูปกับภพภูมินั้น ๆ) เมื่อสิ้นชีวิตจากภพภูมินั้น ก็จะไปเกิดในภพภูมิใหม่ตามเหตุปัจจัยคือกรรมที่ตนทำไว้เมื่อยังไม่ตัดกิเลสหรือทำลายข้อต่อใดข้อต่อหนึ่งได้ ชีวิตมนุษย์ก็จะหมุนไปในรูปของวัฏจักรของกิเลส กรรม และวิบากต่อไปอย่างไม่มีจุดจบในปฏิสัมภิทามรรค ได้กล่าววว่า

“เหตุปัจจัยทำให้เกิดกาย (หรือรูป) นั้น มี ๕ ประการ คือ มิววิชา คัณหา อุปาทาน กรรม และ อาหาร ในเหตุปัจจัย ๕ ประการนี้ ๔ ประการแรกคือมิววิชา คัณหาอุปาทานและกรรม เป็นเหตุปัจจัยที่เป็นตัวการทำให้เกิดโดยตรง ส่วนประการสุดท้ายคืออาหาร เป็นเหตุปัจจัยที่เป็นตัวอุคหนุน ท่านอุปมาว่า มิววิชา คัณหา อุปาทานและกรรม (ซึ่งเป็นตัวการให้เกิด) นั้นเป็นเสมือนยางในพีช อาหาร (ซึ่งเป็นตัวอุคหนุนนั้น) เป็นเสมือนรสในแผ่นดิน พีชจะเกิดขึ้นต้องอาศัยทั้ง ๒ อย่าง ทั้งอย่างในเมล็ดพีชและรสในแผ่นดินเช่นเดียวกันกับการเกิดขึ้นของกายต้องอาศัย มิววิชา คัณหา อุปาทาน กรรม ซึ่งเป็นตัวการให้เกิดและอาหารที่เป็นตัวอุคหนุน เลี้ยงดูรักษา ทั้งสองอย่างจะต้องเป็นไปด้วยกันหนุนหรือให้กรรมอาศัย”^{๑๑}

ถ้าพิจารณาจากการประชุมพร้อมขององค์ประกอบ ๓ อย่าง ที่ทำให้กายเกิดขึ้นนั้น จะเห็นได้ว่า มิววิชา คัณหา อุปาทาน กรรม สงเคราะห์เข้าในข้อที่ ๓ คือ คันธัพโพหรือปฏิสนธิจิต ซึ่งจิตจะไปเกิดด้วยกำลังกรรม กำลังกรรมเป็นอย่างไรมีมากน้อยแค่ไหนขึ้นอยู่กับมิววิชา คัณหา อุปาทานเป็นตัวกำลังหนุน จะเห็นว่าเหตุปัจจัยในชั้นนี้เป็นเหตุปัจจัยที่เป็นเหตุและผลทางศีลธรรม เป็นชั้นของจิตชั้นของเจตจำนง ชั้นของเจตสิกหรือเป็นชั้นของพื้นฐานของจิตที่เป็นกุศลหรืออกุศล เป็นต้น ส่วน

^{๑๑} สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ธรรมวิภาคปริเฉทที่ ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๒๒), หน้า ๒๕.

^{๑๑} บ. ปฏิ. ๑๑/๑๐๖/๕๓.

เหตุปัจจัยคืออาหารที่เป็นตัวอุคหนุนเลี้ยงดูรักษานั้นเป็นเหตุปัจจัยที่เป็นเหตุและผลในธรรมชาติ เหตุปัจจัยในชั้นที่เป็นอาหารนี้ สงเคราะห์เข้าในข้อ ๑ และข้อ ๒ คือ บิคามารดาอยู่ร่วมกันและมารดามีระดู พุทธปรัชญาได้มีทัศนะว่า ตอนที่ปฏิสนธิวิญญูณเกิดขึ้นครั้งแรกที่เดิวนั้น กายปรากฏขึ้นเป็นตัวตนเป็นรูปร่างปรากฏชัดขึ้นทันที แต่เป็นภาวะที่เล็กละเอียดมาก ต่อจากนั้นก็อาศัยอาหารที่ได้รับจากมารดาพัฒนาเรื่อย ๆ เป็นขั้นตอน จนกระทั่งเป็นรูปกายมนุษย์ในครรภ์มารดาโดยใช้เวลาประมาณ ๑๐ เดือน ขั้นตอนของการพัฒนากายนั้น พุทธปรัชญาได้แสดงขั้นตอนที่สำคัญ ๆ ตั้งแต่เริ่มปฏิสนธิจนถึงเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์นั้น มี ๕ ขั้นดังนี้

- ขั้นที่ ๑ เป็นกลละ
- ขั้นที่ ๒ เป็นอัมพุทะ
- ขั้นที่ ๓ เป็นเปลี
- ขั้นที่ ๔ เป็นฉนะ
- ขั้นที่ ๕ เป็นปญฺจสาขา^{๑๒}

ต่อจากขั้นที่ ๕ เป็นขั้นที่กายพัฒนาต่อมาจนกระทั่งเป็นมนุษย์มีอาการ ๓๒ ครบสมบูรณ์ ขั้นที่ ๑ ถึงขั้นที่ ๔ นั้น แต่ละขั้นใช้เวลาพัฒนาอยู่ ๗ วัน และตอนที่เป็นกลละซึ่งเป็นจุดเริ่มแรกนั้นมีขนาดเล็กละเอียดมาก และท่านได้อุปมาไว้ว่ามีขนาดเท่ากับหยาดน้ำค้างที่ติดเหลืออยู่ที่ปลายขนแกะ ชนิดละเอียดที่คนได้ทำการสลัดไปแล้วถึง ๗ ครั้ง

จากการวิเคราะห์ในขั้นนี้จะเห็นว่า อวิชชา ตัณหา อุปทาน กรรมเป็นเหตุปัจจัยที่เป็นอดีตที่ทำให้เกิดกาย เป็นเหตุปัจจัยที่มองลึกถึงขั้นในสุด ส่วนอาหารเป็นเหตุปัจจัยชั้นนอกเป็นเหตุปัจจัยปัจจุบันที่เป็นตัวการค้ำจุนอุคหนุนให้กายอาศัยตั้งอยู่ได้

ในพระอภิธรรม ได้กล่าวถึงเหตุปัจจัยที่ทำให้กาย (หรือรูป) เกิดขึ้นไว้เป็นอีกแบบหนึ่ง เรียกว่า “รูปสมุฏฐาน” มี ๔ ประการ ดังนี้

๑. กัมมสมุฏฐาน สมุฏฐานคือกรรม ได้แก่กรรมดีและกรรมชั่ว
๒. จิตสมุฏฐาน สมุฏฐานคือจิต
๓. อุตุสมุฏฐาน สมุฏฐานคืออุตุ ได้แก่ความร้อนและความเย็น (พลังงาน) ทั้งภายในร่างกายและภายนอกร่างกาย
๔. อาหารสมุฏฐาน สมุฏฐานคืออาหาร ได้แก่โอชา (สารอาหาร คุณค่าทางอาหาร) ที่มีอยู่ในสิ่งที่เป็นอาหารทุกชนิด^{๑๓}

^{๑๒} ตี. ส. ๑๕/๘๐๓/๒๘๖.

^{๑๓} ขุนสรวรพกิจ โภคส, คู่มือการศึกษาอุปสังคหวิภาค ปริเฉทที่ ๖ , (พระนคร : โรงพิมพ์อำนวยการพิมพ์, ๒๕๑๐), หน้า ๖๖.

ลักษณะของกาย

ในพุทธปรัชญากล่าวถึงลักษณะของสิ่งทั้งหลายเป็น ๒ ประการ คือ

๑. วิเสสลักษณะ คือลักษณะพิเศษ เป็นลักษณะเฉพาะ ซึ่งเป็นลักษณะประจำของสิ่งต่าง ๆ เป็นลักษณะของตนเอง ซึ่งมีไม่เหมือนกัน

๒. สามัญลักษณะ คือลักษณะสามัญทั่วไป เป็นลักษณะร่วมที่มีเสมอเหมือนกันในสิ่งทั้งปวงทุกสิ่งทุกอย่างต้องเป็นอย่างนั้นเหมือนกันหมด

กายก็เช่นเดียวกันกับสิ่งทั้งหลาย คือมีทั้งวิเสสลักษณะและสามัญลักษณะ ลักษณะทั้ง ๒ ประการของกายตามที่กล่าวไว้ในพุทธปรัชญานั้น ดังนี้

วิเสสลักษณะ : พุทธปรัชญาได้แสดงวิเสสลักษณะหรือลักษณะพิเศษของกายไว้เป็นนัยต่างๆ คือ ลักษณะของกาย ๔ ประการ

๑. มีความรู้จักสลายเป็นลักษณะ
๒. มีความกระจายตัวเป็นกิจ
๓. มีความเป็นอภัยภาคฤดูเป็นผล
๔. มีวิญญูณเป็นเหตุไกล^{๓๔}

ลักษณะของกาย ๔ ประการ

๑. อุปัจจยะ มีการเกิดขึ้นในขณะแรกหรือมีการก่อตั้งสมขึ้นเป็นครั้งแรกในปฏิสนธิกาล
๒. สันตติ มีการเจริญขึ้นหรือขยายตัวอันเป็นการสืบต่อของกายไม่ให้ขาดสาย
๓. ชรตา มีความเสื่อม ทรุคโทรม หรือ เปลี่ยนแปลงไป
๔. อนิจจา มีความไม่ยั่งยืนหรือแตกดับไปในที่สุด^{๓๕}

ลักษณะของกาย ๕ ประการ

๑. ปริชิตณะ มีความคร่ำคร่า
๒. โรคนิทระ เป็นรังโรค
๓. ปภังकुณะ มีความเสื่อมโทรมหักพังไปเป็นธรรมดา

^{๓๔} บุญมี เมฆางกูร และคณะ, คู่มือการศึกษาพระอภิธรรมมัตถสังคหะปริเภทที่ ๖ , รูปสังคหวิภาค , (กรุงเทพ : โรงพิมพ์สุทธินิสารการพิมพ์ , ๒๕๒๕) , หน้า ๔๑.

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน, ๔๒.

๔. ปุติ เป็นของเปื่อยเน่า

๕. มรณะ มีความแตกสลายไปในที่สุด^{๓๖}

ลักษณะของกาย ๘ ประการ

๑. เป็นอเหตุกะ คือ เป็นสิ่งไม่มีเหตุประกอบ คือ กายนั้นไม่ประกอบด้วยเหตุ ๖ คือ ๑. โลกเหตุ ๒. โทสเหตุ ๓. โมหเหตุ ๔. อโลกเหตุ ๕. อโทสเหตุ ๖. อโมหเหตุ
๒. เป็นสปัจจัยยะ คือ เป็นสิ่งที่มีเหตุปัจจัยเกื้อหนุนทำให้กายเกิดขึ้นได้แก่กรรมจิตอุตุและอาหาร
๓. เป็นสาสวะ คือเป็นอารมณ์แห่งอาสวธรรม คือ กามาสวะภวาสวะทิฐฐาสวะและอวิชชาสวะ
๔. เป็นสังขตะ คือเป็นสิ่งที่ถูกปรุงแต่งด้วยเหตุปัจจัย ไม่ได้เกิดเองหรือมีโครงสร้างกายจึงเกิดขึ้น ตั้งอยู่ แรกดับไปตามสภาพเหตุปัจจัยที่มาปรุงแต่ง
๕. เป็นโลกิยะคือเป็นสิ่งที่ต้องแตกดับอยู่เสมอกายที่เป็นโลกุตตระคือพ้นจากความแตกดับไม่มี
๖. เป็นกามาวจระ คือเป็นอารมณ์ของกามาวจรจิต กายที่เป็นอารมณ์ของมหัคคตจิตและโลกุตตรจิตไม่มี
๗. เป็นอนารัมมณะ คือเป็นสิ่งที่ไม่รับรู้อารมณ์ได้ ไม่สามารถหวังเหนี่ยวอารมณ์ได้ สิ่งที่รับรู้อารมณ์คือจิต
๘. เป็นอัปหัตถพะยะ คือเป็นสิ่งที่ไม่พึงประหาร กายเป็นรูปพรรณ รูปธรรมทั้งปวงมิใช่เป็นธรรมที่พึงประหาร กิเลสตัณหาเป็นธรรมที่พึงประหาร^{๓๗}

ลักษณะของกาย ๑๑ ประการ

๑. อนิจจัง	ไม่เที่ยง
๒. ทุกขะ	เป็นทุกข์
๓. โรคนิทระ	เป็นรังโรค
๔. คัมโท	เป็นดังหัวผี
๕. สัลลสะ	เป็นดังลูกศร

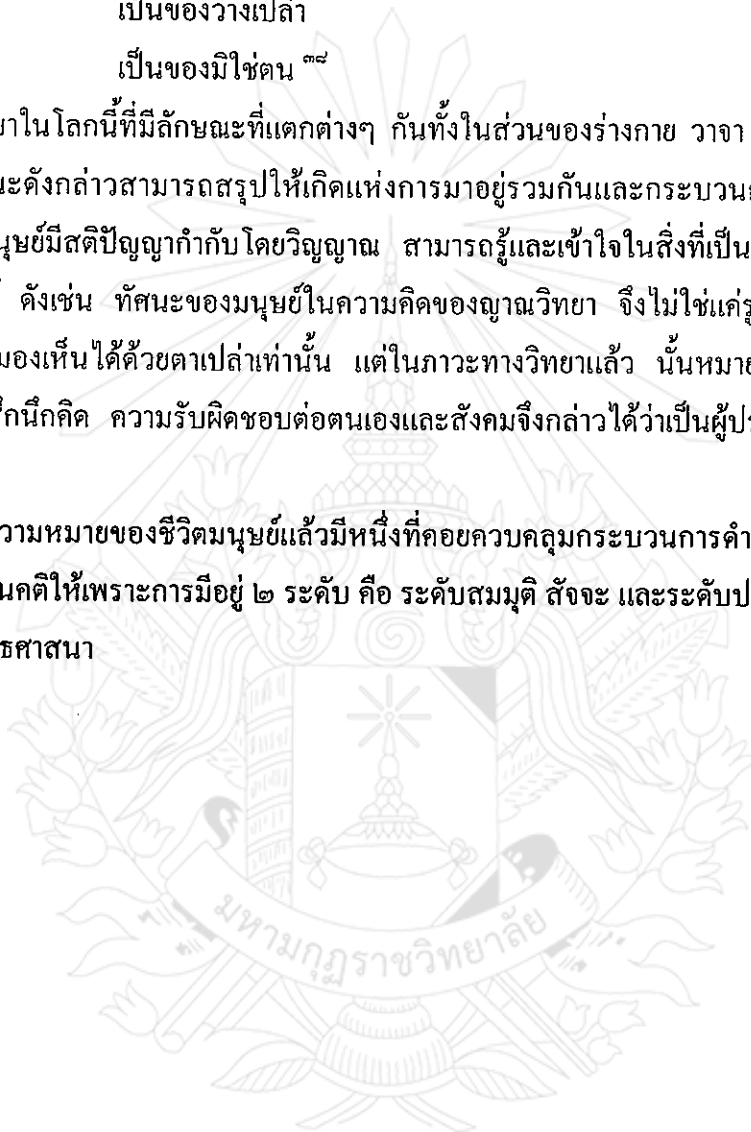
^{๓๖} พุ. ธ. ๒๕/๒๑/๒๕.

^{๓๗} บุญมี เมธางกูร และคณะ, คู่มือการศึกษาพระอภิธรรมมัตถสังคหะปริเภทที่ ๖, รูปสังคหวิภาค, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สุทธินิสารการพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๔๖.

๖. อุปัทวะ	มีความลำบาก
๗. อาพาธะ	มีความเจ็บไข้
๘. ประ	เป็นดังผู้อื่น
๙. ปกังคะ	เป็นของทรุดโทรม
๑๐. วิตตะ	เป็นของว่างเปล่า
๑๑. อนัตตา	เป็นของมิใช่ตน ^{๓๘}

มนุษย์ที่เกิดมาในโลกนี้ที่มีลักษณะที่แตกต่างๆ กันทั้งในส่วนรูปร่าง วาจา และจิตใจ ในความหมายและทัศนคติดังกล่าวสามารถสรุปให้เกิดแห่งการมาอยู่ร่วมกันและกระบวนการปัญหา อย่างต่อเนื่อง เพราะมนุษย์มีสติปัญญากำกับโดยวิญญาน สามารถรู้และเข้าใจในสิ่งที่ประโชชน์ หรือสิ่งที่มีใช้ประโยชน์ ดังเช่น ทัศนะของมนุษย์ในความคิดของญาณวิทยา จึงไม่ใช่แค่รู้ลักษณะ ทางกายภาพภายนอกที่มองเห็นได้ด้วยตาเปล่าเท่านั้น แต่ในภาวะทางวิทยาแล้ว นั้นหมายถึงความรู้ ความสามารถ ความรู้สึกนึกคิด ความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคมจึงกล่าวได้ว่าเป็นผู้ประเสริฐทั้ง รูปร่างและจิตใจ

ความเข้าใจความหมายของชีวิตมนุษย์แล้วมีหนึ่งที่คอยควบคุมกระบวนการดำรงชีวิตคือ กฎแห่งกรรม จะเกิดทัศนคติให้เพราะการมีอยู่ ๒ ระดับ คือ ระดับสมมุติ สัจจะ และระดับปรมาต สัจจะ เป็นแนวคิดของพระพุทธศาสนา

^{๓๘} ม. น. ๑๓/๒๗๒/๒๓๒.

บทที่ ๔

การศึกษาวิเคราะห์มนุษย์ในแง่ญาณวิทยา

๔.๑ การรับรู้ความจริงของมนุษย์

การศึกษาวิเคราะห์ถึงข้อที่มนุษย์รู้จักความจริงหรือโลกได้อย่างไร แม้ว่าการศึกษาวิเคราะห์ถึง “ความจริงแท้ของมนุษย์” จะมีความสำคัญมากก็ตาม แต่ในทางการศึกษาถึงความจริง ดังกล่าว จะมีความมั่นใจยังไม่ได้ ถ้ายังไม่มีหลักเกณฑ์เพื่อพิสูจน์หรือตัดสินความจริงนั้นว่ามีอยู่หรือเป็นอยู่จริงตามนั้นหรือไม่ ความมั่นใจจะมีได้ก็ต่อเมื่อมีหลักเกณฑ์ที่จะพิสูจน์หรือตัดสินใจได้อย่างชัดเจนแน่นอนและหลักเกณฑ์นั้นต้องเป็นสากลคือทุกคนใช้หลักเกณฑ์นั้นแล้ว สามารถรู้ความจริงได้เหมือนหรือตรงกัน หลักเกณฑ์ดังกล่าวนี้มีชื่อเรียกในวิชาปรัชญาว่า ญาณปรัชญา

คำว่า “ญาณปรัชญา อาจเรียกชื่อต่างๆ กันไปหลายชื่อด้วยกัน (ตามทัศนะของแต่ละคน) เช่น ญาณวิทยา ญาณศาสตร์ วิธีรู้ หรือทฤษฎีความรู้ เป็นต้น ญาณปรัชญาจึงเป็นศาสตร์ที่พูดถึงหลักเกณฑ์ที่มนุษย์นำไปใช้เพื่อรู้ความจริงเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ เพื่อเป็นการยืนยันคำพูดที่ว่า สิ่งนั้นจริงสิ่งนี้จริง หรือที่เป็นจริงก็เพราะได้รู้เห็นมาอย่างนี้ ถ้าใครต้องการที่จะรู้ความจริงนั้น ก็ต้องใช้วิธีนั้นนั่นเองเพื่อที่จะรู้”^{*}

ในปรัชญาตะวันตกนั้น ได้กล่าวถึงทฤษฎีความรู้ไว้หลายแบบ และแต่ละแบบได้อธิบายถึงวิธีรู้แตกต่างกัน แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ทฤษฎีความรู้ในปรัชญาตะวันตกนั้นอาจประมวลลงเป็นทฤษฎีความรู้ ที่สำคัญ ได้เป็น ๔ ทฤษฎี คือ

๑. ทฤษฎีประจักษ์นิยม หรือประสบการณ์นิยม
๒. ทฤษฎีเหตุผลนิยม
๓. ทฤษฎีอิมพัคติกญาณนิยม
๔. ทฤษฎีวิวรณ์^๒

ประจักษ์นิยมหรือประสบการณ์นิยม ทฤษฎีนี้ถือว่า ประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสทั้ง ๕ เป็นที่มาของความรู้ที่แท้จริง สิ่งในที่ไม่อาจมีประสบการณ์โดยตรงทางประสาทสัมผัสทั้ง ๕ ได้ สิ่ง

^{*} อดิศักดิ์ ทองบุญ, ปรัชญาอินเดีย, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๑๔),

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔.

นั้นไม่มีจริง ความคิด ความจริง และความรู้อันไม่มีประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสทั้ง ๕ รับรองเป็น เรื่องเพื่อฝัน ว่างเปล่า ไร้ความจริง จึงเชื่อถือไม่ได้

“เหตุผลนิยม ทฤษฎีนี้ถือว่า ความรู้เป็นสิ่งที่คิดตัวมาแต่กำเนิดโดยฝังอยู่ในจิตใจ แล้วแต่ยังไม่ปรากฏชัดแจ้ง อุปมาเช่นเดียวกับรูปภาพต่าง ๆ ที่มีอยู่ในหินอ่อน ต่อเมื่อจิตมนุษย์ทำงานและผ่านขั้นตอนของการกระทำตามขั้นต่างๆ ของมนุษย์แล้ว ภาพนั้นจึงปรากฏให้เห็นชัดเจน ซึ่งอาจเป็นภาพสัตว์บ้าง ภาพคนบ้าง หรือภาพวัตถุสิ่งต่างๆ บ้าง ตามแต่นายช่างจะสลักให้เป็นนักปรัชญาในกลุ่มเหตุผลนิยมจึงมีทัศนะว่า ความรู้ที่แท้จริงได้มาจากการใช้ความคิดอย่างมีเหตุผล ไม่ใช่ได้มาจากประสบการณ์ อัจฉตติกญาณนิยม ทฤษฎีญาณวิเศษ เป็นที่มาของความรู้ ที่แท้จริง เป็นความรู้อย่างลึกซึ้งในสิ่งใดสิ่งหนึ่งด้วยจิตโดยปราศจากข้อสงสัย โดยไม่ต้องอาศัยประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสและการคิดหาเหตุผลเอาแต่อย่างไร เป็นความรู้ที่จิตเข้าถึงความจริงนั้นโดยตรง”^๓

“วิวรรณ์ ทฤษฎีนี้ ถือว่ามนุษย์รู้ความจริงได้โดยการเปิดเผยให้รู้โดยสิ่งเหนือธรรมชาติ กลุ่มนักปรัชญาที่เชื่อตามทฤษฎีความรู้แบบนี้ เชื่อว่า มนุษย์โดยลำพังตัวเองไม่อาจรู้ความจริงได้ แต่รู้โดยการอาศัยการส่องสว่างในจิตของมนุษย์โดยพระเจ้าเป็นต้น ซึ่งเป็นสิ่งเหนือธรรมชาติ ทฤษฎีความรู้ทั้ง ๔ ทฤษฎีตามทัศนะปรัชญาตะวันตกนี้ แต่ละทฤษฎีต่างก็ถือว่าทฤษฎีความรู้ของคนเท่านั้นที่ให้ความรู้ที่เป็นความจริงเกี่ยวกับโลกและมนุษย์ได้อย่างแท้จริง นำไปสู่การปฏิเสธทฤษฎีอื่นๆ ว่า สิ่งที่ไม่อาจรับรู้ได้ด้วยวิธีของคนถือว่าเป็นสิ่งไม่จริงแท้ ผิดพลาด เป็นความเพื่อฝันทั้งสิ้น ถ้าจะเปรียบเทียบทฤษฎีความรู้หรือวิธีรู้ในพุทธปรัชญากับทฤษฎีความรู้ตามแนวความคิดของปรัชญาตะวันตกแล้ว กล่าวได้ว่ามีส่วนที่คล้ายคลึง และส่วนที่แตกต่างกัน ทฤษฎีความรู้ในพุทธปรัชญาจึงไม่ได้เป็นแบบใดแบบหนึ่งในทฤษฎีความรู้ ๔ แบบตามทัศนะปรัชญาตะวันตก แต่อาจจะกล่าวได้ว่า ทฤษฎีความรู้ในพุทธปรัชญามีเนื้อหาครอบคลุมทฤษฎีความรู้ปรัชญาตะวันตกเกือบทุกทฤษฎี ทั้งนี้ อาจจะเป็นเพราะว่า พุทธปรัชญานั้นมีอภิปรัชญาที่ไม่ได้มอง ความจริงของโลกและมนุษย์แบบสุดโต่ง หรือถือนักไปในด้านเดียว คือไม่ถือนิรันดรนิรันดรนิรันดรด้านเดียวหรือในแง่ของจิตนิยมด้านเดียว แต่ถือว่าโลกมีความจริงเป็น ๒ อย่าง คือสสารก็มีจริงจิตก็มีจริง นอกจากนี้แล้วยังมีทัศนะว่าโลกมีความจริงหลายระดับ คือระดับที่เป็นสมมติสังและระดับปรมัตถสัง ความจริงในระดับรูปธรรม และความจริงใน

^๓เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔.

ระดับนามธรรม ความจริงในระดับรูปธรรม (กายหรือสสาร) ก็ยังแบ่งเป็นรูปธรรมที่
 หยาบ (โอพาริกรูป) และรูปธรรมที่ละเอียด (สุขุมรูป) รูปธรรมที่เห็นได้ (สนิทฺสสน
 รูป) และรูปธรรมที่เห็นไม่ได้(อนิทฺสสนรูป)รูปธรรมที่กระทบด้วยประสาทสัมผัสได้
 (ตฺปปฏิขรูป)และรูปธรรมที่กระทบไม่ได้ด้วยประสาทสัมผัส(อฺปปฏิขรูป) เป็นต้น
 ส่วนนามธรรมก็ยังแบ่งเป็นนามธรรมที่รู้อารมณ์และนามธรรมที่ไม่รู้อารมณ์”^๔

ดังนั้น โลกจึงมีความเป็นจริงในระดับต่าง ๆ ในพุทธปรัชญา แสดงไว้อย่างกว้าง ๆ ว่า โลกมี
 ความจริงอยู่ ๒ ระดับ คือ (๑) ความจริงระดับสมมติสัง และ (๒) ความจริงระดับปรมาตตสัง การรู้อารมณ์
 ความจริงของโลกจึงใช้วิธีรู้แบบเดียวกันหมดไม่ได้ ความจริงบางอย่างรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสความ
 จริงบางอย่างรู้ได้จากการคิดตามเหตุผล ความจริงบางอย่างรู้ได้โดยการปฏิบัติธรรม อนึ่ง แม้การรู้อารมณ์
 ความจริงในระดับของประสานสัมผัสก็ใช้วิธีเข้าไปรู้แตกต่างกัน ประสาทสัมผัสแต่ละอย่าง ต่างก็
 ให้รู้ความจริงในแต่ละอย่างหรือแต่ละด้านกัน เช่น ประสาทสัมผัสคือตา ใช้สำหรับรู้ความจริงเกี่ยวกับรูป
 หรือสี หรือ ในด้านที่เป็นรูปหรือสีเท่านั้น จะใช้ประสาทตาในการรู้เสียง กลิ่น รส และเย็น ร้อน อ่อน
 แข็ง เป็นต้น ไม่ได้ นอกจากนี้แล้วตาก็รู้ได้เฉพาะรูปที่เป็น โอพาริกรูป เท่านั้น ไม่อาจใช้รู้อารมณ์สุขุมรูปได้
 ประสาทหู จมูก ลิ้น และกายก็เช่นเดียว สามารถรู้ความจริงได้เฉพาะอย่างเฉพาะด้านเท่านั้น

พุทธปรัชญาถือว่า “การรู้อารมณ์ของโลกนั้น จะใช้วิธีรู้หรือทฤษฎีความรู้แบบเดียว โดย
 ตลอดไม่ได้ เปรียบด้วยการใช้เครื่องมือต่าง ๆ เครื่องมืออย่างหนึ่งอาจจะใช้กับงานด้านหนึ่งๆ ที่เป็น
 ด้านเดียวหรือประเภทเดียวกัน จะใช้เครื่องมืออย่างเดียวกันไปทำงานทุกอย่างหรือทุกประเภทย่อมไม่ได้
 การรู้อารมณ์เกี่ยวกับโลกก็เช่นเดียวกัน จะใช้วิธีรู้แบบเดียวในการรู้อารมณ์ของโลกทั้งหมดไม่ได้
 เช่น ใช้ตาในการรู้อารมณ์ของโลกในด้านที่เป็นรูปเท่านั้น ใช้หูในการรู้อารมณ์ของโลกในด้าน
 ที่เป็นเสียง...ประสาทสัมผัสทั้ง ๕ อาจให้รู้อารมณ์ของโลกในด้านที่เป็นรูปธรรมหรือสสารเท่านั้น
 แต่ไม่อาจให้รู้อารมณ์ในด้านที่เป็นนามธรรมหรือสสารได้ นักปรัชญาที่ถือวิธีรู้หรือทฤษฎีความรู้แบบ
 ประสบการณ์นิยมจึงปฏิเสธความมีอยู่ของจิตยอมรับความเป็นจริงของสสารอย่างเดียวจึงมอบโลกทั้ง
 หมดเป็นโลกของสสารและพลังงาน ไม่มีจิตเพราะไม่สามารถรู้หรือมีประสบการณ์ได้ด้วยประสาท
 สัมผัส”^๕

ตามทัศนะของพุทธปรัชญานั้นมนุษย์มีความสัมพันธ์กับโลกในตนเองและโลก ภายนอก
 ตนเอง (โลก ๓ แบบ) อยู่ตลอดเวลา และมนุษย์จะมีความสัมพันธ์กับโลกนั้น ๆ อย่างไร ขึ้นอยู่กับโลก
 ตามที่เขารู้จัก และตามขั้นตอนของความรู้ที่เขา รู้ เช่นการเข้าไปรู้จักความจริงของโลกได้ เพียงแต่
 ระดับสมมติสัง จะทำให้มีความสัมพันธ์อยู่กับโลกอย่างชิดมั่น มีความเป็นทุกข์ เศร้า โศก เสียใจ เมื่อ

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗.

โลกแปรเปลี่ยนไป (ตามกฎความจริงของโลกโดยไม่เป็นไปตามที่ตนยึดมั่นถือมั่น) และถ้าหากรู้ความจริงของโลกได้ถึงขั้นปรมาตตสัจ จะทำให้มีความสัมพันธ์กับโลกอย่างป่องวาง ไม่มีความยึดมั่นถือมั่น โลกจะแปรเปลี่ยนผันแปรไปอย่างไร ก็ทำให้ได้ว่ามันเป็นธรรมดาของโลกสามารถเข้าไปสัมพันธ์กับโลกอย่างสมควรเหมาะสมกับความเป็นจริง หรือสามารถตั้งตนอยู่ในธรรมที่สมควรแก่ธรรมได้ เพราะเหตุนี้พุทธปรัชญาจึงเน้นคำสอนเรื่อง “ปัญญา” ว่าเป็นธรรมที่สำคัญที่สุดในแง่ของจริยศาสตร์ ปัญญาในที่นี้ก็คือการรู้จักโลกหรือชีวิตตามความเป็นจริง อนึ่ง ถ้าไม่กล่าวรวมถึงที่มาหรือที่เกิดอันเป็นวิธีที่ใช้ในการ รู้แล้ว เนื้อหาที่สำคัญของญาณปรัชญาในพุทธปรัชญาก็คือ “ปัญญา” หรือ “ความรู้” นั่นเอง

ลักษณะของปัญญา พุทธปรัชญาได้กล่าวถึงลักษณะของปัญญาว่า “ปัญญาของปัญญาคือลักษณะที่ตัด ให้ขาด สามารถตัดสินปัญหาได้ ตัดสินว่าอะไรจริงหรือไม่จริง อะไรควรเอาไว้อะไรควรทิ้งไป ท่านเปรียบเหมือนชาวนาเกี่ยวข้าว รวมกอข้าวด้วยมือข้างหนึ่งแล้วยกขึ้นและตัดด้วยมืออีกข้างหนึ่ง เช่นเดียวกับการตัดกิเลส ผู้บำเพ็ญเพียรควบคุมใจด้วยโยนิโสมนสิการ และตัดกิเลสด้วยปัญญา” ขณะของปัญญาอีกนัยหนึ่งว่า “ปัญญามีลักษณะส่องให้สว่าง เมื่อปัญญาเกิดขึ้นย่อมกำจัดความมืดคืออวิชชา ทำความสว่างคืออวิชชาให้เกิด ส่องแสงคือญาณทำอริยสัจทั้งหลายให้ปรากฏ แต่นั้นพระโยคาวจรย่อมเห็นชอบด้วยปัญญาอันชอบว่า สิ่งนี้ไม่เที่ยง สิ่งนี้เป็นทุกข์ สิ่งนี้ไม่ใช่ตัว เหมือนบุคคลถือไฟเข้าไปในเรือ ที่มีด ไฟที่เข้าไปแล้วย่อมกำจัดความมืดคืออวิชชา ทำความสว่างคืออวิชชาให้เกิด ส่องแสงสว่างคือญาณ ทำอริยสัจทั้งหลายให้ปรากฏ

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้แสดงถึงว่า “ลักษณะของปัญญาไว้ ๔ ประการ คือ (๑) มีการหยั่งรู้ภาวะแห่งธรรมเป็นลักษณะ (๒) มีอันขจัดเสียดซึ่งความมืดคือโมหะอันปิดบังสภาวะแห่งธรรมทั้งหลาย เป็นกิจ (๓) มีความหมายหลงเป็นผล (๔) มีสมาธิเป็นเหตุใกล้”^๖

ถึงอย่างไรก็ตาม พุทธปรัชญาก็มิได้ถือว่า จุดหมายสูงสุดอยู่ที่ตัวปัญญา จุดหมายสูงสุดนั้นคือ วิมุตติหรือความหลุดพ้นจากทุกข์ ปัญญาจึงเป็นเครื่องมือชั้นสุดท้ายที่นำไปสู่จุดหมายปลายทางนั้นในแง่ของจริยศาสตร์นั้น ขั้นการปฏิบัติของศีลก็เพื่อควบคุมกายและวาจา ขั้นการปฏิบัติของสมาธิก็เพื่อควบคุมจิต แต่การปฏิบัติศีลและสมาธิทั้งสองอย่างก็เพื่อจุดหมายให้เกิดปัญญา จริยอยู่การปฏิบัติในขั้นของศีล สามารถกำจัดกิเลสในขั้นหยาบได้ และการปฏิบัติในขั้นของสมาธิสามารถกำจัดกิเลส ขั้นกลางได้ แต่ยังไม่สามารถทำให้กิเลสในขั้นละเอียดสงบระงับได้ กิเลสอย่างละเอียดจะต้องกำจัดด้วยปัญญา และในขั้นของปัญญาที่ใช้กำจัดกิเลสอย่างละเอียดนี้ จะมีได้ก็ด้วยการปฏิบัติธรรมจนจิตมีความ บริสุทธิ์สงบระงับเท่านั้น

^๖ วิสุทธิมรรคแปล, ฉบับแปลของมหาหมานุกรราชวิทยาลัย, ภาค ๓ ตอน ๑ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาหมานุกรราชวิทยาลัย, ๒๕๑๔), หน้า ๕.

๔.๒ แหล่งเกิดของปัญญา

ในพุทธปรัชญา ท่านได้กล่าวถึงที่มาของปัญญา ๒ ประการ คือ

๑. สชาติปัญญา ปัญญาที่ติดตัวมาแต่เกิด

๒. โยคปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการอบรม

สชาติปัญญา เป็นปัญญาที่ติดตัวมาแต่เกิด อันเป็นปัญญาที่นับเนื่องมาจากปัญญาบารมีที่ทำไว้แต่ชาติก่อน พุทธปรัชญาถือว่า สิ่งที่ทำหรือกรรมที่ทำไว้ไม่สูญหายไปไหน แต่จะเป็นหรือจะมีในลักษณะที่เก็บสั่งสมไว้ในจิตของตน ถ้าเป็นการสั่งสมสิ่งดีงามเรียกว่าบารมี ถ้าเป็นการสั่งสมความชั่วเป็นเชื้อแห่ง ความชั่วเรียกว่า อาสวะ ดังนั้นบุคคลที่ได้พยายามสนใจใฝ่การศึกษาเล่าเรียนหาความรู้ใส่ตนในอดีตกาลผ่านมาแล้ว ใฝ่ชื่อว่าเป็นผู้มีปัญญาบารมี ถ้าเป็นผู้ตั้งใจใฝ่การศึกษาเล่าเรียนแสวงหาความรู้ใส่ตนในปัจจุบัน และปัญญาบารมีทั้งที่เป็นอดีตและปัจจุบันทั้งหมด ก็ย่อมมีผลสัมพันธ์ถึงชีวิตในอนาคต ปัญญาที่จัดว่าเป็นสชาติปัญญา หรือปัญญาติดตัวนี้ หมายถึงไปถึงสิ่งที่เรียกว่าพรสวรรค์ ไหวพริบปฏิภาณและไอคิว (ซึ่งเป็นผลเนื่องมาจากปัญญาบารมีหรือกรรมดีในอดีต)

ในจุทกัมมวิภังคสูตร ได้กล่าวว่า “คนที่ไม่สนใจใฝ่หาความรู้ มีสิ่งใดไม่รู้เข้าใจก็ไม่ไปหาผู้รู้เพื่อสอบถามให้รู้ให้เข้าใจในกาลก่อน ย่อมเป็นเหตุให้เกิดมาเป็นคนมีปัญญาน้อยในปัจจุบันและคนที่ได้สนใจใฝ่หาความรู้ ไม่รู้ไม่เข้าใจสิ่งใดก็เข้าไปหาผู้รู้เพื่อสอบถามให้เข้าใจ จนเป็นที่รู้เป็นที่เข้าใจในอดีต ย่อมเป็นเหตุให้เป็นคนมีปัญญามากในปัจจุบันมีปฏิภาณไหวพริบ”^๑

แนวความคิดเกี่ยวแหล่งเกิดอันเป็นที่มาของปัญญาในพุทธปรัชญาตามนัยของสชาติปัญญานี้ จะเห็นว่ามิที่สนะใกล้เคียงกับแนวความคิดญาณปรัชญาของนักปรัชญากลุ่มเหตุผลนิยมทางตะวันตก คือชาวเหตุผลนิยมเชื่อว่า ปัญญาเป็นสิ่งที่มียู่แล้วในตัวมนุษย์ และเป็นสิ่งที่ติดตัวมาแต่กำเนิด โดยฝังอยู่ในจิตอยู่แล้ว กิจกรรมของปัญญาคือการใช้ความคิดอย่างมีเหตุผล ปัญญาหรือความรู้มิได้มาจากภายนอกเข้ามาสู่ตัวเราทางประสาทสัมผัส คนเราทุกคนเกิดมาพร้อมปัญญาและความจริงบางอย่างที่แฝงอยู่ในจิตเรา ถ้าเราให้ปัญญาทำกิจกรรมของมันคิดตามหลักของเหตุและผลแล้วความรู้นี้จะปรากฏเป็นจริงออกมา ความรู้ที่แท้จริงมิใช่เกิดจากประสบการณ์ แต่ความรู้ที่แท้จริงนั้น เกิดจากเหตุผลซึ่งเป็นความรู้ทางจิต ประสบการณ์อาจให้ข้อมูล แต่เหตุผลเป็นผู้ตัดสิน ชาวเหตุผลนิยมเรียกความรู้ประเภทนี้

โยคปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการฝึกฝนอบรมหรือเพียรพยายามกระทำในภายหลัง เป็นปัญญาที่เกิดจากการศึกษา ฝึกฝน อบรม ค้นคว้า คิดค้น และการปฏิบัติธรรม เป็นปัญญาที่เนื่องด้วยการกระทำหรือการประกอบขึ้นในปัจจุบันชาตินี้ ในพุทธปรัชญาให้ความสำคัญโยคปัญญาไว้มาก และแสดง

^๑ ม. ปริ. ๑๔/๕๘๐/๓๓๖.

ปัญญาที่เป็น โขภปัญญาไว้อย่างละเอียดพิสดาร ถึงแม้พุทธปรัชญาจะให้ความสำคัญโยภปัญญาไว้เป็น อย่างสูงก็ตาม แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าชาติปัญญาจะไม่มี ความสำคัญ ปัญญาทั้งสองแบบนี้จะเป็นไป ด้วยกัน คือแม้คน จะมีชาติปัญญา (พร้อมทั้งมีพรสวรรค์ ไหวพริบ ปฏิภาณ เป็นต้น) ดีมาแล้วก็ตาม ถ้า ขาดการศึกษาอบรม คั่นคว้า และการปฏิบัติธรรม เป็นต้น ในปัจจุบันชาตินี้แล้ว ชาติปัญญาก็ไม่อาจ แสดงในรูปของการให้บังเกิดผลอย่างเต็มที่ ได้ ในทำนองเดียวกัน แม้ถึงพร้อมด้วยการศึกษา อบรม คั่นคว้า และการปฏิบัติธรรม เป็นต้น ก็ตาม แต่ถ้าเขาไม่มีชาติปัญญา (พร้อมทั้งพรสวรรค์ ไหวพริบ ปฏิภาณ I.Q. เป็นต้น) แล้วการศึกษา อบรม ฝึกฝนและการปฏิบัติธรรม เป็นต้นอันเป็น โขภปัญญา ก็ไม่อาจแสดง ในรูปของการให้บังเกิดผลอย่างเต็มที่ ได้ประการ

พุทธปรัชญาได้แบ่งโยภปัญญาเป็น ๓ ประการ คอยจัดตามทางที่เป็นที่ เกิด) ดังนี้

๑. สุตมยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการศึกษาเล่าเรียน
๒. จินตามยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการคิดตรองตามเหตุผล
๓. ภาวนามยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการปฏิบัติธรรม^๔

สุตมยปัญญา เป็นปัญญาชั้นที่เกิดจากการเห็น การฟัง การศึกษาเล่าเรียน การสังเกต การ สอบถาม การฝึกอบรม และการวิจัยคั่นคว้า เป็นต้น เป็นความรู้แบบประจักษ์หรือประสบการณ์ ความ รู้ในระดับ “สุตมยปัญหานี้ ใช้ประสาทสัมผัสทั้ง ๕ เป็นเกณฑ์ในการรู้ความจริง

จินตามยปัญญา “เป็นปัญญาในชั้นที่เกิดจากการคิด การไตร่ตรอง การใคร่ครวญ เป็นความรู้ ทางจิต ซึ่งดำเนินไปตามกระบวนการของเหตุผล ไม่ใช่เกิดจากความคิดที่เกิดจากเดา คาดคะเนหรือ คิดเอาเอง ความคิดที่ดำเนินไปตามกระบวนการของเหตุผลนั้น เป็นความคิดที่ดำเนิน ไปตามกฎเกณฑ์ ที่กำหนดไว้อย่างถูกต้องเช่น กฎเกณฑ์ตรรกวิทยา เลขคณิต หรือเรขาคณิต เป็นต้น ความรู้ในชั้นของ จินตามยปัญหานี้ เป็นความรู้เหนือประสบการณ์ไม่ได้ใช้ประสาทสัมผัสทั้ง ๕ ในการรู้แต่ใช้จิตเป็น เกณฑ์ในการรู้ และความรู้ชั้นจินตามยปัญหานี้สามารถรู้ความจริงได้ล่วงหน้าก่อนประสบการณ์”^๕

ภาวนามยปัญญา เป็นความรู้ทางจิต ความรู้ทางจิตในชั้นของภาวนามปัญญานั้น ไม่ใช่ด้วย การคิดคาดคะเนเอาเอง ไม่ใช่ด้วยการตรองเอาตามกฎเกณฑ์ในกฎเกณฑ์หนึ่ง แต่เป็นความรู้ที่จิต เข้าไปรู้หรือหยั่งรู้ความจริงนั้น โดยตรงหลังจากที่จิตเข้าถึงภาวะที่บริสุทธิ์หลุดพ้นจากความเศร้าหมอง ของจิตคือกิเลส พุทธปรัชญาถือว่า เมื่อปฏิบัติธรรมบำเพ็ญเพียรทางจิต เจริญก้าวหน้าไปตามลำดับ อย่างถูกต้องแล้ว จิตก็มีสมาธิ สงบ ผ่องใส สะอาดและบริสุทธิ์ เป็นจิตที่มีสมรรถนะมีกำลัง เมื่อจิต บรรลุถึงภาวะเช่น ปัญญาหรือวิปัสสนาญาณที่เป็นภาวนามปัญญาก็เกิดขึ้น ไม่ต้องรู้เห็นด้วยประสาท สัมผัสทั้ง ๕ และไม่ใช่ด้วยการ นึกคิด เมื่อบำเพ็ญภาวนาจนถึงขั้นนั้นแล้ว จะห้ามไม่ให้เกิดการรู้

^๔ ที. ที. ๕/๓๕/๒๘.

^๕ ม. ปริ. ๑๔/๕๘๐/๓๓๖.

เห็น (ภาวนามยปัญญา) ไม่ได้ หรือถ้ายังไม่ปฏิบัติธรรม จะบังคับให้ปัญญาหรือความรู้ (ภาวนามยปัญญา) เกิดขึ้นก็ไม่ได้ เป็นปัญญาหรือความรู้ ที่เกิดขึ้นตามเงื่อนไขของการปฏิบัติธรรมหรือเหตุผลทางปฏิบัติโดยตรง ดังนั้นความรู้แบบภาวนามยปัญญานี้ จะเกิดขึ้นตามเงื่อนไขของการปฏิบัติธรรม คือคนที่ผ่านการปฏิบัติธรรมตามขั้นตอนต่างๆ มาแล้วเท่านั้นจึงจะรู้ได้ ใครต้องการที่จะรู้จะสามารถทำได้ด้วยวิธีเดียวคือการปฏิบัติธรรม

วิธีรู้ ๓ แบบตามที่กล่าวในโยคปัญญา คือ สุตมยปัญญา จินตามยปัญญา และภาวนามยปัญญานี้ ต่างก็ให้ความจริงในระดับที่ต่างกัน ซึ่งอาจจะกล่าวโดยนัยกว้าง ๆ ได้ คือ สุตมยปัญญาและจินตามยปัญญาให้ความจริงในระดับสมมติสัจส่วนภาวนามยปัญญาให้ความจริงที่เป็นปรมัตถ์สัจ

“วิธีรู้ ๓ แบบนี้ จึงถือได้ว่าเป็นทฤษฎีความรู้ หรือเป็นเกณฑ์ที่ใช้รู้ความจริงในพุทธปรัชญา และวิธีรู้ทั้ง ๓ แบบ ทุกแบบต่างก็ใช้เป็นเกณฑ์ในการตัดสินความจริงได้ จะต่างกันก็เพียงแต่ว่าวิธีรู้แต่ละแบบให้ความจริงในระดับที่ต่างกัน และให้สำเร็จประโยชน์ได้ต่างกัน อนึ่ง ความรู้ที่ได้มาจากวิธีรู้ทั้ง ๓ แบบนี้ จะเห็นว่าพุทธปรัชญาให้ความสำคัญต่อความรู้ที่ได้มาจากวิธีรู้แบบภาวนามยปัญญา มากที่สุด เพราะถือว่าวิธีรู้แบบภาวนามยปัญญานั้น ให้ความจริงที่ถูกต้องและในระดับลึกที่สุด และ ยังให้สำเร็จประโยชน์ได้มากกว่าวิธีอื่นๆ ทั้งหมด”^{๑๐}

อนึ่ง ความรู้ที่ได้มาจากวิธีรู้แบบสุตมยปัญญาและจินตามยปัญญานั้น ให้ความจริงได้ในระดับหนึ่ง คือระดับที่ใช้ประสาทสัมผัสรับรู้ หรือระดับของการคิดตามกฎเกณฑ์นั้นๆ เป็นการให้ความจริงด้านภายนอกหรือความจริงที่เป็นชั้นนอก อาจจะจริงถ้าจะมองเพียงแค่ว่าภายนอกหรือแค่ที่ชั้นนอก แต่ถ้าวิเคราะห์ความจริงลึกเข้าไปจนถึงความจริงชั้นภายในหรือความจริงขั้นสุดท้ายแล้ว ความจริง ชั้นนอกก็กลายเป็นไม่จริงแท้ไป นอกจากนี้แล้วความรู้ที่ได้มาจากวิธีสุตมยปัญญา และจินตามยปัญญาอาจผิดพลาดได้ เพราะการทำงานของประสาทสัมผัสอาจรายงานให้เราผู้คิดไปจากความจริงได้ซึ่งอาจจะเนื่องมาจากความผิดพลาดของประสาทสัมผัส หรือเพราะความไม่แน่นอนของเคลื่อนของสิ่งภายนอกที่ถูกรับรู้ นอกจากนี้แล้ว ประสาทสัมผัสนั้นสามารถให้ความจริงในขอบเขตหนึ่งเท่านั้น เช่น ตาหรือหู สามารถรับรู้รูปหรือเสียงในเฉพาะความยาวและความถี่ของช่วงคลื่นของรูปหรือเสียงขนาดหนึ่งเท่านั้น ไม่อาจที่จะรับรู้ได้ถ้าความยาวและความถี่ของช่วงคลื่นของรูปหรือเสียงที่สูงกว่าหรือต่ำกว่านั้น การคิดโดยใช้กฎเกณฑ์ในการคิดก็เช่นเดียวกัน ยังผิดพลาดได้ เพราะกฎเกณฑ์การคิดตามเหตุผลนั้นเป็นเพียงสมมติฐานหนึ่ง ไม่อาจยืนยันได้อย่างแน่นอนว่าเป็นการถูกต้องสมบูรณ์แล้วทั้งไม่อาจรับรองได้ว่าจะนำไปใช้ได้ในทุก ๆ เรื่องหรือทุก ๆ กรณี นอกจากนี้แล้ว กฎเกณฑ์หรือประสบการณ์ที่นำไปใช้เป็นข้อมูลในการคิดนั้น ยังมีหลายกฎเกณฑ์หลายแนวทาง ความจริงที่ได้มาจากการใช้กฎเกณฑ์หนึ่งก็เป็นยอมรับว่าเป็นจริงเชื่อถือได้ว่าเป็นจริงก็เฉพาะแต่ในกลุ่มคน

^{๑๐} ที. สี. ๘/๓๕/๒๘.

ที่นิยมในกฎเกณฑ์นั้นเท่านั้น ไม่เป็นที่ยอมรับของกลุ่มอื่น ๆ บางกฎเกณฑ์ก็ยังมีเปลี่ยนแปลงแก้ไขไปตามวาระสมัย ไม่แน่นอนตายตัว

๔.๓ กระบวนการการรู้ความจริงในพุทธปรัชญา

พุทธปรัชญาถือว่า “วิธีรู้หรือปัญญาความรู้เกิดจากการทำงานร่วมกันของกายและจิต (ตรงตามทัศนะทางอภิปรัชญาที่ว่า มนุษย์มีความจริงพื้นฐาน ๒ อย่าง คือ กายและจิต) แม้ว่ากายและจิตเป็นกนละอย่างก็ตาม แต่ทั้งสองมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ต่างอาศัยกันและกันเป็นไป ต่างค้ำจุนกันไว้ ในวิสุทธิมรรค ท่านอุปมาว่า เหมือนไม้ธูป ๒ กำ ที่เขาดึงฟิงกันไว้ ทั้งสองต่างก็ตั้งอยู่ในฐานะที่เจือจุนกันอยู่ ค้ำกันไว้ตลอดเวลา ถ้าไม้ธูปกำหนึ่งล้ม อีกกำก็จะพลอยล้มไปด้วย กายกับจิตก็มีนัยเช่นเดียวกัน คือต่างก็เป็นปัจจัยของกันและกัน กายเป็นปัจจัยให้แก่จิต จิตเป็นปัจจัยให้แก่กาย ทำให้เกิดกระบวนการรับรู้ และกระบวนการของชีวิตขึ้นมา”^{๑๑}

หน้าที่ของกาย : พุทธปรัชญาได้แสดงถึงหน้าที่ของกายไว้โดยประการต่าง ๆ แต่อาจสรุปกล่าวได้เป็น ๒ ประการ คือ

๑. ทำหน้าที่เป็นทางรับรู้โลกภายนอกหรือเป็นทางเชื่อมต่อกับโลกภายนอก (ให้แก่จิต)

๒. ทำหน้าที่แสดงพฤติกรรมหรือการกระทำต่อโลกภายนอก(ในฐานะที่เป็นเครื่องมือของจิต)

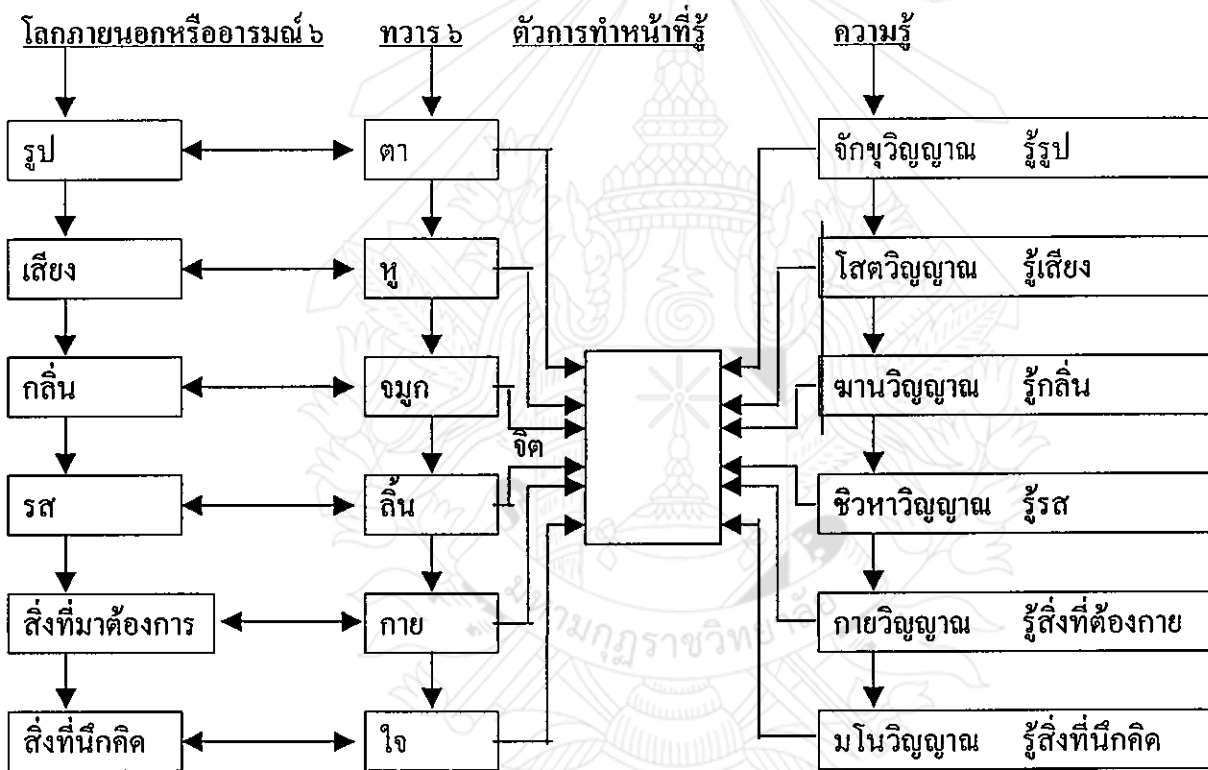
ในพุทธปรัชญานั้น มีทัศนะว่ากายเป็นทางหรือเป็นเครื่องมือให้จิตรู้ความจริงหรือโลกภายนอก และแบ่งกายลงเป็นส่วนย่อยตามทางที่รับรู้ได้เป็น ๖ ทาง เรียกว่า ทวาร ๖ ซึ่งจะมากู้กับอารมณ์ ๖ ดังนี้

ทวาร ๖		อารมณ์ ๖
ตา (จักขุทวาร)	มากู้กับ	รูป (รูปารมณ์)
หู (โสตทวาร)	มากู้กับ	เสียง (สัททารมณ์)
จมูก (ฆานทวาร)	มากู้กับ	กลิ่น (คันธารมณ์)
ลิ้น (ชีวนาทวาร)	มากู้กับ	รส (ชีวนารมณ์)
กาย (กายทวาร)	มากู้กับ	สิ่งที่มาต้องกาย (โผฏฐัพพารมณ์)
ใจ (มโนทวาร)	มากู้กับ	สิ่งที่นึกคิดทางใจ (ธรรมารมณ์) ^{๑๒}

^{๑๑} บุญมี แทนแก้ว, จริยศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ : โอเคียนสโตร์, ๒๕๓๕), หน้า ๑๕.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐.

หน้าที่ของจิต : หน้าที่ของจิตคือการคิดหรือรู้อารมณ์หรือรู้โลกภายนอก แต่จิตรู้อารมณ์หรือโลกภายนอกได้ ต้องอาศัยกายหรือขั้นตอนการทำงานของกายด้วย โดยลำพังตาไม่มีอำนาจในการเห็นรูป หรือโดยลำพังจิตไม่มีอำนาจในการเห็นรูป แต่เมื่อทั้งสองทำงานในรูปร่วมประสานสัมพันธ์กัน จึงทำให้มีการเห็นรูปได้ หู (จมูก-ลิ้น-กาย และใจ) ไม่มีอำนาจในการได้ยินเสียง (ในการรู้กลิ่น-ในการรู้รส-ในการรู้สิ่งที่มาถูกต้องสัมผัส-ในการรู้ธรรมารมณ์) โดยลำพังตนเอง จิตเองก็ไม่มีอำนาจในการได้ยินเสียง (ในการรู้กลิ่น-ในการรู้รส-ในการรู้สิ่งที่มาถูกต้องสัมผัส-ในการรู้ธรรมารมณ์) โดยลำพัง แต่ต้องอาศัยทวารคือ หู (จมูก-ลิ้น-กาย-ใจ) ในการรู้อารมณ์เหล่านั้น จิตรู้โลกภายนอกโดยอาศัยทวาร ๖ นั้น ซึ่งกระบวนการรับรู้ของจิตในชั้นของวิญญานนั้น อาจเขียนเป็นรูปได้ดังนี้

จะเห็นได้ว่า ตามนัยของพุทธปรัชญานั้น โลกภายในคือโลกแห่งจิตกับโลกภายนอกคืออารมณ์ ๖ (อารมณ์ ๖ นั้นที่เป็นรูปธรรมหรือสสารก็มี ที่เป็นนามธรรมหรืออสสารก็มี) เป็นคนละโลกหรือคนละแดนกัน จิตอาศัยทวาร ๕ เบื้องต้น (ปัญจทวาร) สำหรับรู้โลกที่เป็นรูปธรรมหรือสสารและอาศัยมโนทวารในการรู้โลกที่เป็นนามธรรมหรืออสสาร

ความรู้แบบวิญญาณ ๖ ดังกล่าวนี้อาจอาศัยทวารและอารมณ์มากระทบกันจึงเกิดขึ้น เมื่อเกิดขึ้นแล้ว ก็เกิดขึ้นเฉพาะด้านหรือเฉพาะทางตามทวาร ๖ ดังนั้นจึงมีชื่อตามทวาร ๖ ดังนี้

ตากระทบรูป ทำให้เกิดความรู้คือการเห็นรูป เรียกว่า จักขุวิญญาณ

หูกระทบเสียง ทำให้เกิดความรู้คือได้ยินเสียง เรียกว่า โสตวิญญาณ

จมูกกระทบกลิ่น ทำให้เกิดความรู้คือการได้กลิ่น เรียกว่า ฉานวิญญาณ

ลิ้นกระทบรส ทำให้เกิดความรู้คือรู้รส เรียกว่า ชิวหาวิญญาณ

กายกระทบกับสิ่งที่มาต้องกาย ทำให้เกิดความรู้คือการสัมผัสถูกต้อง เรียกว่า กายวิญญาณใจ
กระทบกับเรื่องที่น่าคิด ทำให้เกิดความรู้ คือรู้เรื่องที่คิดในใจ เรียกว่า มโนวิญญาณ

ถึงอย่างไรก็ตาม ความรู้นั้นมิใช่จะเกิดขึ้นเพียงอาศัยเหตุปัจจัยตามขั้นตอนดังกล่าว เท่านั้น แต่จำเป็นต้องมีความใส่ใจหรือการกระทำในใจ (มนสิการ) ถ้าไม่มีความใส่ใจหรือการกระทำในใจแล้ว แม้มีการกระทบกันระหว่างทวารกับอารมณ์ก็ตามก็หาไม่มีความรู้ได้ไม่ เช่น เวลานอนหลับสนิท เวลาใจลอย เวลาฟุ้งซ่าน หรือเวลาที่ใจจดจ่อแน่วแน้อยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เป็นต้น แม้จะมีรูป เสียง กลิ่น... เป็นต้น ผ่านมาทางตา หู จมูก... ซึ่งอยู่ในวิสัยที่จะเห็นได้หรือรู้ได้ แต่ก็หาได้เห็นหรือรู้ไม่ ดังนั้นกระบวนการรับรู้จะสมบูรณ์ก็ต่อเมื่อประกอบด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ ๔ ประการ คือ

๑. ทวาร (ทวาร ๖)

๒. อารมณ์ (อารมณ์ ๖)

๓. วิญญาณ

๔. มนสิการ^{๑๑}

จะเห็นว่า องค์ประกอบที่ ๑ และที่ ๒ นั้น เป็นส่วนประกอบที่เป็นกายหรือรูป ส่วนองค์ประกอบที่ ๓ และ ๔ นั้น เป็นจิตหรือนาม

อนึ่ง ถ้าจะแบ่งประเภทของกระบวนการรับรู้ของจิตใจโดยอาศัยทวาร ๖ เหล่านี้แล้ว อาจแยกกล่าวเป็นความรู้ของจิตเป็น ๒ ประการ คือ

๑. การรับรู้ทางปัญจทวาร และ

๒. การรับรู้ทางมโนทวาร

การรับรู้ทางปัญจทวาร : ได้แก่จิตรับรู้โลกภายนอกโดยอาศัยทางรับรู้หรือประสาทสัมผัส ๕ อย่างคือ ตา หู จมูก ลิ้น และกาย การรับรู้โลกภายนอก (ของจิต) โดยผ่านทางรับรู้ ๕ ทางนี้ เป็นการรับรู้โลกด้านที่เป็นสสารหรือรูปธรรม ซึ่งเป็นรูปที่หยาบ ปราภุชคเจณ เป็นความรู้ระดับข้อเท็จจริงแต่ละทางให้รู้จักโลกหรือรูปธรรมเป็นด้านๆ ไป และให้รู้โลกหรือรูปธรรมที่เป็นไปโดยกาลปัจจุบันอย่างเดียว ดังนั้นความรู้ทางปัญจทวาร จึงเป็นความรู้แบบประสบการณ์ ความรู้ในระดับ

^{๑๑} ม. นุ. ๑๒/๓๔๖/๒๕๘.

ประสบการณ์ จิตรู้โดยลำพังโดยไม่อาศัยกาย (ปัญญาทวาร) ไม่ได้ ความรู้ในระดับประสบการณ์จึงเป็นความรู้ที่เกิดจากการทำงานร่วมกันของกาย (ปัญญาทวาร) และจิตพร้อมๆ กันไป โดยกำลังกายเพียงอย่างเดียวหรือจิตเพียงอย่างเดียวแล้วไม่อาจรู้โลกหรือความจริงแบบประสบการณ์ได้

พุทธปรัชญาได้แสดงถึงกระบวนการอันเป็นที่มาของความรู้แบบประสบการณ์ โดยแสดงให้เห็นถึงธรรมชาติที่เป็นที่มาของความรู้ตั้งแต่ขั้นแรกที่สุด ซึ่งอาจเขียนเป็นรูปเพื่อให้เห็นได้ง่ายขึ้นดังนี้

จะเห็นได้ว่า ความรู้ขั้นแรกที่สุดของความรู้แบบประสบการณ์นั้น เป็นความรู้ที่เกิดจากการกระทบกันระหว่างสิ่งที่เป็นรูปด้วยกัน แล้วทำให้เกิดวิญญาณหรือความรู้ทางต่าง ๆ ขึ้น ซึ่งมี ๕ อย่าง และมีชื่อเรียกตามทางเกิด (หรือรูปฝ่ายรับ) ๕ นั้นเอง

วิญญาณ ๕ หรือความรู้ ๕ แบบนี้ พุทธปรัชญาได้กล่าวถึงเหตุปัจจัยที่เป็นฐานเกิดแตกต่างกัน ในวิสุทธิมรรค ได้กล่าวถึงเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดความรู้แบบวิญญาณ ๕ แต่ละแบบ ดังนี้

จักขุวิญญาณ : (จิต) รูปร่างหรือรูป

จิตรูปร่างหรือรูปได้โดยอาศัย จักขุประสาทรูป เรียกว่า จักขุวิญญาณ เหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดจักขุวิญญาณ มี ๔ ประการ ดังนี้

๑. จักขุประสาทรูป	ประสาทตาดี หรือตั้งอยู่อย่างสมบูรณ์
๒. รูปารมณ	รูปหรือสี
๓. อาโลโก	แสงสว่าง
๔. มนสิการ	การกระทำจิต หรือการน้อมจิตไปหารูปารมณ

โสตวิญญาน : รู้เสียง

จิตรู้เสียงโดยอาศัยโสตประสาทรูป เรียกว่า โสตวิญญาน เหตุปัจจัยที่ทำให้เกิด โสตวิญญาน มี ๔ ประการ คือ

๑. โสตประสาทรูป	ประสาทหูดี หรือตั้งอยู่อย่างสมบูรณ์
๒. สัททวารมณ	เสียง
๓. อากาศ	ช่องว่าง
๔. มนสิการ	การกระทำจิต หรือ การน้อมจิตไปหาสัททวารมณ ^{๑๔}

ฆานวิญญาน : รู้กลิ่น จิตรู้กลิ่นโดยอาศัยฆานประสาทรูป เรียกว่า ฆานวิญญาน เหตุปัจจัยที่ทำให้เกิด ฆานวิญญาน มี ๔ ประการ คือ

๑. ฆานประสาทรูป	ประสาทจมูกดี หรือตั้งอยู่อย่างสมบูรณ์
๒. คันธารมณ	กลิ่น
๓. วาโย	ลม
๔. มนสิการ	การกระทำจิต หรือการน้อมจิตไปหาคันธารมณ

ชีวหาวิญญาน : รู้รส จิตรู้รส โดยอาศัยชีวหาประสาทรูป เรียกว่า ชิวหาวิญญาน เหตุปัจจัยที่ทำให้เกิด ชิวหาวิญญาน มี ๔ ประการ คือ

๑. ชิวหาประสาทรูป	ประสาทลิ้นดี หรือตั้งอยู่อย่างสมบูรณ์
๒. รสารมณ	รส
๓. อาโป	น้ำ
๔. มนสิการ	การกระทำจิต หรือการน้อมจิตไปหารสารมณ

กายวิญญาน : รู้สิ่งที่มาต้องกาย จิตรู้สิ่งที่มาต้องกาย (เช่น เย็น ร้อน อ่อน แข็ง เจ็บ ปวด หิว กระจาย เป็นต้น) โดยอาศัยกายประสาทรูป เรียกว่า กายวิญญาน เหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดกายวิญญาน มี ๔ ประการ คือ

๑. กายประสาทรูป	ประสาทกายดี หรือตั้งอยู่อย่างสมบูรณ์
๒. โสภฐัพพารมณ	การกระทบสัมผัส
๓. ถัสสะ	สภาวะของความแข็ง
๔. มนสิการ	การกระทำจิต หรือ การน้อมจิตไปหาโสภฐัพพารมณ

^{๑๔} ม. มุ. ๑๒/๓๔๖/๒๕๘.

การรับรู้ทางมโนทวาร: คือจิตรับรู้โลกหรือรู้ความจริงทางใจหรืออาศัยใจเป็นทางในการรู้ สิ่ง
ที่จิตรับรู้ทางใจ มีชื่อเรียกในพุทธปรัชญาโดยเฉพาะว่า “ธรรมารมณ” และเรียกการรับรู้ธรรมารมณ
ของจิตโดยอาศัยมโนทวารว่า “มโนวิญญาน” เหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดมโนวิญญานนั้นมี ๓ ประการ คือ

๑. หทัยวัตถุรูป ภาวังคมนะ หรือภาวังคจิตไหว ๒ ครั้ง
๒. ธรรมารมณ สิ่งที่น่าคิดทางใจ
๓. มนสิการ การกระทำจิตหรือการน้อมจิตไปหาธรรมารมณ

พุทธปรัชญาถือว่า การรับรู้โลกหรือความจริงทางมโนทวารนั้น เป็นการรับรู้ได้ในขอบเขตที่
กว้างกว่าปัญจทวาร คือเป็นการรับรู้สิ่งทั้งที่เป็นรูปธรรม นามธรรมและบัญญัติธรรม เป็นการรับรู้ที่
เป็นไปทั้ง ๓ กาล คือ ทั้งที่เป็นอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ไม่เหมือนทางปัญจทวารที่เป็นความรู้ที่เป็น
ปัจจุบันอย่างเดียว

ในพระอภิธรรม ท่านได้แสดงธรรมารมณหรือสิ่งที่จิตรับรู้ไว้เป็น ๕ ประการ คือ

๑. เวทนาขันธ: คือเวทนา หรือการเสวยอารมณ์ที่เป็นสุข ทุกข์ และไม่ทุกข์ไม่สุข ที่เกิด
จากตาเห็นรูป หูฟังเสียง จมูกได้กลิ่น ลิ้นลิ้มรส ภายถูกต้องสัมผัส และใจคิดเรื่องราวต่าง ๆ

๒. สัญญาขันธ: คือสัญญาหรือความจำได้หมายรู้ในเรื่องต่างๆ ที่นับเนื่องมาจากตาเห็น รูป
หูฟังเสียง จมูกได้กลิ่น ลิ้นลิ้มรส ภายถูกต้องสัมผัส และใจคิดเรื่องราวต่าง ๆ

๓. สังขารขันธ: คือสังขารหรือสิ่งที่มาปรุงแต่งจิตทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม

๔. อัปปฏิขจรูป: คือรูปที่ละเอียดที่ไม่อาจรู้ (หรือกระทบได้) ทางปัญจทวารมี ๑๖ รูป คือ
(๑) อาโปธาตุ (๒) อิติถิกาวรูป (๓) ปุริสถาวรรูป (๔) หทัยวัตถุรูป (๕) ชีวิตรูป (๖) อาหารรูป
หรือโอหารูป (๗) ปริเททรูป (๘) กายวิญญูติรูป (๙) วจิวินญูติรูป (๑๐) รูปทหุตารูป (๑๑) รูป
อนึ่ง พุทธปรัชญาได้กล่าวถึงธรรมารมณที่เกิดในมโนทวารไว้เป็นแผนกหนึ่งต่างจาก นัยที่
กล่าวแล้วนี้ โดยการแบ่งธรรมารมณ เป็น ๒ ประเภท ดังนี้

๑. อารมณ ๖ ที่เกิดกับมโนทวารโดยตรง

๒. ปัญจารมณที่นับเนื่องมาจากปัญจทวาร^๕

อารมณ ๖ ที่เกิดกับมโนทวารโดยตรง : คือรูปารมณ สัททารมณ คันธารมณ รสอารมณ โสณัฐพ
พารมณ และธรรมารมณ ที่เกิดขึ้นกับมโนทวารโดยตรง โดยไม่ต้องผ่านปัญจทวาร ปัญจารมณที่นับ
เนื่องมาจากปัญจทวาร : คือปัญจารมณ (รูปารมณ – รูป สัททารมณ – เสียง คันธารมณ – กลิ่น รส
อารมณ – รส และโสณัฐพพารมณ – สิ่งที่มาสัมผัสถูกต้องกาย) ที่เป็นอดีตารมณ หรือที่ผ่านพ้นไปแล้ว ที่
เกิดขึ้นในมโนทวารต่อจากปัญจารมณที่เป็นปัจจัยารมณ โดยมีปรมัตถารมณเชื่อมโยงไปสู่บัญญัติ
เพื่อให้รู้เรื่องราวของสมมติบัญญัติตามโวหารที่ชาวโลกใช้พูดกัน ปัญจารมณที่เป็นอดีตารมณต่างจาก

^๕ ม. นุ. ๑๒/๓๔๖/๒๕๘.

ปัญจารมณที่เป็นปัจจุบันนารมณตรงที่ว่า ปัญจารมณที่เป็นปัจจุบันนารมณ เป็นอารมณที่ปรากฏเฉพาะหน้า แจ่มใสชัดเจนหรือกำลังเป็นไปอยู่ในปัญจทวาร (คือตากำลังเห็นรูปอยู่ หูกำลังฟังเสียงอยู่ ลิ้นกำลังลิ้มรสอยู่...) ส่วนปัญจารมณที่เป็นอดีตารมณนั้น ก็คือปัญจารมณของปัญจทวารนั่นเอง แต่เป็นอารมณที่เกิดทีหลังต่อจากปัญจารมณที่เป็นปัจจุบันนารมณการเกิดขึ้นของปัญจารมณที่เป็นปัจจุบันทางปัญจทวารกับปัญจารมณที่เป็นอดีตารมณทางมโนทวารนี้ พุทธปรัชญาถือว่า จะเกิดสลับกันอยู่เป็นจำนวนหลายร้อยครั้งหลายพันครั้งในขณะที่ได้รับอารมณนั้น ๆ อยู่ เช่น รูปารมณ (ที่เป็นปัจจุบันนารมณ) ทางจักขุทวาร กับรูปารมณ (ที่เป็นอดีตารมณ) ที่เกิดทางมโนทวาร จะเกิดสลับกันหลายร้อยครั้งหลายพันครั้งขณะที่ดูสิ่งใดสิ่งหนึ่งอยู่

อนึ่ง ความรู้ของจิตในระดับวิญญาน ๖ นี้ นับว่าเป็นขั้นของการรับรู้ขั้นแรก เป็นขั้นของความรับรู้บริสุทธิ์ เป็นขั้นของการทำงานที่ดำเนินไปตามกระบวนการของเหตุปัจจัยตามธรรมชาติ ยังไม่มีการปรุงหรือถูกแปรไปโดยประการใด ๆ ยังไม่จัดเป็นกุศลหรืออกุศล ไม่เป็นบุญบาป ดี ชั่ว และยังไม่จัดเป็นขั้นของกายกรรม วชิกรรม หรือมโนกรรม จะเห็นได้ว่าความรู้ที่เป็นขั้นของจักขุวิญญาน โสตวิญญาน ฆานวิญญาน ชิวหาวิญญาน และกายวิญญานนั้น เป็นขั้นของการรับหรือเป็นขั้นของการกระทบระหว่างทวาร ๖ กับอารมณ ๖ ยังไม่ถึงขั้นที่จะรู้ว่าอะไรเป็นอะไร แต่ต่อจากขั้นของวิญญาน 6 นั้น เป็นขั้นของการรับรู้ของจิตที่เป็นไปในมโนทวารโดยตรง เป็นขั้นของการรู้ว่าอะไรเป็นอะไร เช่นเมื่อเห็นคนเดินมา ความรู้ทางตา (จักขุวิญญาน) เป็นเพียงรูรูปหรือรู้สีเท่านั้น หาใช้รู้ว่าเป็นคน ๆ หนึ่ง เป็นผู้ชายหรือผู้หญิง เป็นเด็กหรือผู้ใหญ่ ตลอดจนหน้าตาเป็นอย่างไร สวยหรือไม่สวย เป็นต้น การรู้สภาวะการณต่าง ๆ เช่นเป็นคน เป็นเด็ก เป็นผู้ใหญ่ เป็นผู้ชายหรือผู้หญิง สวยหรือไม่สวย เป็นต้นนั้น เป็นความรู้ที่สำเร็จโดยมโนทวาร หรือเมื่อได้ยินคนพูดกัน ความรู้ทางหู (โสตวิญญาน) เป็นเพียงความรู้เสียง คือได้ยินเสียงเท่านั้น หาใช้รู้คำพูดไม่ ส่วนการรู้คำพูดอันเป็นความหมายของคำพูดนั้น ๆ ว่าเป็นอย่างไร อ่อนหวานหรือหยาบคาย ยกย่องหรือติเตียน จริงหรือเท็จ เป็นต้น เป็นความรู้ที่สำเร็จโดยมโนทวาร... ดังนั้น ปัญจทวารจึงเป็นทางให้เกิดความรู้ได้น้อยกว่ามโนทวาร คือทวารแต่ละอย่างในปัญจทวารให้รู้ความจริงฝ่ายเดียว เช่นจักขุทวารเป็นทางให้รูรูปหรือสี โสตทวารเป็นทางให้รู้เสียง ฆานทวารเป็นทางให้รู้กลิ่น ชิวหาทวารเป็นทางให้รู้รส และกายทวารเป็นทางให้รู้สิ่งสัมผัสถูกต้อง แต่มโนทวารหรือทางใจนั้น เป็นทางให้รู้ได้กว้างขวางมาก คือนอกจากเป็นทางให้รู้สิ่งที่เป็นเรื่องของนามธรรมอันเป็นเรื่องของทางใจแล้ว ยังครอบคลุมไปถึงความรู้ที่ได้รับมาจากทางปัญจทวารด้วย

กระบวนการการรับรู้ของจิตในมโนทวารนั้น มิได้หยุดลงแค่ขั้นของวิญญาน ๖ แต่ยังคงดำเนินสืบต่อไป จนนำไปถึงขั้นของการกระทำกรรมที่เป็นกายกรรม วชิกรรม และมโนกรรม กระบวนการรับรู้ของจิตที่สืบต่อไปจากขั้นของวิญญาน ๖ อาจจะแบ่งเป็นขั้นตอนที่สำคัญได้ ๔ ขั้นตอน ดังนี้

๑. ขั้นของผัสสะ

๒. ชั้นของเวทนา

๓. ชั้นของสัญญา

๔. ชั้นของสังขาร

ชั้นของผัสสะ : ก่อนชั้นของผัสสะนั้น เป็นชั้นของความรู้แบบวิญญาณ ซึ่งเกิดจากเหตุปัจจัย คือทวารและอารมณ์ (หรืออายตนะภายในและอายตนะภายนอก) มากระทบกันเข้า ต่อจากนั้นก็ เป็นชั้นของผัสสะ ซึ่งเป็นการรับรู้ที่เกิดขึ้นจากเหตุปัจจัย คือ ทวาร อารมณ์ และวิญญาณ

คำว่า “ ผัสสะ ” หมายถึงว่า การบรรจบพร้อมกันหรือการประจวบพร้อมกันขององค์ประกอบ ๓ ประการ คือทวารหรือทางรับรู้ อารมณ์หรือสิ่งที่ถูกรู้ วิญญาณหรือความรู้แจ้งชัดหรือความรู้เพราะการประจวบพร้อมกันขององค์ประกอบ ๓ ประการ นี้ ทำให้เกิดผัสสะหรือการรับรู้โลกที่สมบูรณ์ขึ้น กระบวนการรับรู้ที่แท้จริงก็เริ่มตรงที่ผัสสะนี้เอง

เมื่อมีผัสสะหรือการรับรู้อารมณ์ ก็ทำให้เกิดกระบวนการอื่น ๆ ในขั้นต่อไป คือ “เพราะมีผัสสะหรือการรับรู้อารมณ์เป็นเหตุปัจจัย เวทนาหรือการเสวยอารมณ์จึงมี เพราะมีผัสสะและเวทนาเป็นเหตุปัจจัย สังขารหรือการนำเอาอารมณ์นั้น ไปคิดปรุงแต่งเป็นกรรมหรือการกระทำจึงมี”^{๖๖}

ชั้นของเวทนา : เป็นกระบวนการที่เกิดต่อจากผัสสะ เป็นความรู้สึกต่อสิ่งที่ถูกรู้ (อารมณ์) หรือโลกด้านต่างๆ ที่รับเข้ามาทางทวาร ๖ เวทนาแม้จะเป็นความรู้สึกต่อสิ่งที่ถูกรู้ก็จริง แต่ตัวมันเองมิได้เป็นผู้รู้หรือรู้สึกได้เอง แต่ตัวการที่ทำหน้าที่รู้สึกต่ออารมณ์นั้นคือจิต

ถึงอย่างไรก็ตาม เวทนาแม้จะกล่าวเป็นนัยต่างๆ แต่ก็อาจสรุปลงเป็น ๓ อย่าง คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา และอทุกขมสุขเวทนา และเวทนาทั้งหมดล้วนมีผัสสะเป็นเหตุเกิดทั้งสิ้น พุทธปรัชญาถือว่าเวทนาเป็นขั้นตอนที่สำคัญมากขั้นตอนหนึ่งในกระบวนการรับรู้โลกของจิต และส่งผลถึงภาคของการกระทำกรรมของมนุษย์ด้วย

ในวิถีชีวิตของมนุษย์ จะเห็นว่าสุขและทุกข์มีบทบาทสำคัญ ชีวิตมนุษย์ดำเนินไปในรูปแบบต่างๆ เพื่อให้ได้สุข และหนีทุกข์ ถือเอาความสุขเป็นเครื่องหมายที่ดีหรือจุดหมายปลายทางที่พึงปรารถนาในชีวิต ความทุกข์เป็นเครื่องหมายที่ตกต่ำของชีวิต เป็นสิ่งไม่พึงปรารถนา เมื่อมนุษย์เราได้รับความสุข หรือสุขเวทนาแล้ว ก็มีความพอใจ เชิดชู ยกย่อง ถ่อมหลง หมกหมุ่น พัวพัน สยบติดอยู่ เมื่อได้รับความทุกข์หรือทุกขเวทนาแล้ว ก็มีความเสียใจ คับแค้น กระวนกระวาย ร้องไห้ ไม่อยากมี อยากหนีไปเสียให้พ้น เป็นต้น

ถ้ามองดูตามกระบวนการรับรู้ในขั้นตอนของเวทนาจึงสุขเวทนาและทุกขเวทนาแล้ว จะเห็นได้ว่ามันเกิดขึ้นอยู่และเป็น ไปอยู่อย่างนั้นตามเหตุปัจจัยคือผัสสะ มันต้องเกิดอย่างนั้นตามเหตุปัจจัยของมันไม่ว่าใครจะต้องการหรือไม่ต้องการก็ตาม มันเกิดขึ้นและเป็นไปตามกระบวนการรับรู้

^{๖๖} ม.มู ๑๒/๒๔๘/๑๘๔.

ตามธรรมชาติอยู่อย่างนั้น แต่ในกระบวนการนี้ อาจจะเป็นว่า สุขเวทนานั้นอยู่ในฐานะที่เป็นที่ตั้งแห่งความใคร่ต้องการ เมื่อจิตเข้าไปเกี่ยวข้องกับเกาะเกี่ยวโดยอโยนิโสมนสิการ แล้วก็ทำให้มีการปรุงแต่ง (สังขาร) ต่อไป ต้องกิเลสตัณหา หรือทุกข์เวทนานั้นไม่ตั้งอยู่ในฐานะที่เป็นที่ตั้งแห่งความใคร่ต้องการอยากได้ เมื่อจิตเข้าไปเกี่ยวข้องกับเกาะเกี่ยวแล้ว ก็ทำให้มีการปรุงแต่งต่อไปด้วยกิเลสตัณหา ดังนั้น แม้ว่าสุขเวทนาและทุกข์เวทนาเป็นสภาพธรรมที่เป็นกลาง ๆ ไม่ได้ไม่ชั่ว กลายเป็นสภาพธรรมที่ดีหรือชั่วในความรู้สึกเข้าใจของมนุษย์เรา ก็เพราะเราเข้าไปเกี่ยวข้องกับพัวพันกับเวทนานั้น ด้วยอำนาจของตัณหา ในมัชฌิมนิกาย มูลปิลณาสก์ กล่าวว่า “ เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย ตัณหาจึงเกิด” คือเมื่อได้สุขเวทนา ก็มีความใคร่คิดใจ (กามตัณหา) อยากมีอยากเป็นเช่นนั้นต่อไป (ภวตัณหา) อยากไม่ให้มี ไม่ให้เป็นอย่างนั้น (วิภวตัณหา) เมื่อได้ทุกข์เวทนา ก็ไม่อยากจะ ไม่อยากเป็น โกรธเคือง คับแค้น อยากหนีไป เป็นต้น ดังนั้นกิเลสตัณหาเกิดก็เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย จากการที่มีกิเลสตัณหาเป็นปัจจัย ก็นำไปสู่การกระทำหรือการปฏิบัติต่อสิ่งนั้น ๆ ในรูปของกายกรรม วาจากรรมและมโนกรรมต่อไป

ขั้นของสัญญา : หมายถึงความจำหรือความหมายรู้อารมณ์ (อารมณ์ ๖) อารมณ์ที่จำหรือหมายรู้โดยสัญญานี้ เป็นอารมณ์ที่เป็นไปทั้ง ๓ ภาค คืออารมณ์ที่เป็นปัจจุบัน อารมณ์ที่เป็นอดีตและอารมณ์ที่เป็นอนาคต สัญญานี้แม้ตัวมันเองจะเป็นผลที่สืบเนื่องมาจากปัจจัยคือผัสสะและเวทนาจึงตามแต่อีกแนวทางหนึ่งสัญญาก็จะเป็นตัวสนับสนุนเวทนาและสังขาร คือความเป็นไปในรูปต่างๆ อย่างสลับซับซ้อนของเวทนาและสังขารนั้นมีขึ้นเพราะอาศัยสัญญาเป็นตัวกำจุนให้เป็นไป ถ้าไม่มีสัญญาแล้ว เวทนาและสังขารจะผันพิศดารไปเป็นต่างๆ ไม่ได้ สัญญานั้น ถิ่นแบ่งตามทางที่เกิดก็มี ๖ ประการ คือ (๑) รูปสัญญา ความจำหรือความหมายรู้อารมณ์รูป (๒) สัทสัญญา ความจำหรือความหมายรู้อารมณ์เสียง (๓) คันธสัญญา ความจำหรือความหมายรู้อารมณ์กลิ่น (๔) รสสัญญา ความจำหรือความหมายรู้อารมณ์รส (๕) โผฏฐัพพสัญญา ความจำหรือความหมายรู้อารมณ์สิ่งที่มาต้องกาย และ (๖) ธัมมสัญญา ความจำหรือความหมายรู้อารมณ์สิ่งที่รู้ทางใจ

ขั้นสังขาร : พุทธปรัชญาถือว่า “ความดีและความชั่วเริ่มต้นที่ขั้นของสังขาร สังขารเป็นตัวปรุงแต่งจิตให้ดีให้ชั่วให้เป็นกุศลหรืออกุศลขึ้นมาพร้อม ๆ กับการรับรู้อารมณ์ของจิต จิตในขั้นของวิญญาน ผัสสะเวทนาและสัญญานั้น ยังไม่จัดว่าดีหรือชั่ว แต่จิตใจขั้นของสังขารหรือถูกปรุงแต่งโดยสังขาร จึงเป็นจิตดี (กุศลจิต) จิตชั่ว (อกุศลจิต)”^๔

ในชีวิตมนุษย์ที่ยังเป็นปุถุชนนั้นจะเห็นว่ามีความสัมพันธ์ที่กระบวนการรับรู้ตามขั้น ต่าง ๆ ตามที่กล่าวแล้วนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในขั้นของผัสสะ เวทนา และสังขาร เป็นขั้นที่มีบทบาทสำคัญมาก เพราะเมื่อมนุษย์เรารับรู้หรือรู้อารมณ์ (อารมณ์ ๖) ที่เป็นสุขเวทนาแล้ว ต้องยินดีอยากได้ ต้องเข้าไปพัวพันลุ่มหลงยึดติดกับสุขเวทนานั้น ทั้งนี้เพราะขาดปัญญาหรือ โยนิโสมนสิการ จึงทำให้ เข้า

^๔ ส. น. ๑๖/๘๒/๔๐.

ไปสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับอารมณ์ที่รู้นั้นด้วยอโยนิโสมนสิการหรือด้วยความหลงผิด เพราะอโยนิ โสมนสิการ หรือความเห็นผิดนั่นเอง จึงทำให้เข้าใจว่าสุขเวทนาเป็นสิ่งที่ดีที่สุด ประเสริฐ นำใคร่ นำ ต้องการ เป็นต้น เนื่องจากมีความเห็นความเข้าใจผิดเกี่ยวกับธรรมชาติของเวทนา ธรรมชาติของผัสสะ ธรรมชาติของวิญญาณ ธรรมชาติของอายตนะภายในและภายนอก (หรือทวารและอารมณ์) และธรรมชาติของกายและจิต จึงทำให้มีความเข้าใจหรือความยึดมั่นว่ามีตัวตน มีเรา มีเขา มีสัตว์ มีของเรา มีของเขา เราหรือเขาเป็นผู้เสพเสวยสุขเวทนานั้น มีเรามีเขาเป็นเจ้าของหรือเป็นผู้ครอบครองสุขเวทนานั้นขึ้นมา

ดังนั้นเมื่อจิตถูกกระทบกับสุขเวทนาแล้วถูกปรุงแต่งหรือถูกครอบงำด้วยความพอใจ (ฉันทะ) ความกำหนัด (ราคะ) ความเพลิดเพลิน (นันทิราคะ) ความอยากได้ (ตัณหา) ความยึดติดพัน (อุปทาน) เป็นต้น สภาพของจิตดังกล่าวนี้เป็นภาวะที่ถูกปรุงแต่งขึ้นด้วยอกุศลกรรม โดยมีสุขเวทนาหรืออารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งความยินดีเป็นฐานจุดเริ่มต้น ถ้าจะมองต่อไปถึงที่มาของสุขเวทนาจึงเป็นเรื่องของกระบวนการรับรู้ของจิตที่เริ่มต้นมาจากขั้นแรกสุดคือ ทวาร - อารมณ์ - วิญญาณ ซึ่งทำให้เกิดผัสสะ เมื่อมีผัสสะก็ทำให้เกิดเวทนา ครั้นอกุศลกรรมเหล่านั้นเป็นสัมปยุตธรรมเข้ากับจิต ก็ปรุงแต่งจิตให้เป็นประการต่าง ๆ จิตที่ถูกปรุงก็จะมีความสมบัติตามสิ่งที่ถูกปรุง คือเป็นประการต่าง ๆ ในขั้นนี้เองเป็นขั้นของมโนกรรม จากขั้นของมโนกรรมก็จะแสดงออกในขั้นกายกรรมและวจีกรรม ซึ่งในขั้นของกรรม ๓ ประการนี้ เป็นขั้นที่ (มนุษย์) แสดงพฤติกรรมตอบสนองต่อโลกหรือต่อสิ่งที่ได้รับรู้

ในด้านที่เป็นทุกข์เวทณาก็นับเดียวกัน คือเมื่อมนุษย์เราได้รับทุกข์เวทนา จิตก็ถูกปรุงแต่งครอบงำด้วยอกุศลธรรม ทำให้ไม่พอใจ (อรติ) ขัดเคือง (ปฏินะ) ขุ่นแค้น (โกธะ) เดือดดาล (โทสะ) ผูกใจเจ็บ (อาฆาต) จองเวร (พยาบาท) เป็นต้น เหตุปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้จิตถูกครอบงำด้วยอกุศลธรรมเหล่านี้ ก็คือการที่ (จิต) มนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับอารมณ์ (อารมณ์ ๖) หรือโลกด้วยอโยนิโสมนสิการ หรือด้วยความไม่รู้จริง มีความเห็นผิด (อวิชา-มิจฉาทิฎฐิ) เมื่อไม่รู้และมีความเห็นผิด ในธรรมชาติของทุกข์เวทนา และเหตุปัจจัยที่เป็นที่มาของทุกข์เวทนา จึงให้มีความเชื่อมีความเข้าใจว่าทุกข์เวทนาเป็นสิ่งที่ไม่ดี เลวทราบ ต่ำช้า ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความใคร่หรือความต้องการ เป็นต้น เพราะไม่รู้และมีความเห็นผิดในธรรมชาติของอายตนะในธรรมชาติของวิญญาณ ในธรรมชาติของผัสสะ ในธรรมชาติของเวทนา หรือในธรรมชาติกายและจิต เป็นต้น จึงทำให้เข้าใจว่ามีตัวตน มีเรา มีเขา มีสัตว์ มีของเรา มีของเขา มีเราหรือเขาเป็นผู้เสพเสวยทุกข์เวทนานั้น มีเราหรือเขาเป็นผู้ครอบครองทุกข์เวทนานั้น เป็นต้น เมื่อจิตถูกปรุงแต่งด้วยอกุศลธรรมมีความไม่พอใจหรือความโกรธ เป็นต้น จิตก็จะเป็นต่าง ๆ ตามสภาพของอกุศลธรรมที่เข้ามาปรุงแต่ง จิตที่ถูกปรุงแต่งด้วยอกุศลธรรมนั้นๆ (มโนกรรมที่เป็นอกุศล) ก็จะแสดงออกมาในรูปของการกระทำต่างๆ (กายกรรมและวจีกรรมฝ่ายอกุศล) ให้ซับซ้อนพิศดารยิ่งขึ้นตามลำดับ

ข้อสังเกตอีกประการหนึ่ง คือกระบวนการรับรู้โลกภายนอก (อารมณ์ ๖) ของบุคคลที่เป็น
 ปุถุชนธรรมดาทั่วไปกับบุคคลที่เป็นพระอรหันต์นั้นมีความแตกต่างกันถ้าถือเอาความแตกต่าง
 ระหว่างบุคคลทั้งสองนี้แล้ว จึงกล่าวได้ว่า กระบวนการในการรับรู้ของจิต แบ่งเป็นได้ ๒ แบบ ดังนี้

๑. กระบวนการรับรู้แบบสังสารวัฏ

๒. กระบวนการรับรู้แบบวิวัฏ

กระบวนการรับรู้แบบสังสารวัฏ : เป็นกระบวนการรับรู้ของจิตในบุคคลธรรมดาทั่วไป ซึ่งไม่
 ใช่เป็นพระอรหันต์ เป็นกระบวนการธรรมของการทำงานของจิตที่ไม่ดำเนินไปตามกระบวนการรับรู้
 ที่เป็นธรรมชาติล้วน ๆ คือหลังจากการรับรู้ในขั้นของเวทนาแล้ว กระบวนการรับรู้ที่มีการปรุงแต่ง
 (สังขาร) ภายในจิตโดยมีสุขเวทนาหรือทุกขเวทนาเป็นจุดเริ่มต้นที่นำไปสู่การมีกิเลสตัณหา เมื่อมี
 กิเลสตัณหา กิเลสตัณหาเป็นการปรุงแต่งให้เกิดกระบวนการรับรู้ใหม่ที่เบี่ยงเบนไปจากกระบวนการ
 รับรู้ตามแนวทางที่เป็นธรรมชาติ กระบวนการรับรู้แบบวิวัฏ : เป็นกระบวนการรับรู้ของจิตในบุคคล
 ที่เป็นพระอรหันต์ เป็นกระบวนการธรรมของการทำงานของจิตที่ไม่ดำเนินไปตามกระบวนการรับรู้ที่เป็น
 ธรรมชาติล้วน ๆ คือหลังจากการรับรู้ในขั้นของเวทนาแล้ว กระบวนการรับรู้ที่มีการปรุงแต่ง
 (สังขาร) ภายในจิตโดยมีสุขเวทนาหรือทุกขเวทนาเป็นจุดเริ่มต้นที่นำไปสู่การมีกิเลสตัณหา เมื่อมี
 กิเลสตัณหา กิเลสตัณหาเป็นตัวยุติการปรุงแต่งให้เกิดกระบวนการรับรู้ใหม่ที่เบี่ยงเบนไปจากกระบวนการ
 รับรู้ตามแนวทางที่เป็นธรรมชาติ

อนึ่ง พุทธปรัชญาได้สืบค้นเข้าไปถึงเหตุปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดควบคุมและกระบวนการรับรู้
 ๒ สาขานี้ โดยระบุว่า อวิชชาเป็นเหตุปัจจัยหรือเป็นประธานที่กำหนดควบคุมในกระบวนการรับรู้สาย
 วิวัฏแต่ถึงอย่างไรก็ตาม อวิชชาและวิชชานั้นไม่ใช่เป็นตัวการรู้เอง แต่เป็นสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นกับจิต
 จิตเป็นตัวกำหนดรู้ จิตจะรู้อย่างไรคือรู้ผิดหรือรู้ถูกขึ้นอยู่กับสัมปยุตธรรม คืออวิชชาและวิชชาเป็นตัว
 กำหนด ถ้าจิตสัมปยุตด้วยอวิชชาก็จะทำให้จิตเข้าไปรับรู้หรือเกี่ยวข้องกับอารมณ์ (อารมณ์ ๖) ที่เป็น
 โยนิโสมนสิการ ถ้าจิตสัมปยุตด้วยวิชชาก็จะทำให้จิตเข้าไปรับรู้หรือเกี่ยวข้องกับอารมณ์ที่เป็น โยนิโส
 มนสิการ ถ้าจะสืบสาวจากเบื้องต้นของกระบวนการรับรู้ไปหาเบื้องปลายของกระบวนการรับรู้แล้ว
 กระบวนการรับรู้เริ่มต้นที่ทวาร ๖ (หรืออายตนะภายใน ๖) และอารมณ์ ๖ (อายตนะภายนอก ๖) และ
 เบื้องปลายจบลงที่สังขาร จากเบื้องต้นถึงเบื้องปลายมีจิตเป็นแกนกลางที่สำคัญโดยตลอด จินตามย
 ปัญญา : ปัญญา ที่เกิดจากการคิด เป็นความรู้ที่เป็นไปทางมโนทวาร จิตรู้โดยการอนุมาน หรือโดย
 การคิดหาเหตุผล จากสิ่งที่รู้แล้ว ไปหาสิ่งที่ยังไม่รู้ หรือจากประสบการณ์อย่างหนึ่งที่อยู่แล้ว ไปหา
 ประสบการณ์อีกอย่างหนึ่งที่ยังไม่รู้ เป็นความรู้ของจิตที่ไม่ต้องอาศัยประสบการณ์ที่เป็นปัจจุบันใน
 การรู้ แต่อาศัยความรู้ที่เป็นประสบการณ์ในอดีตที่ผ่านมาเป็นเครื่องมือผสมผสานในกระบวนการทาง
 ความคิด ความรู้แบบนี้เป็นความรู้ที่เกี่ยวกับลักษณะทั่วไปหรือลักษณะร่วมของสิ่งทั้งหลาย เช่น ความ
 ร้อนของไฟเป็นลักษณะร่วมของไฟทั่วไป ไม่ว่าไฟในที่ไหนแม้แต่ไฟในความคิดของเราก็มีลักษณะ

เช่นนี้ ไตรลักษณ์คืออนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา เป็นลักษณะร่วมของสังขตธรรม สิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่เป็นสังขตธรรมไม่ว่าสิ่งหนึ่งสิ่งใดต่างก็มีลักษณะอย่างเดียวกันนี้

ลักษณะที่เป็นอารมณ์ของความรู้ (ของจิต) ในขั้นของการอนุমানหรือคิดหาเหตุผลนั้น ไม่เป็นขั้นของประสบการณ์ (การรับรู้ทางปัญจทวาร) แต่เป็นขั้นของการรับรู้ที่ผ่านกระบวนการคิดทางจิต (มโนทวาร) โดยตรง โดยอาศัยประสบการณ์ในอดีตเป็นเครื่องมือช่วยในการคิด เช่น เราพูดว่าเราต้องแก่แก่ชราต้องตายทั้ง ๆ ที่เรายังเป็นหนุ่ม และยังไม่ตาย เนื่องจากเราคิดอนุমানไปจากคนแก่และคนตายที่เราได้เห็นเราต้องเป็นอย่างนั้นเพราะเราก็เป็นคนเหมือนเขา เราพูดถึงความสุขในสวรรค์ว่าเป็นทิพย์สุข ทิพย์สุขในสวรรค์เราไม่เคยประจักษ์ แต่เราก็คิดอนุমানเอาจากความสุขของคนในโลกนี้ซึ่งประจักษ์แก่เราหรือเราเชื่อกฎของการ “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” ว่าเป็นความจริง เพราะประสบการณ์ในอดีตเป็น ข้อมูลให้เราเชื่อกฎนั้นว่าเป็นจริงในอนาคตด้วย ความรู้ความจริงโดยคิดอนุমানหรือคิดหาเหตุผลนั้น ตามนัยพุทธปรัชญาสำนัก ไวยาณิกะ มี ๒ ชนิด คือ

๑. อนุমানเพื่อตัวเอง

๒. อนุমানเพื่อผู้อื่น

อนุমানเพื่อตัวเอง : คือจิตรับรู้ธรรมารมณ์ภายในใจของตนเอง เป็นการพิจารณาหรือ “คิดตรึกตรอง แล้วตัดสินใจด้วยตัวเอง แล้วเก็บความรู้ที่นั้นไว้ในใจ เช่น สิ่งนั้นเป็นอย่างนั้น สิ่งนี้เป็นอย่างนี้ คนทำความผิด ต้องติดคุกตราง หรือได้รับความทุกข์ในโลกนี้ เช่นเดียวกับคนทำความชั่วต้องตกนรกหรือได้รับความทุกข์ในโลกหน้า เห็นความทุกข์ในโลกนี้ แล้วอนุমানถึงความทุกข์ในนรกกว่าคล้ายคลึงกัน เป็นต้น พุทธปรัชญาถือว่า บุคคลสามารถหลุดพ้นจากกิเลส ๒ วิธี คือด้วยเจโตวิมุตติ และปัญญาวิมุตติ เจโตวิมุตติ หมายถึงจิตหลุดพ้นจากกิเลสด้วยกำลังสมาธิ เมื่ออบรมจิตให้มีสมาธิแล้วจิตที่มีสมาธินั้นจะกำจัดหรือถอนกิเลสออกไปจากจิตได้ ทำให้จิตเป็นอิสระ หลุดพ้นจากกิเลส ไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของกิเลส เจโตวิมุตตินี้เข้าถึงได้ด้วยการปฏิบัติสมถภาวนา แต่ถึงอย่างไรก็ตาม การหลุดพ้นจากกิเลสด้วยเจโตวิมุตตินี้ ยังไม่เป็นการหลุดพ้นอย่างเด็ดขาด คือเมื่อไรเสื่อมจากสมาธิ กิเลสที่ถูกข่มไว้ก็ถือโอกาสเกิดขึ้นได้อีก ดังนั้น ผู้บำเพ็ญสมถภาวนาได้สมาธิแล้วจึงต้องก้าวต่อไปสู่ขั้นของการบำเพ็ญวิปัสสนาภาวนาคือการอบรมปัญญา เมื่อมีปัญญาที่เป็นวิปัสสนาปัญญาจึงจะหลุดพ้นจากกิเลสอย่างแท้จริง เพราะเป็นการหลุดพ้นจากกิเลสได้โดยเด็ดขาด กิเลสต่างๆ จะไม่มีโอกาสเกิดได้อีกต่อไป จึงถือได้ว่า ภาวนาทั้ง ๒ อย่างนี้ต้องเป็นไปด้วยกัน คือ สมถภาวนาไม่อาจบรรลุถึงวิปัสสนาปัญญาได้ ถ้าไม่ได้ดำเนินต่อไปตามวิธีของวิปัสสนาภาวนา และวิปัสสนาภาวนาจะดำเนินไปไม่ได้ ถ้าไม่มีสมาธิที่เกิดจากสมถภาวนาเป็นฐานรองรับ”^๕

^๕ ที. มหา. ๑๐/๒๕๗/๒๘๕.

ในพุทธปรัชญา กล่าวว่า พระอรหันต์ที่เป็นสุกขวิปัสสกะ พระอรหันต์ประเภทนี้สำเร็จได้ด้วย การปฏิบัติวิปัสสนาล้วน ๆ

๑. พระอรหันต์ที่เป็นปัญญาวิมุตติ คือพระอรหันต์ที่เป็นสุกขวิปัสสกะ พระอรหันต์ประเภทนี้สำเร็จได้ด้วยการปฏิบัติวิปัสสนาล้วน ๆ

๒. พระอรหันต์ที่เป็นเจโตวิมุตติ หรือพระอรหันต์ที่เป็นฉานลาภิกุคค คือพระอรหันต์ที่ปฏิบัติสมถภาวนาจนสำเร็จฉาน แล้วยกฉานขึ้นมาเจริญวิปัสสนาภาวนาจนกระทั่งบรรลุพระอรหันต์

“พระอรหันต์แต่ละองค์นั้น แม้ว่าจะจะเป็นพระอรหันต์สิ้นกิเลสหรือมีปัญญาทำให้กิเลสหมดไป (อาสวักขณญาณ) ได้เสมอกัน แต่มีอภิญา ๖ ได้ไม่เท่ากัน พระอรหันต์ที่สามารถมีความรู้คือ อภิญาได้ครบทั้ง ๖ นั้น คือพระอรหันต์ที่เป็นฉานลาภิกุคค (ได้ฉานสมาบัติ)”^{๑๑}

วิปัสสนาญาณหรือวิปัสสนาปัญญานั้น ถ้าจะกล่าวโดยสรุปแล้ว ก็ได้แก่ปัญญาที่รู้ขั้น ๕ อยาตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ อินทรีย์ ๒๒ สัจจะ ๔ และปฏิจสมุปปาต ๑๒ ว่าเป็นสภาวะของรูปนามที่เป็นอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา กล่าวคือมีปัญญารู้ว่าสิ่งทั้งหลายในโลกนี้ ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตก็ตาม สรุปลงเป็นความจริง ๒ อย่าง คือรูปและนาม รูปและนามนี้ล้วนเป็นอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา และการรู้ว่า สิ่งทั้งหลายเป็นอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา ที่เป็นวิปัสสนาปัญญานั้น เป็นการรู้แจ้งเห็นจริง ไม่ใช่เป็นการรู้แบบเข้าใจที่เกิดจากการเล่าเรียนหรือทรงจำ ซึ่งเป็นความรู้แบบฉาบฉวย ผิดเพี้ยนไม่อาจทำให้เกิดความหน่ายคลายความยึดติด ไม่อาจกำจัดกิเลสและความทุกข์ที่เกิดจากกิเลสได้ ส่วนความรู้แจ้งเห็นจริงแบบวิปัสสนาปัญญานั้น เมื่อเกิดขึ้นแล้วเป็นความรู้เห็นที่ถาวร ทำให้หมดความหลงผิดโดยสิ้นเชิง เป็นความรู้ที่สามารถกำจัดทำลายกิเลส และความทุกข์ได้โดยเด็ดขาดในวิปัสสนาญาณ ๑๖ นี้ ที่จัดว่าเป็นโลกุตตรปัญญาจริง ๆ นั้น มีเพียง ๓ คือ มรรคญาณ ผลญาณ และปัญญาเวกขณญาณ ที่เหลืออยู่นอกนั้นชื่อว่าอยู่ในขั้นของโลกียปัญญา ดังนั้น ตามที่กล่าวมาจะเห็นว่า ทฤษฎีความรู้หรือญาณปรัชญาในพุทธปรัชญานั้นมีถึง ๓ วิธี แต่ละวิธีต่างให้รู้ความจริงที่ต่างกันและให้สำเร็จประโยชน์ที่แตกต่างกัน คือสุดมยปัญญาให้รู้ ความจริงที่เป็นประสบการณ์ ข้อเท็จจริงหรือทฤษฎีเกี่ยวกับข้อเท็จจริงเป็นประโยชน์ต่ออาชีพหรือการดำรงชีวิตในปัจจุบัน จินตามยปัญญาให้รู้ความจริงที่ไม่ใช่ประสบการณ์ เป็นการรู้ความจริงโดยการคิดตรองตามเหตุผล ช่วยให้รู้ความจริงได้ก่อนหรือล่วงหน้าประสบการณ์ ปัญญาแบบนี้ช่วยในการวางโครงการ การวางแผนและการกระทำในฐานะที่เป็นการสร้างเหตุ เพื่อให้เกิดผลดีหรือประโยชน์สุขในอนาคตได้อย่างถูกต้อง เป็นการรักษาประโยชน์สุขในปัจจุบันให้ดำเนินต่อเนื่องไปถึงชีวิตอนาคต ภาวนามยปัญญาให้รู้ความจริงที่เป็นขั้นของสังขธรรม เป็นความรู้แจ้งแทงตลอด ไม่อาจเกิดโดยวิธีการศึกษาเล่าเรียนหรือการคิดตรองตามเหตุผล แต่

^{๑๑} ม. ม. ๑๓/๑๕๓/๑๓๗.

เป็นความรู้ที่เกิดจากการปฏิบัติธรรม การรู้ความจริง ในขั้นนี้เอง ทำให้บรรลุถึงประโยชน์สุขสูงสุด คือนิพพานหรือการพ้นจากความทุกข์ได้โดยสิ้นเชิง

๔.๔ การพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ตามหลักไตรสิกขา

มนุษย์มีเป้าหมายในการพัฒนาตนเองอยู่เสมอไม่ว่าอดีตหรือสมัยปัจจุบันก็ต้องมีความสัมพันธ์กันตั้งแต่เกิดจนถึงวันตายแต่มนุษย์จะพัฒนาตนเองในรูปแบบใดต้องมีการกล่าวกระบวนการพัฒนาให้อยู่ในขอบเขตอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อความมั่นคงของชีวิตและความมั่นคงของสังคมเป็นองค์ประกอบร่วมเป็นจุดสำคัญ แต่ในทางพระพุทธศาสนาแล้วถือว่า การพัฒนาตนเองไปสู่จุดหมายสูงสุดของชีวิตนั้นจำเป็นต้องมีการพัฒนาชีวิตอย่างมีระบบมีระเบียบแบบแผนของการดำเนินชีวิตอย่างมั่นคงก็คือ กระบวนการพัฒนาตนตามหลักของมรรคมีองค์ ๘ และกระบวนการพัฒนาไปสู่แนวทางของไตรสิกขา โดยมีหลักของการพัฒนามีอยู่อย่างครบถ้วนดังนี้

๔.๔.๑ กระบวนการพัฒนาด้านศีลสิกขา

กระบวนการด้านการพัฒนาตนเองนั้นเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งของชีวิตมนุษย์ เพราะศีลเป็นพื้นฐานของการอยู่ร่วมกันและพระพุทธองค์ได้ทรงวางหลักการปฏิบัติไม่ว่าจะเป็นนักบวชผู้ประพฤติกปฏิบัติหรือเป็นคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน มีลักษณะของการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมกลุ่มใหญ่ ในการอยู่ร่วมกันนั้นจำเป็นต้องมีหลักเกณฑ์ในการอยู่ร่วม ดังนี้

“อริมรรคมีองค์ ๘ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสงเคราะห์ลงในชั้นนี้ ทั้ง ๓ และในสัมมาวาจา สัมมากรรมมันตะ สัมมาอาชีวะ สงเคราะห์ลงในศีลสิกขา สัมมาวาชามะ สัมมาสมาธิ สัมมาสติ ทรงสงเคราะห์ลงในสมาธิสิกขา และสัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ ทรงสงเคราะห์ลงในปัญญาสิกขา”^{๑๑}

จากการที่ทรงแสดงไว้ว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงวางหลักการปฏิบัติตนของบุคคลผู้เข้ามาศึกษาในพระธรรมวินัย โดยมีการกล่าวอย่างต่อเนื่องกับไปตามลำดับของไตรสิกขาเพื่อการฝึกฝนตนเองให้มีกิริยาทางกาย วาจา และจิตใจที่ดีงาม เรียกร้อยเรียกว่า ศีลสิกขา ซึ่งเป็นปัจจัยที่อยู่ในภายนอก เป็นจุดพื้นฐานของการดำรงตนอันเป็นกระบวนการสำคัญอย่างยิ่งมีกล่าวไว้ในคัมภีร์นิยามมหาวรรค ไว้ว่า

“ศีลอย่างนี้ สมาธิอย่างนี้ ปัญญาอย่างนี้ ศีล ที่อบรมดีแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอาณิสงส์มาก สมาธิที่อบรมดีแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอาณิสงส์มาก ปัญญาที่อบรมดี

^{๑๑} รศ.ชัชวพันธ์ อัครพัฒน์, หลักพุทธศาสนา, อ่างแก้ว, หน้า ๘๘.

แล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก ย่อมหลุดพ้นจากอาสวะโดยสิ้นเชิง คือ จากกาม
 อาสวะ ภวาสวะ อาชีชาสวะ”^{๑๒}

ในพุทธทศนิกาย มหานิเทศ ได้กล่าวไว้ ในตอนหนึ่งว่า “ศีลและวัตรเป็น โฉนภิกษุในธรรมวินัย
 นี้เป็นผู้มีศีล สำรวมด้วยความสังวรในพระปาติโมกข์ ถึงพร้อมแล้วอาจารย์และโคจรอยู่ เป็นผู้เห็นภัย
 ในโทษทั้งหลายแม้มีประมาณเล็กน้อย สมาทานอยู่ในสิกขาบททั้งหลายแล้ว ความสำรวม ความระวัง
 ความไม่ก้าวล่วงในสิกขาบททั้งหลายนั้น นี้เป็นศีลที่บริสุทธิ์”^{๑๓}

ในเถรคาถา ได้กล่าว “ศีลนั้นเป็นเพียงพื้นฐานของพรหมจรรย์เพื่อนำไปสู่จุดหมายอันสูงสุด
 จะต้องเริ่มที่ศีล ดังที่ว่า ศีลเป็นที่ตั้งและเป็นบ่อเกิดของความคิดทั้งหมดเป็นประธานของหลักธรรมทั้ง
 ปวง ดังนั้นพึงชำระศีลให้บริสุทธิ์ ศีลเป็นเครื่องกั้นความทุจริต ทำจิตใจให้ว่างเริง เป็นท่าที่หยั่งลงสู่
 มหาสมุทร คือพระนิพพาน พระโยคาวจรผู้เป็นปกติเห็นภัยในวัฏฏสงสารอันสุขุมและละเอียดลุ่มลึก
 ผู้มีปัญญาเฉียบแหลม ผู้ประพาศศีลโดยเอื้อเพื่อ พึงได้บรรลุนิพพาน ได้โดยไม่ยากเลย”^{๑๔}

กล่าวสรุปได้ว่า ศีลเป็นพื้นฐานเป็นที่ตั้งเป็นบ่อเกิดแห่งคุณธรรมทั้งหลายและเป็นจุดเริ่มต้น
 ของข้อธรรมทั้งหลาย เพราะฉะนั้น พึงชำระศีลของตนให้บริสุทธิ์ เพื่อป้องกันการกระทำอันทุจริต
 และเป็นการนำไปสู่ความกลมเกลียวของการอยู่ร่วมกันในสังคม เพราะศีลย่อมเป็นพื้นฐานของสังคมให้
 เกิดความสุขสามเจริญและเต็มไปด้วยความคิดที่เป็นสัมมาทิฐิของมนุษยชาติอีกต่อหนึ่งด้วย ดังนั้น
 ศีลสภษาจึงถือได้ว่าเป็นหลักพื้นฐานของการอยู่ร่วมกันในสังคมมนุษย์

๔.๔.๒ สมာธิศึกษา

สมาธิเป็นส่วนที่เป็นกระบวนการพัฒนาตนเองไปสู่จุดหมายขั้นสูงสุดของชีวิตมนุษย์ เพราะ
 นอกจากศีลแล้วสังคมยังต้องการสมาธิมาเป็นองค์ประกอบในส่วนที่ต่อเนื่องให้เกิดการแก้ปัญหา
 ต่างๆ อย่างเป็นระบบระเบียบแบบแผนยิ่งขึ้นเพราะสังคมเราทุกวันนี้ขาดสมาธิในการควบคุมตนเอง
 ก่อให้เกิดปัญหามากมาย เพราะมนุษย์เรามีกิเลสเป็นเครื่องหมักกองสันดานให้มีอยู่เสมอทางพระพุทธ
 ศาสนาเรียกว่าอุปกิเลส ซึ่งมีอยู่ ๑๖ ประการดังนี้

๑. อภิชฌาวิสัมโลภะ คือความละโมภ ไม่สม่ำเสมอ
๒. โทสะ คือ ความมีความคิดอันจะประทุษร้ายผู้อื่นอยู่เสมอ
๓. โกรธ คือ ความโกรธ ความเกลียดชังกันและกัน
๔. อุปนาหะ คือ การผูกความอาฆาตพยาบาทเอาไว้

^{๑๒} ที. ม. ๑๐/๗๕/๕๕.

^{๑๓} พุ. มหา. ๒๕/๘๑/๖๐.

^{๑๔} ที. ม. ๕/๗๕/๕๕.

๕. มัถะ คือ การลบหลู่บุญคุณท่านทั้งหลาย
๖. ปลาสะ คือ การยกตนเทียมนาน
๗. อิศสา คือ ริษยา
๘. มัจฉริยา คือ ความตระหนี่
๙. มายา คือ มายา
๑๐. สาญชยะ คือ ความโอ้อวด
๑๑. ถัมภะ คือ หัวคี่
๑๒. สารัมภะ คือ การก่อกวนแข่งดี
๑๓. มานะ คือ ถือตัว
๑๔. อติมานะ คือ การดูหมิ่นท่าน
๑๕. มหะ คือ ความมัวเมา
๑๖. ปมาทะ คือ ความเลินเล่อ

จากเรื่องดังกล่าวมาสามารถรับรู้ถึงผลของการพัฒนาทางจิตให้มีความเข้มแข็งได้ด้วยการฝึกตนเองให้รู้จักปรับปรุงตนเองเพราะผู้ที่มีสมาธิอยู่กับตัวจะเป็นต้นพื้นฐานอย่างหนึ่งที่ทำให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุขปราศจากความขัดแย้งกัน เพราะสังคมใดอาศัยสมาธิที่ดีผ่านการฝึกฝนอบรมมาดีแล้ว ย่อมเป็นผลของการพัฒนาทางกาย วาจาและทางจิตใจอย่างแท้จริง แม้แต่พระสงฆ์ผู้ปฏิบัติตนเองให้อยู่ในกรอบของสมาธิสิกขา ย่อมมีผลประโยชน์อย่างมากมี พุทธพจน์ทรงตรัสเอาไว้ว่า

“คุณภิกษุทั้งหลาย เมื่อเมตตาอันบุคคลเจริญให้มากแล้ว เสนพแล้ว ทำให้มากแล้ว ทำให้ให้ดูชยาน ทำให้เป็นที่ตั้งให้ตั้งมั่นโดยสงบตามลำดับแล้ว ปรรกคิแล้ว ย่อมพึงหวังอานิสงส์ ๑๑ ประการคือ ๑. ย่อมกลับเป็นสุข ๒. ย่อมตื่นเป็นสุข ๓. ย่อมไม่ฝันลามก ๔. ย่อมเป็นที่รักแห่งมนุษย์ทั้งหลาย ๕. ย่อมเป็นที่รักของอมมนุษย์ทั้งหลาย ๖. เทวดาทั้งหลายย่อมรักษา ๗. ไฟ ยาพิษ หรือศาสตราทั้งหลายย่อมไม่กล้าทำลาย ๘. จิตตั้งมั่นโดยเร็ว ๙. สีหน้าย่อมผ่องใส ๑๐. เป็นผู้ไม่หลงในการทำกาละ ๑๑. เมื่อไม่แทงตลอดในคุณอันยิ่ง ย่อมเข้าถึงพรหมโลก”^{๑๕}

๔.๔.๓ ปัญญาสิกขา

ในส่วนของปัญญาสิกขาถือเป็นส่วนสำคัญของชีวิตมนุษย์ เพราะมนุษย์ที่เกิดมามีพัฒนาการที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง มีความแตกต่างทางกาย ทางวาจา และทางจิตใจ บุคคลที่ได้รับ

^{๑๕} ส. ส. ๑๕/๖๔๖/๑๒๐.

การพัฒนาฝึกอบรมมาดีแล้วย่อมเปรียบเสมือนขุมทรัพย์อันยิ่งใหญ่ของมวลมนุษยชาติและเป็นผลให้
การอยู่ร่วมกันโดยอาศัยปัญญาเป็นเครื่องหล่อมจิตใจให้สะอาดคิงาม พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ว่า

“ภิกษุใดเป็นคนมีปัญญา ตั้งมั่นอยู่ในศีล อบรมจิตและอบรมปัญญาให้เจริญ มี
ความเพียร มีปัญญารักษาตน ภิกษุนั้นพึง สางค้นหาพายุ้งได้ รากะโทสะ และอวิชชา
อันชนเหล่าใดสำรอกแล้วชนเหล่านั้น เป็นพระอรหันต์ มีอาสวะสิ้นแล้ว ค้นหาพายุ้ง
อันชนเหล่านั้นสางแล้ว และรูปย่อมนดับ ไปไม่เหลือในที่ใดนามและรูปย่อมนปฏิกสัญญา
รูปสัญญา และค้นหาพายุ้งนั้น ย่อมขาดไปในที่สุด”^{๑๖}

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้นในไตรสิกขาทั้ง ๓ อย่างนั้นย่อมอยู่ในกรอบของมรรคมีองค์แปดด้วย
นั้น เป็นส่วนหนึ่งมนุษย์ทั้งหลายผู้อยู่ในสังคมจักพึงตั้งตนเองให้อยู่ เพราะบุคคลที่ผ่านการฝึกฝนอบ
รมตนมาดีแล้ว ย่อมอยู่เป็นสุขในทุกที่ และย่อมช่วยสร้างสรรค์ความสุขความเจริญให้สังคมอยู่อย่าง
ปกติสุขเพราะอาศัยหลักของไตรสิกขาเป็นตัวกำหนดบทบาทชีวิตของบุคคลต่างให้เกิดการพัฒนาตน
และพัฒนาสังคมโดยส่วนให้เกิดความเจริญยิ่งขึ้น

^{๑๖} ม. ม. ๑๕/๖๔๖/๑๒๐.

บทที่ ๕

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาวิเคราะห์หิม โนทส์เรื่องมนุษย์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท มีหลักคำสอนทั้งในแง่ที่เป็นอภิปรัชญาญาณปรัชญาและจริยศาสตร์ หลักคำสอนพุทธปรัชญาที่เป็นแง่อภิปรัชญานั้น เป็นคำสอนให้รู้จักโลกหรือชีวิตมนุษย์ตามความเป็นจริง อนึ่ง คำสอนเกี่ยวกับความจริงของโลกหรือชีวิตมนุษย์ในพุทธปรัชญานั้น ได้กล่าวไว้ทั้งในระดับที่เป็นความเข้าใจของคนทั่วไป (สมมติสัง) และทั้งในระดับลึกที่สามารถรู้เห็นด้วยญาณปัญญา(ปรมัตถสัง) ความรู้เกี่ยวกับความจริงของโลกและชีวิตในระดับปรมัตถสังหรือญาณปัญญานี้เอง เป็นคำสอนที่เรียกว่า “สังธรรม” ในพุทธปรัชญา

คำสอนเกี่ยวกับโลกหรือชีวิตตามแง่อภิปรัชญาในพุทธปรัชญานั้น อาจจะแตกต่างจากทัศนะทางอภิปรัชญาที่กล่าวในวิชาปรัชญาทั่วไป คือพุทธปรัชญาไม่เน้นและไม่ให้ความสำคัญในการศึกษาแสวงหาความจริงในแง่ของโลกวัตถุ แต่ให้ความสำคัญในการศึกษาแสวงหาความจริงเกี่ยวกับชีวิตหรือโลกในตัวตน ให้ความสำคัญเกี่ยวกับโลกภายในตัวคนมากกว่าโลกภายนอกที่เป็นโลกวัตถุ มีหลัก คำสอนที่สำคัญๆ เป็นจำนวนมากที่ยืนยันถึงความจริงข้อนี้ เช่น คำสอนเกี่ยวกับกฎแห่งกรรม ปฏิจสงฆูปบาท รูปและนาม อริยสัง ๔ ชั้น ๕ อินทรีย์ ๖ ธาตุ ๖ รูป ๒๘ เจตสิก ๕๒ และจิต ๘๘ เป็นต้น หลักคำสอนเหล่านี้ล้วนเป็นหลักคำสอนที่เกี่ยวกับชีวิตหรือโลกภายในตัวคนทั้งสิ้น ข้อที่พุทธปรัชญาให้ความสำคัญเกี่ยวกับความจริงของชีวิตมนุษย์หรือโลกภายในตัวคนนั้น ก็เพราะเหตุผลว่าความรู้หรือคำสอนที่เกี่ยวกับความจริงของชีวิตมนุษย์นั้น เป็นคำสอนที่เกื้อกูล หรือเป็นไปเพื่อความประพฤติปฏิบัติในอันที่จะให้หลุดพ้นจากทุกข์ ช่วยให้บรรลุดังความสุขในชีวิตนี้โดยตรงอย่างแท้จริง

คำสอนในพุทธปรัชญาแม้จะสอนเกี่ยวกับโลก ชีวิต มนุษย์และอื่นๆ ก็ตาม แต่ก็สอนเน้นตรงที่ “มนุษย์” เป็นพิเศษ จะเห็นได้ว่าคำสอนในพุทธปรัชญาเริ่มจากความจริงที่เป็นสถานะพื้นฐานของชีวิตมนุษย์ เช่น ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ความทุกข์และความสุข เป็นต้น จนกระทั่งความจริงขั้นสูงคือนิพพานหรือโลกุตตรธรรม

เพื่อที่จะตอบว่า “ธาตุแท้ที่ความจริงของมนุษย์เป็นอย่างไร” พุทธปรัชญาได้วิเคราะห์มนุษย์เป็นนัยต่างๆ คือ

ก. มนุษย์ในทัศนะของสมมติสังขะ

จากการศึกษาวิจัย ในแง่ของสมมติสังขะ หรือแง่ของความเป็นจริงในขั้นที่สมมติขึ้นเรียกใช้กัน มนุษย์อาจจะเป็นอย่างไรอย่างหนึ่งตามแต่จะสมมติขึ้นเรียก เช่น คน ผู้หญิง ผู้ชาย เด็ก ผู้ใหญ่ หนุ่ม สาว ชรา กฤหัสถ์ บรรพชิต ศักดิ์ต่ำ ศักดิ์สูง นายดำ นายขาว ไทยและจีน เป็นต้น

ข. มนุษย์ในทัศนะปรมาณสังขะ

จากการศึกษาวิจัย ปรมาณสังขะหรือความจริงขั้นปรมาณนั้น เป็นความจริงขั้นสูง เป็นความจริงตามสภาวะธรรมซึ่งเกิดขึ้น ตั้งอยู่อย่างนั้นตามอำนาจของเหตุปัจจัย เป็นความจริงที่ทรงไว้เพียงกิริยาอาการเท่านั้น ไม่มีบุคคล ตัวตน คน สัตว์ หรือรูปพรรณสัณฐานใดๆ เป็นที่กำหนด มนุษย์ตามแง่ของปรมาณสังขะนี้ พุทธปรัชญาได้วิเคราะห์โดยนัยต่าง ๆ ดังนี้

๑. มนุษย์ในความหมายที่มองรวมลงเป็นแง่เดียว

จากการศึกษาพบว่า พุทธปรัชญาถือว่า มนุษย์เป็นธรรมชาติอย่างหนึ่ง สิ่งที่เราเรียกว่ามนุษย์หรือชีวิตนั้นเป็นเพียงกระบวนการธรรมชาติหรือความสืบทอดแห่งสังขารธรรม ที่เกิดขึ้นและดำเนินไป ด้วยอำนาจแห่งเหตุปัจจัยที่ประสมกันเข้า เมื่อเหตุปัจจัยสิ้นสุดลง มนุษย์หรือกระบวนการของชีวิตก็สิ้นสุดลง

๒. มนุษย์ในความหมายที่เป็น ๒ อย่าง

จากการศึกษา พบว่า พุทธปรัชญาได้วิเคราะห์ออกเป็นส่วนประกอบสำคัญ ๒ อย่าง คือ กาย และจิต (รูปและนาม หรือรูปธรรมและนามธรรม) มนุษย์เป็นสิ่งที่เกิดจากการรวมกันเข้าด้วยกันขององค์ประกอบทั้ง ๒ ส่วนนี้ ไม่ใช่เป็นสิ่งที่เกิดจากส่วนที่เป็นกายอย่างเดียวโดยไม่มีจิต หรือเกิดจากส่วนที่เป็นจิตอย่างเดียวโดยไม่มีกาย กายและจิตของมนุษย์นั้น โดยลำพังตนเองไม่อาจเป็นไปหรือดำรงอยู่ได้ การมีอยู่ของทั้งสองต้องเป็นไปในลักษณะที่ร่วมกันหรือคู่กันไป การทำงานร่วมกันของทั้งสองสิ่งนี้ ทำให้เกิดกระบวนการที่เรียกว่า “มนุษย์” หรือ “ชีวิตมนุษย์” ขึ้น

๓. มนุษย์ในความหมายที่เป็นหลายอย่าง

จากศึกษาวิเคราะห์มนุษย์ตามนัยที่กล่าวแล้ว พุทธปรัชญาได้วิเคราะห์มนุษย์ออกเป็นส่วนประกอบเป็นหลายนัย คือเป็น ๓ อย่างก็มี ๕ อย่างก็มี ๖ อย่างก็มี และมากกว่า ๖ อย่างก็มี วิเคราะห์มนุษย์เป็นองค์ประกอบ ๒ อย่าง ดังนี้

๑. จิต : ศีลธรรมชาติที่รู้อารมณ์ คือรู้ว่าเห็น รู้ว่าได้ยิน รู้ว่าได้กลิ่น รู้ว่า รู้รส รู้ว่าได้สัมผัสถูกต้อง และรู้ในธรรมารมณ์

๒. เจตสิก : คือสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นกับจิต เช่น เวทนา สัญญา วิริยะ ปิติ โลภะ โทสะ วิจิกิจฉา ศรัทธา หิริ กรุณา และมุทิตา เป็นต้น

ในด้านการพัฒนาคนของมนุษย์ พระพุทธศาสนาได้แสดงหลักการพัฒนาดนไว้ทั้งที่เป็นหลักสำหรับบรรพชิตและคฤหัสถ์ แต่โดยสรุปแล้วหลักพัฒนาดนนั้นล้วนตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักไตรสิกขาทั้งสิ้น และหลักแห่งไตรสิกขานั้นก็อยู่ในกรอบของมรรคมีองค์แปด บุคคลที่ผ่านการฝึกฝนอบรมตนมาดีแล้ว ย่อมอยู่เป็นสุขในทุกที่ และย่อมช่วยสร้างสรรค์ความสุขความเจริญให้สังคมอยู่อย่างปกติสุขเพราะอาศัยหลักของไตรสิกขาเป็นตัวกำหนดบทบาทชีวิตของบุคคลต่างให้เกิดการพัฒนาคนและพัฒนาสังคมโดยส่วนให้เกิดความเจริญยิ่งขึ้น

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

การศึกษาวิจัยพบว่า มโนทัศน์เรื่องมนุษย์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า ในจุดหมายปลายทางของชีวิตทั้ง ๓ ระดับนั้น ปรมัตถประโยชน์เป็นจุดหมายที่สูงสุดของชีวิต หรืออุดมคติสูงสุดของชีวิตจุดหมายสูงสุดของชีวิตตามที่เสนอของพุทธปรัชญานั้นคือวิมุตติ (หรือนิพพาน) ความหมายของวิมุตติ นั้น อาจสรุปได้เป็น ๒ ประการ คือ ๑. ความหลุดพ้นจากกิเลส (หรือดับกิเลส) ๒. ความหลุดพ้นจากทุกข์ (หรือดับทุกข์) ระบบจริยศาสตร์หรือข้อปฏิบัติที่เป็นภาคจริยธรรมในพุทธปรัชญานั้นเกิดขึ้นจากแรงของการประพฤติปฏิบัติเพื่อให้บรรลุถึงจุดหมายปลายทางของชีวิตนี้เอง ก็จะต้องประพฤติปฏิบัติอย่างไรจึงจะทำให้ถึงจุดหมายปลายทางแต่ละขั้น จะต้องประพฤติปฏิบัติอย่างไรจึงจะหลุดพ้นจากกิเลสและทุกข์ได้ การที่มนุษย์จะบรรลุถึงจุดหมายปลายทางแต่ละขั้นหรือจะหลุดพ้นจากทุกข์ได้นั้นมีส่วนสัมพันธ์กับการปฏิบัติธรรมเพื่อให้หลุดพ้นจากกิเลส และหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งสิ้น พุทธปรัชญา ได้แบ่งประเภทของกิเลสตามนัยกว้างๆ เป็น ๓ ประเภท ดังนี้

๑. วิมตติกิเลส คือกิเลสอย่างหยาบ เมื่อเกิดกับจิตแล้ว ยังมีผลทำให้เคลื่อนไหวแสดงตัวออกมาในรูปของการกระทำทางกายและวาจา เช่น โลภะ พยาบาท โทสะ อภิชณาและมิจฉาทิฎฐิ เป็นต้น

๒. ปริยฎฐานกิเลส คือกิเลสอย่างกลาง เป็นกิเลสที่เกิดอยู่ภายในมโนทวาร หรือกุ่มุ่นอยู่ในภายในจิต ไม่ถึงขั้นแสดงอาการเคลื่อนไหวออกมาทางกายและทางวาจา เช่น ปาปิจฉา มหิจฉา โภคะ และโมหะ เป็นต้น

๓. อนุสัยกิเลส คือกิเลสอย่างละเอียด เป็นกิเลสที่เนื่องอยู่ในขันธสันดาน รู้ได้ยาก เห็นได้ยาก มีเหมือนไม่มี ไม่แสดงอาการเคลื่อนไหวให้ปรากฏทางกายและทางวาจาอย่างประเภทที่ ๑ หรือ ไม่แสดงอาการลุกุ่นอยู่ในจิตเช่นประเภทที่ ๒ แต่เมื่อมีอารมณ์ (อารมณ์ ๖) มาช่วย ย่อมเกิดขึ้นในทันที

ทันใด กิเลสประเภทอนุสัยกิเลสนี้ เช่น กามราคะ รูปราคะ อรูปราคะ ปฏิฆะ สักกายทิฏฐิ มานะ และ อวิชชา เป็นต้น

๕.๒.๒ ข้อเสนอเพื่อการวิจัย

เพื่อศึกษาในแง่มุมต่างๆ ของมนุษย์และเพื่อให้เข้าใจความเป็นมาเกี่ยวกับมนุษย์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท และตั้งผู้ศึกษาวิจัยจะได้ทำการศึกษาต่อไปเพื่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ๆ ดังต่อไปนี้

๑. ศึกษาถึงพฤติกรรมการเกิดของมนุษย์ในพระไตรปิฎกว่ามีความเป็นมาอย่างไรบ้าง และเพื่อมาประยุกต์ให้เข้ากับความเป็นมาอย่างไร

๒. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบวิธีการเกิดของคนในปัจจุบันวิธีการเกิดของคนในพระพุทธศาสนา

บรรณานุกรม

พระไตรปิฎกภาษาไทย

มหามกุฏราชวิทยาลัย. มุลนิธิ. พระไตรปิฎกฉบับพร้อมอรรถกถา. (๕-๑๕, ๑๗, ๑๘, ๒๐, ๒๒, ๒๕, ๒๘, ๒๙, ๓๐, ๓๒, ๓๕เล่ม). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

หนังสือ

กาญจนา คำสุวรรณ และคณะ. จิตวิทยาเบื้องต้น. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์วิเวก, ๒๕๒๔.

กองวิชาการอภิธรรมมูลนิคมมหามกุฏราชวิทยาลัย. สุมังคลวิลาสินี แปล เล่ม ๑ และ ๒ , กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

คุณ โทจันทร์, รศ. ศาสนาเปรียบเทียบ. กรุงเทพฯ : โอ. เอส. พรินต์ริงเฮ้า, ๒๕๓๗.

คณะกรรมการแผนกตำรา. ธรรมปิฎกถา แปล ภาค ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๑๔. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑.

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์. ศาสนาคริสต์. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๒.

ชัยวัฒน์ อัดพัฒน. รศ. ปรัชญาตะวันตก สมัยใหม่ ๒. กรุงเทพฯ : แสงจันทร์การพิมพ์, ๒๕๒๒.

_____ . จริยศาสตร์. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๓.

_____ . หลักพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๖.

ถวิล อากโชน์ และคณะ. พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาคน. กรุงเทพฯ : ทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๔๓.

ทิตยา สุวรรณชฎ. สังคมวิทยา. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๗.

ธรรมปิฎก. (ป.อ.ปยุตโต) พระ. พุทธธรรม(ฉบับปรับปรุงขยายความ). กรุงเทพฯ : มุนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑.

_____ . การพัฒนาจริยธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพฯ : สหธรรมิก, ๒๕๔๐.

ธีรยุทธ์ สุนทรา. ปรัชญาเบื้องต้น. กรุงเทพฯ : วรวิมลการพิมพ์, ๒๕๒๖.

บุญมี แทนแก้วและคณะ. ปรัชญาเบื้องต้นทั่วไป. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพฯ : ธนะการพิมพ์, ๒๕๓๕.

_____ . จริยศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๕.

_____ . พุทธศาสตร์ (ปรัชญา ๑๐๓). พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๓.

- บุษกร เมธางกูร. ใครให้คุณเกิด. กรุงเทพฯ : เลียงเชียง, ๒๕๔๖
- พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๒๕. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์ ๒๕๓๙.
- พุทธทาสภิกขุ. พระ. พระบรมศาสดากับศาสนาอื่น. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๓.
- พิน ดอกบัว. ปวงปรัชญากรีก. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒.
- _____. ปรัชญาอินเดีย. กรุงเทพฯ : พิมพ์สยาม, ๒๕๔๕.
- _____. แนวความคิดสังสารวัฏ : การเวียนว่ายตายเกิดในพระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๔๕.
- _____. รวมบทความชุดพุทธปรัชญาชีวิต. กรุงเทพฯ : ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๔๗.
- ราชวรมณี. พระ. ปรัชญากรีก บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก. กรุงเทพฯ : พิมพ์สยาม, ๒๕๔๔.
- ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ : นานมี บุคส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖.
- วิจิตร เกิดวิสิษฐ์. ปรัชญาครุฑทั้งหกในสมัยพุทธกาล. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มхамกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- วศิน อินทสระ. พุทธจริยศาสตร์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ทองกวาว, ๒๕๔๑.
- _____. หลักคำสอนในพระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพฯ : มหามกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.
- _____. สวรรค์ นรก บาป ในพระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพฯ : มหามกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.
- วชิรญาณวโรรส, กรมพระยา, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า. ธรรมวิภาคปริเฉทที่ ๒. พิมพ์ครั้งที่ ๓๒. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มхамกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๒๒.
- _____. พุทธประวัติ. พิมพ์ครั้งที่ ๔๔. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มхамกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๑๙.
- วิจิตร รัตนธีรพงศ์. พุทธจริยวัตร. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.
- วัชระ งามจิตรเจริญ. วารสารพุทธศาสนศึกษา. จุฬารังกรณมหาวิทยาลัย ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๓ กันยายน - ธันวาคม ๒๕๔๔.
- ศรันย์ วงศ์คำจันทร์. ปรัชญาเบื้องต้น. ภาควิชาปรัชญาศาสนา. วิทยาลัยครูกำแพงเพชร, มปป.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. พระไตรปิฎกฉบับประชาชน. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มхамกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.
- _____. คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มхамกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

สุนทร ณ รั้งยี. ปรัชญาอินเดีย ประวัติและลัทธิ. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

_____. พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

สุจิตรา อ่อนค้อม. ศาสนาเปรียบเทียบ. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ดวงแก้ว, ๒๕๔๒.

สุมาลี มหณรงค์ชัย. อินดู - พุทธ จุดยืนที่แตกต่างกัน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๖.

สมภพ ชีวรัฐพัฒน์. มงคลธรรมกับคุณภาพชีวิต. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์นานาสังพิมพ์, ๒๕๔๒.

สมภาร พรหมทา. มนุษย์กับการแสวงหา: ความจริงและความหมายของชีวิต. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๕.

สนิท ศรีสำแดง. ปรัชญาเถรวาท. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

แสง มนวิฑูร และคณะ. ภควัตศิลา. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แพรววิทยา, ๒๕๒๕.

เสถียร โกเศศ - นาคประทีป. กามนิต. พระนคร : สำนักพิมพ์ไทยเกษม, ๒๔๙๒.

เสถียร พันธรั้งยี. ศาสนาเปรียบเทียบ. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๖.

อักร สุขเศรษฐ์. อริยศาสตร์คู่มือเข้าอริยภูมิ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์หทัยทิพย์, ๒๕๓๕.

อมร โสภณวิเศษฐัจจวงศ์ และคณะ. พระพุทธศาสนาสมบูรณ์แบบ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์นานาสังพิมพ์, ๒๕๓๖.

อดิศักดิ์ ทองบุญ. ปรัชญาอินเดีย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๖.

วิทยานิพนธ์

พระมหาเวชยันต์ กิตติโสภโณ (แก้วพวง). “การปกครองแบบธรรมรัฐแนวพุทธศาสนาเถรวาทกับการปกครองแบบอุดมรัฐของเพลโต : ศึกษาเปรียบเทียบ”. วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: วิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

พระมหาวิพจน์ สุภจรี (วันคำ). “การศึกษาแนวความคิดเรื่องเสรีภาพในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระมหาจรรุญ จรณมูโม . “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ศีลสิกขาในพระวินัยปิฎก”. วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

พระมหาสกรานต์ ธมฺมโร (ขยันทำ). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องเมตตาในพระไตรปิฎก”. วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระมหาธีรพัฒน์ ธีรวจตุโน (คนไว). “มโนทัศน์เรื่องกามในพุทธปรัชญาเถรวาท”. วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ : พระหมูน ปสนุโน(นุกอง)
เกิด : วันที่ ๒๔ เดือน พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๕
ที่อยู่ปัจจุบัน : วัดทุ่งศรีเมือง ต.ในเมือง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี ๓๔๐๐๐
เบอร์โทรศัพท์ : ๐๔๕-๒๔๐๒๒๖, ๐๖-๒๕๕๕๓๑๑

การศึกษา

พ.ศ. ๒๕๓๐ : นักธรรมชั้นเอก จากสนามหลวงแผนกธรรม
พ.ศ. ๒๕๓๘ : พุทธศาสตรบัณฑิต(สังคมศึกษา)จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

หน้าที่การงาน

พ.ศ. ๒๕๔๓ - ถึงปัจจุบัน : เป็นกรรมการตรวจธรรมสนามหลวง
พ.ศ. ๒๕๔๓ - ถึงปัจจุบัน : เป็นครูใหญ่โรงเรียนพระปริยัติธรรมศรีอุดมวิทยา
จังหวัดอุบลราชธานี

